

DR BENDEFY-BENDA LÁSZLÓ:

MAGYAR UTAZÓK AFRIKÁBAN

I

FELFEDEZŐK

ZOLNAY LÓRÁND RAJZAIVAL.



BUDAPEST, 1934.

A MAGYAR ETIÓPIAI EXPEDÍCIÓ ORSZÁGOS



Nyám-nyám harcos. (György:
A Föld és népei, Afrika kt.)

Előszó.

Magyarország a történelem folyamán a kiváló explórátorok sorát szolgáltatta. Ha csak Juliánus barát, Körösi Csorna Sándorra, Jetting Károlyra, Magyar Lászlóra, Vámbéryrei, Xantusra, Ujfalvyra, Tordayra, Bíró Lajosra, idb. Lóczy Lajosra, Almásy Györgyre, Teleki - Sámuel grófra, gondolunk, egészen természetesnek találjuk, hogy a ma élő magyarság is siet kivenni a maga részét a nagy munkából- Stein Aurél, Cholnoky Jenő, Prinz Gyula utazásainak eredményére felfigyelt az egész világ.

Az elszendedett világháború és az azt követő gazdasági válság sem tudta a magyarságból a kutatóvágyat kiirtani. Az utóbbi években Baktay Ervin és Ligeti Lajos utazásai érdemelték ki a tudományos világ méltó elismerését és keltettek széleskörű érdeklődést.

Emlékezzünk Körösi Csorna Sándor rettentő küzdelmeire, nélkülözéseire, amelyek felőrölték a magyarságnak ezt a kiváló kincsét. És gondoljunk viszont az amerikai Andrews kínai expedíciójára, aki 20 tagú gárdájával hosszú esztendőkön át autókaravánnal vadászott őskori csontokra.

Mindössze 60 éve, hogy Livingstone, Afrika egyik legnagyobb felfedező utazója meghalt. Ahol ő hónapokig küzdött bennszülött karavánjával, hogy őserdőkön, megáradt folyókon, egyhangú kőrengetegeken, veszedelmes ragadozókkal tele szavannákon, halált rejtegető mocsarakon vágja át magát, ma gyorsvonatok repítik át az utazót.

Amíg Magyar László gyalogosan, vagy tipójában járta Afrika leggyilkosabb vidékének őserdeit, Almásy László Ede diadalmas Steyr-kocsijával páratlan bravúrral hódítja meg a sivatagot.

Nagyot fordult az Idő kereke az utolsó félszázad alatt! Nemcsak annyiban, hogy ma a technika fegyvereivel küzdünk a trópusokért, hanem elsősorban abban látunk nagy

változást, hogy a magyarság kutatói is, akik eddig csak Ázsiát keresték (főleg az Óshazával kapcsolatos tanulmányok miatt), ma Afrikának juttatják az elsőbbséget.

Nem tudjuk, mit hoz a jövő. Nem hinném, hogy valaha is szert tehessünk gyarmatra, de ettől eltekintve is, ha fiatalságunk tettereje kiaknázására terrénumot keres, itt van Afrika! A »fekete kontinens« számtalan lehetősége kínálkozik szomszédságunkban!

*

Ezzel a kötettel »Afrika meghódítása« c. munkámat akartam kiegészíteni. A legnagyobb magyar afrikakutatók küzdelmeinek, illetőleg tapasztalatainak leírását tartalmazza. Természetesen nem emlékezhettem meg minden Afrikát járt utazóról, vagy vadászról, bár pl. Katona Kálmán, Kittenberger Kálmán, Huszár László br., Széchenyi Zsigmond gróf értékes megfigyelései kétségkívül igen sokban helyesbítették az afrikai állatvilág életére vonatkozó ismereteinket.

Épp úgy szólnunk kell József főherceg Ö királyi Fensége egyiptomi utazásairól is, mert nagyszerű fénykép-felvételei az élesszemű utazóról tanúskodnak^ akinek — a már feltárt területeken is — sikerült sok érdekes és főként tanulságos részletet meglátnia és megörökítenie, amelyek közelebb segítenek bennünket Afrika arcának, fizikai földrajzának megismeréséhez.

Magyar Lászlóval e kötetben nem foglalkozom, mert ugyanezen sorozatban a kiváló úttörő eredeti munkáját bocsájtjuk közre átdolgozott formában.

Budapesten, 1934. tavaszán.

Stroedely - Mendeláiréj

**BENYOVSZKY MÓRIC
GRÓF.**

**Madagaszkár első kutatója és királya.
1741-1785.**

Elbert és Társa, Kádár-u. 5. Tel. 21-3-31. F. k.: Bendefy-Benda László.

Benyovszky Móric gróf a legnagyobb magyar felfedező
u

tazók közé tartozik. Kevés ember járt meg akkora utat, ismert meg annyi földet, mint az neki jutott osztályrészül. A jeges északtól a forró délig mindenütt járt, megfigyelt, leírt, alkotott. Benyovszky Afrika legnagyobb szigetének, Madagaszkárnak történetében is örök nevet állított magának.

Madagaszkár szigete egyike a Földkerekség legérdekesebb területeinek. Hossza 2000 km, szélessége átlagosan 450 km, területe 590.000 km². Arab neve: Dzsesziret el Gomr-ja, bennszülött neve: Tani-be. Madagaszkár szigete annak a szárazföldnek fennmaradt darabja, amely valaha, a régi-régi geológiai időkben Afrikát összekötötte Indiával. Felszíne nagy, karsztos fennsík. Alapja gránit és gnájsz, ezt másod- és harmadkori takaró borítja. Északi része a nagy tektonikus zavarok miatt erősen vulkánikus. Ma már nincsenek a szigeten működő vulkánok (tűzhányók), de még igen sok olyan jelenséget tapasztalhatunk, ami arra utal, hogy a vulkánikus működések nem régen szüntek meg. Így feltűnően sok a melegforrás. Északi része, ahol egymást éri a sok kialudt tűzhányó, akárcsak nálunk a Balatonvidéken, meglehetősen tagozott. Egyébként a sziget eléggé unalmas, homokos, mocsaras vidék. A kőszénkorszak óta gyűrődés miatt nem szenvedett, így Délafrikához hasonló, lepusztult tönkfelület, közepén a 600 m magasra emelkedő táblával, amely kelet felé, a tengerparthoz közel meredeken, nyugat felé pedig szóles lépcsőkben, fokozatosan végződik el. Ezért a vízváltó és a legmagasabb részek a keleti part szomszédságában vannak. Legnagyobb kiemelkedése az erősen vulkánikus Ankaratra hegységben fekvő Csiafatszavona csúcsa (2630 m).

A partvidék éghajlata erősen tropikus, egészségtelen. Nossy Bé-ben március hónapban az átlagos hőmérséklet 27.2°, júliusban 23.3°, az évi csapadék pedig 2671 mm, te-

hát körülbelül ötszörannyi, mint az Alföldön. A fennsík már jóval mérsékeltebb, az európaiak számára sokkal elviselhetőbb éghajlatú. Tananariveben a havi átlagos hőmérséklet februáriusban 19.5° , júliusban 12.6° , az évi csapadék pedig csak 1371 mm. A sziget keleti felében nincsen száraz évszak, a csapadék pedig igen bőséges: 3000 mm. A szélárnyékban fekvő nyugati oldalon a csapadék mindössze 1000—1400 mm és a száraz évszak is kifejezésre jut. Ez az oka, hogy Madagaszkár délnyugati részének félsivatagi növényzete van. Egyébként a galériás erdőkkel szagatott füves térségek Madagaszkár szigetének legfőbb növényföldrajzi jellemzői. A fennsíkok peremén galériaerdők húzódnak végig. Madagaszkár nem nagyon termékeny, talaja táp-sókban szegény és a száraz időszakban kőkeményre szárad. A trópusi ültetvények, mint pl. a rizs, vanília, cukornád, kókuszpálma, stb. a parti síkság alluviumára szorítkoznak, míg a fennsíkok inkább állattenyésztésre alkalmasak. Az állat- és növényvilág körülbelül középső helyet foglal el Afrika és India állat- és növényvilágfa között, de vannak bennszülött fajtái is.

Afrika nagy emlősei teljesen hiányoznak. Nagyon sok félmajom él a szigeten. Az afrikai nagyobb emlősök közül vadon csak a folyami disznó él a szigeten, míg a többi jellegzetes etiópiai emlősnemek közül egyedül a víziló az, amelynek két kistermetű faja legalább a plejsztocén korszakban a madagaszkári állatvilág tagja volt.

Madarai közül különösen a már kihalt *Aepyornis maximus* és *Aepyornis Hildebrandti* tűnnek ki. Ezt az óriási madarat már a történelmi időkben pusztította ki a sziget bennszülött lakossága. Tojása 150 tyúktojás űrtartalmával ér fel. Hogy az olvasónak fogalma legyen a madáróriás méreteiről, egyik képünkön bemutatjuk az *Aepyornis Hildebrandti* és egy fejlett magyarországi süketfajd csüdjét. Az előbbinek csüdje 26.5 cm hosszú. Talán nem árt megmondanom, hogy a süketfajd kifejlett példányai a pulyka nagyságot érik el. Grandidier állítása szerint az *Aepyornis*, amely minden más madártípustól lényegesen különbözik, Madagaszkár szigetén a XV. században még élt, sőt Bührer szerint a sziget legdélibb törzseinek szájhagyománya még máig is megőrizte emléküket.

A sziget lakossága ma 17.000 francia, 2200 más fehér, 6000 ázsiai és 15.000 afrikai színes bevándorló. A bennszülötteknek két nagy csoportja van: a madarászok a keletig a szakalávok a nyugati oldalon élnek. Ezek ismét több

törzsre oszlanak. A madagaszkok maláji-polinéziai eredetűek. Főbb törzseik: a betszileák, a betszimiszarakák és a nóvák. Az utóbbiak a legintelligensebbek és valaha ők voltak a sziget urai. A szakalávokat régebben néger eredetűeknek tartották, ma ezeket is inkább maláji eredetűeknek ítélik. Sem az őslakosság, sem a hódítók nem aknázták ki ezideig kellőképpen Madagaszkár gazdag, ásványos kincseit. Ebben a környezetben alapított gyarmatot 1774-ben gróf Benyovszky Móríc. Legelőbb Louisbourg városának vette meg alapjait, is nagyszerű képességeivel annyira megnyerte a bennszülöttek bizalmát, hogy azok 1776-ban királyukká választották.

*

Benyovszky egész élete kalandokban, regényes, sőt drámai fordulatokban gazdag volt.

1741-ben született Nyitra megyében, Verbón. Itt volt az ősi Benyovszky-család birtoka is. Atyja, Sándor, lovasgenerális, anyja pedig Róvay Róza, Túróc várának örökös grófnője.

A kis Benyovszky — atyja példáját követve — már 14 éves korában katona lett és csakhamar felvitte a hadnagyi rangig. Nagybátyja ezidőben értesítette, hogy siesen hozzá Lengyelországba, mert rá akarja hagyni terjedelmes birtokait. Benyovszky tüstént odasiet. Amíg Lengyelhonban időzött, édesatyja hirtelen meghalt és magyarországi birtokait a jószívű rokonok erőszakosan birtokukba vették. Erre a hírré azonnal visszatért és a verbókönyéki parasztokat, jobbágyokat felfegyverezve, az erőszakos rokonokra támadt. Am ezek sem hagyták annyiban a dolgot, hanem kijárták az udvarnál, hogy Mária Terézia Benyovszkyt jogaitól megfosssa és az ország elhagyására kényszerítse. Ez meg is történt.

Lengyelországba menekült, ahol a lengyel nemesség színe-java felkelést készített elő és ebben Benyovszky is részt vett. Azonban a felkelés nem sikerült és Benyovszky is az orosz csapatok kezébe került. Mint felkelőt, Kamcsatkába száműzték.

Kamcsatkában azidőben rettenetes viszonyok voltak. A száműzöttekkel kegyetlenül bántak. Egyetlen eledelük a hal: hol főve, hol szárított állapotban, hol meg porrá zúzva. Besűgők keserítették életüket.

Benyovszky összetartásra buzdította társait és a leg-

megbízhatóbbakból titkos társaságot szervezett, amelynek fejévé őt választották.

A sors kedvükben járt. Benyovszky számára lakást építtetett a kormányzó, melléje iskolát, ahol a gróf az előkelőségek gyermekeit oktatta tisztes tandíj ellenében. Ide jártak a kormányzó gyermekei is. Így történt, hogy Afanázia, a kormányzó legidősebb leánya beleszeretett a délcég és nemes grófba s most már közös erővel egyengették a szökés útját.

Erre egyelőre nem is lett szükség, mert a kormányzó annyira megkedvelte Benyovszkyt, hogy maga járta ki az udvarnál, hogy a gróftól társaival együtt szabadoknak nyilvánítsák és egyúttal megbízta őket, hogy Benyovszky vezetése mellett Lopatna földjét tegyék termővé és ott gyarmatot létesítsenek.

A titkos társaság most úgy határozott, hogy a kedvező alkalmat teljes mértékben kihasználja. Összegyűjt minden szükséges felszerelést, hajót kér a kormányzótól holmijuk elszállítására, majd a hajót hatalmukba kerítik és ezzel indulnak el a szabadulás útjára.

A terv érett, de közben Benyovszky egy régebben elhatározott tervét szándékozott megvalósítani. Tizenkilenc szánon a kormányzóval együtt bejárta Kamcsatka igen nagy részét. Indulás előtti este volt az eljegyzése Afanáziávat Utjának eredményeit »Kamcsatka földjének és népének leírása« c. hatalmas munkában dolgozta fel, amelyet a kormányzónak adott át.

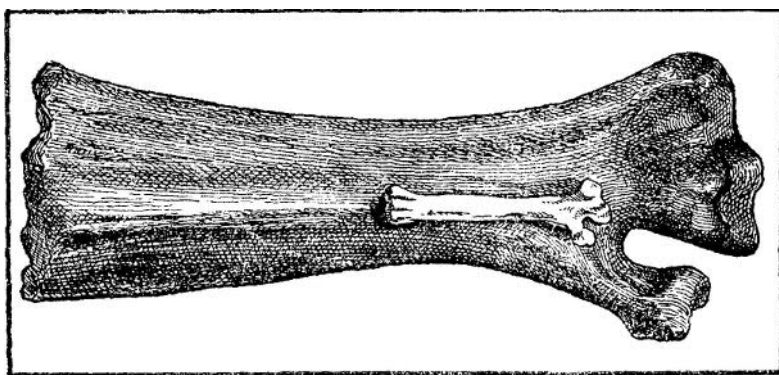
A szökési kísérletet 1771. május 11-én hajtották végre teljes sikerrel. A telepfelügyelőt leütötték, azután Benyovszky Afanáziával és 96 fegyencsel együtt megszökött a »Szent Péter és Pál« nevű hajón. Magukkal vitték a kancellária irattárát és a raktárakban talált rengeteg szúcsárut is, mivel azt remélték, hogy ezeket Európában jó pénzen értékesíthetik.

Május 12-én, csütörtöki napon elhagyták Bolsereck kikötőjét és délnek vették útjukat. Pár napi hajóút után feltűntek előttük a Bering szigetek. Itt egy kunyhót találtak. Körülötte a hóban friss lábnyomokat, benn pedig egy hordót, alatta egy levelet, amelyben Ochotyn Iván hajóskapitány tudatta, hogy az »Erzsébet« hajó, amely 1769-ben Ochock kikötőjét elhagyta, kénytelen volt egy esztendőn át e sziget előtt vesztegelni. Mivel a viharok erősen meg rongálták, szétszedték a hajót és csónakokat csináltak belőle. Ezeket szeretnék a közelben fekvő szigeteket elérni, innét

keletre. Ochotynnal körülbelül 100 európai ember lehetett.

Benyovszky öt emberét kiküldötte más-más irányba, hogy keressék meg- a kapitányt. Ezek meg is találták Ochotynt és kölcsönös levélváltás után találkában állapodtak meg.

Másnap össze is találkozott a két vezér. Mindegyik elbeszélte kalandos életfolyását a másiknak és örök barátságot fogadtak egymásnak. Üchotyn 150 vidrabört, Benyovszky két mázsa puskaport és egy mázsa ólmot küldött ajándékol barátjának, sőt ezeken felül 240 rőf posztót és 25 zsák lisztet is! Nagyobb, értékesebb ajándékot nem is adhatott volna a jeges sziget önkéntes foglyainak!



Az Aepiornys Hillebraudti és a süketfajd csüdje. (Kormos után.)

Innét északnak akartak tartani, hogy a feltételezett északi átjárón keresztül Amerikába jussanak. Mielőtt útra keltek volna, Benyovszky keresztet állíttatott fel a sziget partján. Ochotyn és emberei meghatottan búcsúztak el tőlük.

Május 25-én borús időben és jókora ködben hagyták el a szigetet és délnyugati szél melleit északnak vették útjukat. Másnap a szél ereje növekedett s a hajót úszójég és uszadékdarabok vették körül. Egyszer egy óriási cet olyan közel jött a hajóhoz, hogy ágyúval kellett löni rá, de amikor ezt megismételték, már nem vette tréfára a dolgot, hanem lebukott.

27-én a tengeren irtózatoss vihar dühöngött. A hajót hol ehhez, hol amahhoz a jégtáblához vágta. Rések, repedések támadtak a hajón. Majd egyszer csak úgy beszorult a nehézkes bárka két jégtömb közé, hogy most már se töled, se hozzád, meg se mozdult! Hatalmas lék támadt

rajta s úgy látszott, elkerülhetetlen a végveszély! Éjjel óriási szélroham jött a nyakukba. Mindenki elkészült a halálra. Jó sorsuk azonban mégis másképp akarta. Másnap déltájban a szél elült, az ég kiderült és vagy harmadfél mérföldnyire partokat láttak maguk előtt, de hogy hol lehetnek, azt nem tudták.

Az embereken páni félelem vett erőt. Benyovszky elé járultak és arra kérték, vezesse őket tetszése és belátássá szerint valami jobb irányba. A gróf kiadta a parancsot, hogy kelet felé tartsanak.

Jósokára szárazföld tűnt fel előttük, majd két csónakot vettek észre. Csukcsok voltak a csukocskói hegyfok vidékéről. Ezekről tudták meg, hogy azok a partok, amelyeket a vihar után vettek észre, Alaszka partjai voltak.

Továbbra is keletnek tartottak és nemsokára elértek egy szigetet, amelynek létezéséről Benyovszky már előre értesült Ochotyntói, új barátjától. A sziget egyik csendes öblében kikötöttek s mivel a szigetlakó orosz nép barátságosan fogadta őket, nem volt akadály, hogy a hajóból kirakodjanak, sátrakat verjenek, a betegeket, asszonyokat gondozásukba vegyék, a romlásnak indult bőröket konzerválják és a hajót is alaposan kijavítsák.

Kellemes meglepetésben volt itt részük. A sziget feje sógora volt Ochotynnak. S mivel Benyovszkynak levele volt Ochotyntói hozzájuk, igen szoros barátság fejlődött ki közöttük.

A hajót hamarosan ki is javították és a gróf minden emberével együtt már június 6-án el is hagyhatta a szigetet. Három héten át baj nélkül hajókáztak, de június 29-én ismét nagy viharba kerültek. A hajó újból nagyon megrongálódott, de ami még nagyobb baj volt, vízhiánytól szenvedtek. Benyovszky adagolta a vizet és a kétszersültet, nemkülönben a pálinkát is, ami viszont zendülésre vezetett.

A lázadók először a pálinkát pocsékolták el s mivel erre nagyon megszomjajztak, a víznek estek neki. Benyovszky csak akkor szerzett az egész zendülésről tudomást, mikor már alig volt egy-két hordó vizük. Hiába lépett fel azonnal, erélyesen a zendülők ellen, már megvolt a baj.

Szerencsájukra július 1-én kiadós eső kerekedett és sikerült két hordó vizet nyerniök. Mivel azonban helyzetük még mindig nagyon kétséges volt, Benyovszky azt tanácsolta embereinek, Japán felé vegyék útjukat, amit azok készséggel el is fogadtak.

Július 8-án elpattant az egyik hordó abroncsa és az

egész hordó tartalma kárba veszett. Élelmiszerek kevés. Füstölt és szárított haluk elromlott. Benyovszky a rendelkezésre, álló, csekélyke készletet elosztotta emberei között. Ki-ki gazdálkodjék úgy vele, ahogy tud. Voltak, akik látkozták azt a napot, amikor elhagyták Kamcsatkát.

Bármekkora volt is a veszély s bár maga Benyovszky is féllábbal már a halál küszöbén állott, nem engedte, hogy társai elcsüggedjenek. Lemondásokkal teli napok voltak ezek, de a szép eredmények nem hiányoztak. Ők voltak az elsők, akik meg tudták állapítani, hogy Szakhalin sziget és nem félsziget, ahogy eddig hitték.

16-án egy szigetet értek. Volt rajta ivóvíz, vad és hal bőviben. Megmenekültek az éhen- és szomjanhalástól! Ahogy nézték, a sziget lakatlan. Bővelkedik mindenféle szárnyas vadban. Gyümölcse és vize jó és egészséges, a tenger pedig bőven ad jóízű halat.«

Éjféltájban elhagyták a szigetet. Mikor már messzebb jártak, akkor látták, hogy a szigeten mindenfelé tábor-tüzek lobognak, tehát mégis voltak a szigetnek lakosai!

Ez a sziget volt a mai Szent Lőrinc sziget.

Másnap délelőtt már Formoza szigete közelében jártak, mikor díszesen fellobogózott bárka közeledett feléjük. Japán hajó volt.

A japánoktól igen sok ételmezt: húst és gyümölcsöt, sajtot, vajot kapott. A tartomány főnöke személyesen is fogadta és olyan jóbarátság fejlődött ki közöttük, hogy a főnök, aki a király címet viselte, megengedte Benyovszky-nak, hogy Japánnal kereskedelmi összeköttetést tarthat fenn.

Közben alaposan szét is néztek a szigeten. Volt ott minden, ami szemnek s szájnak „ingere! A legkülönfélébb gyümölcsfajták, görög- és sárgadinnye, szőlő, cukornád, hüvelyesek, gyapotültetvények, agyagedénygyárak, pálinkafőzők s egyébek. Az asszonyok selymet és gyapotszöveteket szőnek. Benyovszky-nak nagy kedve lett volna megtelepedni a szigeten, sőt gyarmatot akart ott létesíteni azzal a szándékkal, hogy onnét kereskedést folytat Európával. Milyen másképp alakulhatott volna történelmünk, ha la bécsi kormány és az udvar nem olyan vak, hogy elgáncsolja Benyovszky tervét! Mi minden nagyszerűt alkothatott volna ez a lelkes magyar gróf, akiben már ekkor Széchenyi lelke lobogott!...

Hogy szándékát nem tudta azonnal megvalósítani, annak emberei voltak az okai. Benyovszky jól tudta, hogy ilyen heterogén társasággal nem megy sokra. Ezért azt

akarta, hogy hazajön Európába és arra való emberekkel megy vissza, hogy elfoglalja a szigetet és gyarmatot alapítson ott.

Mikor végre a szigetről továbbhajóztak, a barátságos bennszülöttek jódarabig elkísérték még őket. Pár nap múlva ismét emberekkel találkoztak. Egy elszakadt spanyol nemes is volt köztük, aki gyilkosság miatt bujdosott ilyen meszsze. Mivel vizük ismét kevés volt, örömmel fogadták a spanyol tervét, hogy Formosa egyik kisebb öblében tiszta vizű patakot mutat nekik. Benyovszky le is küldte néhány emberét vízért.

Ezek látták a hús patakot, a csendes tengerből kristályosan csillogó vizét, a körülöttük elfekvő nagy csendet, gondoltak egyet, levetkőztek és a vízbe ereszkedtek, hogy megfürödjenek. Ám ebben a pillanatban bennszülöttek rohantak elő valamilyen rejtekükből és nyálesőt zúdítottak a fürdőzőkre. Az alattomos támadás három áldozatot követel: Benyovszky három hűséges barátját. Díszes temetést rendeztek nekik.

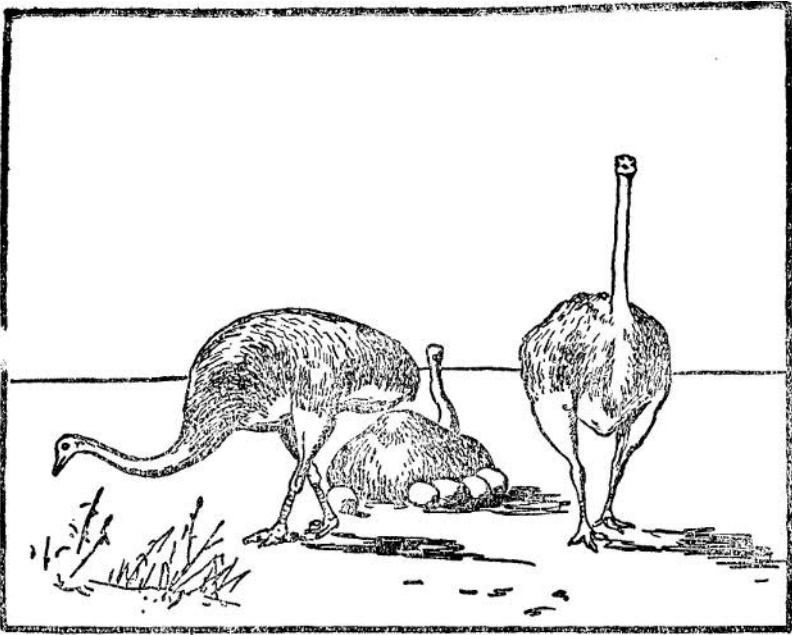
További útjukon érintették Makao szigetét, amelyet a kínaiak Omynak neveztek. A sziget 1563. óta portugálus birtok nagy kereskedelmi teleppel. Benyovszky embereivel együtt felkereste a sziget kormányzóját és arra kérte, hadd telepedjenek le a szigeten. A sziget fővárosa azonban egészségtelen, mocsaras területen feküdt, a betegség megtizedelte-ötödölte Benyovszky embereit. Már hús emberét temette el, amikor őt magát is a láz kezdte gyötörni. Mikor a betegségből szerencsésen kilábalt, azonnal kerített két, Európába igyekvő, francia hajót, ezekre társaival együtt behajózott és 1772. januárius 2-án elindultak hazafelé!...

*

Március 16-án a hajók elérték Mauritius szigetét. Az idosen a sziget még francia birtok volt és az Isle de France nevet viselte. Benyovszkyt a sziget kormányzója igen nagy tiszteletadással fogadta. Saját csónakján vitte partra és palotájában szállásolta el. Egy napi pihenő után több kirándulást tettek a szigeten s közben Benyovszkynak alkalma nyílt arra a megállapításra, hogy Mauritius szigete lehet jó őrállomás, szénállomás, vagy rakodóhely valaha, de virágzó gyarmat nem lesz soha!

Április 4-én a hajó tovább vitte őket. Hónapokig tartó út után végre július 18-án érkeztek meg Franciaországba.

*



Madagaszkár szigetének kihalt futómadarai, az Aeploornys-ek. Az Aep. Hildebrandti 1.60 m, az Aep. maximus 2.70 m magas volt. (G. Krause rek. Lambrecht K. könyvéből.)

1772- szeptember 15 én de Boyues francia tengerészeti miniszter magához kérte Benyovszkyt és a következő ajánlatot tette neki: 1200 emberből álló hadtestet bízna a kezére, ellátják a szükséges pénzzel. Menjen ezzel Madagaszkár szigetére és szervezzen ott egy francia gyarmatot. A király kívánsága — a miniszter szavai szerint — csupán annyi, hogy Benyovszky lássa el Madagaszkár terményeiből a közeli Isle de France és Bourbon szigeteket, amelyek akkor már francia gyarmatok voltak, valamint tegye lehetővé, hogy esetleges keletindiai gyarmatosítás során a francia kormány innen élmezhesse a kiküldendő csapatokat.

Benyovszky az ajánlattal szemben azt kérte, hogy csupán 300 embert adjanak melléje, biztosítsák azonban azt az összeget, amellyel vállalkozását évente támogatni kívánják.

Madagaszkár fejedelmei már a parton várták Benyovszkyt, amikor kikötött. A fejedelmek örömkönnel adták kifejezést, amikor Benyovszkyt kissé közelebről is megismerték, noha előzőleg az Isle de France- és a Bourbon szigetek két derék kormányzója titkos ügynököket küldött ki Madagaszkárba, azzal a feladattal, terjesszék a nép között, hogy a magyar gróf csak azért jön a szigetre, hogy annak lakóit leigázza és a rabszolgaság súlyos jármába hajtja.

Benyovszky legelőbb Antimaroa tartomány törzsfőnökeit kereste fel és arra kérte őket, hogy március elsejére! gyűljenek össze Louisbourgba. Majd ezen az összejöveten ő elmagyarazza nekik, miért is küldte őt a francia király Madagaszkár szigetére.

A biztonság kedvéért azonban mégis cölöperődöt emelt t's abban ágyúkat helyezett el, ami tekintélyét minden bizsonnyal emelte.

A kijelölt időpontban meg is jelentek a törzsfőnökök, mintegy 28-an. Benyovszky az erődítéseken kívül fogadta őket és 200 főből álló fegyveres kíséretüket. Tolmács útján így szólt hozzájuk:

»Franciaország hatalmas királya telepet akar e szigeten létesíteni, amely megoltalmaz benneteket minden ellenségtől és bajtól, amely mindent a legolcsóbban ad el nektek, amire csak szükségetek lehet: szövetet, puskaport, pálinkát, golyót, puskát és más egyebet. Mindezt odaadjuk cserébe az ország terményeiért, főleg pedig rizsért.

Ezekért a jótéteményekért a francia király három dolgot kér tőletek, és pedig»:

1. Kössetek velem barátsági szerződést. Engedjétek helyet a mi telepünk számára s adjatok el szántóföldet azoknak a franciáknak, akik talán majd köztetek akarnak letelepülni.

2. Engedjétek meg, hogy a sziget belsejében, a Tingballe folyó forrásvidékéhez közel kórházakat és raktárakat építhessek.

3. Ígérjétek meg és tegyétek le a nagyesküt, hogy a telepünket és annak minden ingóságát, minden személyét mindenkor megvédelmezzétek.«

A fejedelmek zajos örömujjongásban törtek ki és mindent, megígértek.

Csakhamar kiderült azonban, hogy az egész eskütevés csupa ámitás volt, mert a bennszülött fejedelmek eleve elhatározták, hogy a francia telepet egy szálíg kipusztítják olyan formán, hogy a franciáknak átadandó élelmiszereket megmérgezik.

Akadtt azonban egy bennszülött nő, aki a tervet elárulta Benyovszkynak. A gróf azonnal kiadta a parancsot, hogy mindenki, aki bennszülöttektől élelmiszert kap, vagy vesz, magával az eladóval kóstoltassa azt meg. Már az első eset beigazolta az asszony állításának igazát.

Gyümölcsöt kínálgatott egy legényke a franciáknak. Valószínűleg ő maga sem tudta, hogy odahaza azt megmérgezték, mert az első felszólításra nyugodtan evett belőle és menten szörnyethalt.

Más nehézségek is voltak, amelyekkel Benyovszkynak meg kellett küzdenie. A tárházak szegényes készlete egyre fogyott, egyre apadt, a hűtlen felügyelők minduntalan sikasztottak. Az újabb küldemények pedig Isle de Francéból csak nem akartak megérkezni.

Ezekhez járult még a gyilkos klíma is. Benyovszky emberei közül igen sokan megbetegedtek és nem volt sem orvos, sem orvosság kéznél. Maga Benyovszky is megkapta a mocsári lázt. Egy hétig ugyan hitt abban, hogy erős akarattal ellene tud szegülni a bajnak, de végre is ágynak esett. Kénytelen-kelletlen családotól együtt a szomszédos szigetre költözködött. Ez egészséges éghajlatáról híres volt.

Itt jobban is lett, úgyhogy május vége felé ismét vizszatérhetett gyarmatjára. Ekkor tudta meg, hogy Marin alezredes és kis csapatának 15 tagja a betegség áldozata lett.

Benyovszky okkor úgy határozott, hogy a telepet át-helyezi a sziget belsejébe, valami egészségesebb vidékre. Kiküldötte Marigni őrnagyot, hogy szemeljen ki erre alkalmai; terepet. Az őrnagy meg is felelt a feladatnak és június 8-án azzal a jelentéssel tért vissza, hogy a jelenlegi teleptől 8—4 mérföldnyi távolságban igen szép, sík területre akadt, amelyet a bennszülöttek »Egészség rónájának« neveznek. Ezt tartja ő a legalkalmasabb területnek a telep számára.

A síkság szélén jókora hegység emelkedik, amely mintegy uralkodik az egész vidéken. Ennek a tetejébe erődítést lehetne építeni, amely védené az egész környéket.

Azonnal útnak indítottak egy kis csapatot, hogy próbálja ki azt a helyet, valóban egészséges-e. Amikor az — pár hetes ott tanyázás után — kedvező válasszal tért vissza, egy csomó mesterembert indítottak útnak, hogy építsenek ott lakóházakat és kórházat a betegek számára.

Július 20-án az egész telep átköltözött az »Egészség rónájára« és szemmel láthatólag javult mindegyikük állapot.

Madagaszkár szigetén szokásban volt, hogy vízbe fojtják azokat a gyermekeket, akiknek valamely testi fogyatkozásuk volt, vagy akik valamely szerencsétlennek tartott napon születtek. A jószívű és emberbarát Benyovszky öszszehívatta a sziget tartományainak főnökeit és kifejtette előttük, milyen rettenetes embertelen és igazságtalan, amit művelnek. Megeskette őket arra, hogy felhagynak ezzel. Tettével különösen az asszonyok tetszését nyerte meg. Sokszor megesett a következő időkben, hogy egy-egy asszony árulta el a grófnak, ha férje-ura valami rosszban sántikált.

Egy szép napon Benyovszky meghitt embere, valami Corbi nevű katonatiszt azzal állított be a grófhhoz, hogy igen fontos dolgot akar vele közölni. Négyszemközt elmondta, hogy az az öreg dajka, Zsuzsa néni, akit a (gróf Isle de Francérol hozott magával, s akit vagy ötven esztendővel ezelőtt hurcoltak el Madagaszkárról rabszolgának, többek előtt kijelentette, hogy Benyovszky az ő rabtársnőjének, Ramini Larizonnak a fia. Az említett rabnő előkelő származású, a madagaszkári ampanszakabének, tehát a törzsfjedelmek fejének leánya volt. Egyidőben hurcolták rabszolgaságba Zsuzsa nénival. Isle de Francéban a két nő elkerült egymás mellől, de Zsuzsa néni esküdözött: neki csalhatatlan jelei vannak arra, hogy a gróf Ramini Larizonnak a fia.

Ez a hír hamarosan szárnyra kapott a szambarivok között is és itt-ott kezdtek kabarokat, gyűléseket tartani, amelyeken arról tanácskoztak, hogyan lehetne Benyovszkyt törvényes módon Ramini örökösének nyilvánítani. Ha ez megtörténhetik, akkor a gróf Mananhar tartomány fejedelme és a Ramini halálával megszűnt ampanszakábéi méltóság viselője lesz.

Benyovszky rögtön átlátta a hír fontosságát és elhatározta, hogy él is vele. Már maga előtt látta, milyen szépen ki tudja majd emelni e népet műveltsége kezdetleges fokából s nagy léptekkel viszi majd őket előre. Corbinak megadta az utasításokat, hogy mit híreszteljenek a nép között, majd előhívatta az öreg Zsuzsát és kikérdezte, mit tud az ő születéséről. A vén cseléd a gróf lábaihoz borult és örömtől sugárzó arccal így felelt:

— A Zananhar (az isten) már többször is megjelent nekem álmomban és megerősített abban a sejtelmemben, hogy Te a megboldogult Ramini Larizonnak édes gyermeke vagy, hisz nagyon hasonlítasz is hozzá. A Zananhar felszólított, nyilatkoztassam ki a nép előtt kilétedet.

Benyovszky megölelte az öreg dajkát és azt mondta neki, egyelőre a nagy nyilvánosságot ne értesítse a dologról, de legmeghittebb emberei előtt nyíltan beszélhet. Zsuzsánéni kezet csókolt Benyovszkynak és eldadogta, hogy a szambarivok nemzetségét már értesítette is a tényről, sőt Raffangur rohandrian, előljáró csak a kedvező alkalmat lesi, hogy Ramini vérét fejedelmül hirdethessék ki.

Január közepe táján Benyovszky körútra indult, hogy a különböző pontokra rendelt őrségeket szemügyre vehesse. Útközben emberei között földeket osztott ki és arra buzdította őket, hogy termeljenek cukornádat, gyapotot, indigót és dohányt.

A szomszéd, kisebb törzsek — látva, hogy a franciák milyen békés, szorgalmas emberek, — kezdték megszokni azokat és szövetségre léptek velük, cserekereskedést folytattak egymással. A nagyobb törzsek és nemzetségek azonban még mindig nagyon bizalmatlanok voltak Benyovszkyékkal szemben és nem késtek, hogy a gyűlölséget szítsák ellenük. Egyszer hírül hozzák a grófnak, hogy a szafirobaiak és a szeklávok, két hatalmas törzs, szövetkeztek ellene s máris útban van 3000 harcos, hogy megtámadja az Egészség rónáján felépült francia telepet.

Benyovszky bevárta az ellenséget, amíg ágyúlövésnyi távolságba jutottak. Emberei ott álltak égő kanóccal

ágyúk mellett. Amikor ezt a felvonuló ellenséges hadak észrevették, egyszeriben hátra arc! és elrohantak. Ki a tenger felé igyekezett, ki az erdő sűrűjében bújt el, hogy utól ne ériék a pusztítósaikról nagyon jól ismert ágyúgolyók!

Még néhány csatát kellett megvívnia Benyovszkynak, de a szerencse mindig az ő oldalán maradt. Sőt, amikor az ellenség látta, hogy a gróf nem öleti halomra a hadifoglyokat és bujtogatókat, hogy a háborúskodások helyszínén nagy ínséget szenvedő népet saját hombáiraiból segílyezi élelemmel, hogy az ellenséges sebesülteket is gyógyítgatja, eloszlott szívéből a gyanú és Benyovszky feltőtlen híveivé váltak.

A magyar gróf sikeres működése nagyon felkeltette a két francia kormányzó irigységét Isle de France szigetén. Áruklodó leveleket írta a francia királynak, amelyekben Benyovszkyt megrágalmazták ott, ahol érték. A kormány ugyan nem hitt el mindent, de — óvatosságból is — kiküldött két biztost az ügyek kivizsgálására. Benyovszkyt a dolog annyira elkésérítette, hogy le akart mondani tisztéről.

Augusztus 16-án jelentették a grófnak, hogy több fejedelem érkezett hozzá a szigetország különböző vidékéről és kihallgatást kérnek tőle. Már a bejelentés ezen módja sejtteni engedte, hogy valami rendkívüli van készülöben. Tíz órakor 1200 ember közeledett Benyovszky házához dobzóval és lobogó zászlókkal. A ház előtt lerakták a fegyvert és küldöttjeik a gróf szárnysegédeinek vezetése mellett beléptek a terembe. Az első üdvözléseken átesve, alacsony székeket hoztak a fejedelmek számára. Ezek egy kivételével helyet is foglaltak, de Raffangur állva maradt és szép beszédben adta tudtára Benyovszkynak, hogy a nép előljároi fejedelemmé akarják választani. Arra kérte, tűzessen ki kék zászlót, annak jeléül, hogy szívesen fogadja hódolatukat.

Benyovszky röviden csak annyit felelt, hogy szívesen látja a népek fejedelmeit a gyűlésben, ahol majd kifejti véleményét.

17-én meg is tartották a nagy kabart (gyűlés). Korán reggel huszonegy ágyúlövés hirdette a nap fontosságát. Hét órakor 600 bennszülött Benyovszky lakására ment. Kilenc órakor megérkeztek a törzsfejedelmek kíséreteikkel és 12-12 zászlóvivő emberrel a díszterre és megkérték Benyovszkyt, hogy fáradjon közójük. Hatvankét fejedelem volt

együtt, kíséretük teljes fegyverzetben, nagy körben helyezkedett el körülöttük. Az első szónok Manonganon volt, a következő beszéddel:

— Mi fejedelmek és törzsfőnökök, akik itt összegyülekeztünk, irántad való szeretetünktől indítatva, örökségi jogodra és bölcsességedre való tekintettel ampanszakábénak hirdetünk téged. Igen kérünk, fogadd el e címet és méltóságot és légy meggyőződve, hogy szívünkből soha sem fogy ki a hűség és szeretet irántad. Felelj minékünk!

Benyovszky így felelt:

— Lehetetlen tagadó választ adnom kéréstekre, látva ragaszkodásokat és hűségteket. Elfogadom tehát az ampanszakábé méltóságát, de csak abban a reményben, ha támogattok e szép ország polgárosítására vonatkozó törekvéseimben. — Azután kifejtette előttük, milyen nagy hasznukra lesz nekik is, de főképp gyermekeiknek, ha jó és bölcs törvényeket alkotnak és azokat hűségesen követik is. Továbbá a földművelés és élénk kereskedés hasznáról beszélt. Beszéde után vagy negyedóráig lövöldöztek és ordítottak a feketék örömeikben. Azután Szanoe fejedelem állott fel és így szólt:

— Az összegyülekezett fejedelmek azt kívánják tőled: lépj ki a francia király szolgálatából és engedd meg ugyanezt azoknak a franciáknak is, akik veled, vagy már előbb a szigetre jöttek, ha kedvük van letelepedni közöttünk. Azt is jelöld ki, hogy melyik tartományban akarsz lakni, hogy ott várost építhessünk.

Benyovszky azt felelte, hogy addig nem adhat határozott választ, amíg meg nem érkeznek a francia király biztosai, akik már útban vannak Madagaszkár felé. Arra kéri tehát a fejedelmeket, halasszák el az esküt addig, míg le nem mondott a francia király szolgálatáról a biztosok előtt, amikor aztán szabad ura lesz elhatározásainak. Ami az építendő várost illeti, legszívesebben lagnék a sziget közepén, hogy egyformán közel legyen minden tartományhoz.

Végül még azt indítványozta Szance, hogy egyelőre csak a fejedelmekkel kösse meg Benyovszky az esküt, később pedig, ha már kilépett a franciák szolgálatából, újítsa meg az egész néppel. Ezt el is fogadták valamennyien és mindjárt meg is cselekedték. Benyovszkynak egy kis sebet kellett a bal mellén vágnia, ebből minden fejedelem kiszívott egy csepp vért, kegyetlen átkokat mondva közben a véreskü megszegőjére. Ezzel véget is ért a gyűlés.

Július 21-én megérkezett Bellecombe és Chevreau, a király biztosai. Megkezdtek a vizsgálatot. Mivel mindent rendjén találtak, kiállították a felmentéséről szóló bizonyítványt Benyovszky írásban beadta lemondását.

Miután Benyovszky így kilépett a francia király szolgálatából s a maga ura lett, aug. 10-én a sziget összes fejedelmei és népei megkötötték vele a véreskút.

Okt. 4-én gyűlésre hívta össze Benyovszky a fejedelmeket, hogy megtárgyalja velük, mi történnék a franciák telepével.

Benyovszky hosszas fontolgtatás után arra szánta el magát, hogy elmegy Franciaországba és eloszlatja azokat az előítéleteket, amiket ellenségei támasztottak az ő személye ellen. Igyekszik felvilágosítani őket, hogy a francia telep sokkal inkább felvirágzik Madagaszkárban, ha a franciákkal rokonszenvező és polgári rendre törekvő nép lakja a szigetet. Arról pedig biztosíthatja a kormányt, hogy ő minél inkább iparkodik a rendet fenntartani és a madagasszokban erősíteni a franciák iránti jóindulatot.

Mielőtt útnak indult, mindent rendbe akart hozni új hazájában. Az egész néppel vérszerződést kötött, mintegy 50 ezer ember jelenlétében, óriási lelkesedéssel ment végbe az ünnepély. A sziget valamennyi nemzetségének követei együtt voltak, még a szeklávoké is. Minden néptörzs külön-külön hódolt az új ampanszakábé előtt, szeretettől és tisztelettől áradozó beszédekert tartva. Majd kiállították a választó okiratot, amit a fejedelmek mind aláírtak.

Néhány nap múlva Benyovszky írásban is bemutatta a sziget népeinek szánt alkotmányt az egybegyűlt fejedelmeknek, amelyet azok el is fogadtak. Mindjárt meg is választottak egy 12 tagú tanácsot, közöttük 4 európaít is. Továbbá megállapították, hogy az ampanszakábé fővárosát a Mananguzon partjára építik. Végül Benyovszky előadta, hogy milyen előnyös volna, ha Franciaországgal, vagy valamely másik európai hatalommal kereskedelmi szerződést kötnének. Így egyrészt biztosítva lenne terményeik kivitele, másrészt az iparra, vagy az ifjúság nevelésére szükséges cikkek behozatala. Szükséges volna továbbá egyes európaiak letelepedése is Madagaszkár szigetén. Ő maga óhajt Európába utazni — fejezte be beszédét — hogy ezeket a dolgokat legjobb belátása szerint elrendezze.

Csak az öreg Raffangur ellenezte Benyovszky szándékát.

— A biztos halál elé mégy! — mondotta a grófnak, majd a többiekhez fordult, hogy azok is igyekezzenek visz-

szatartani. Benyovszky azonban rendületlenül ragaszkodott tervéhez.

Dec. 14-én Louisbourgból útnak indulva, szerencsésen eljutott Franciaországba, itt azonban igen sok bosszantásnak és üldözésnek volt kitéve a minisztérium részéről. Erre Bécsbe ment és II. József császárt igyekezett rábírní arra, hogy támogassa őt Madagaszkárra vonatkozó terveiben.

Két évet töltött Bécsben anélkül, hogy célját elérte volna; 1783-ban Angliába ment és hasonló javaslatot tett a brit kormánynak, azonban itt sem talált kedvező fogadtatásra.

Erre 1784-ben családotul együtt Amerikába hajózott, mintegy négyezer fontsterling értékű árucikket vivén magával az Egyesült Államokbeli Marylandbe. Amire az európai hatalmak nem akartak vállalkozni, hogy t. i. kereskedelmi viszonyba lépjenek Madagaszkárral, vállalkozott egy élelmes baltimorei kereskedelmi társaság. Ezzel a társasággal mindent rendbehozott Benyovszky. Jó hajóval, hajósnéppel és pénzzel ellátva 1784. decemberében elindult új hazája felé A Madagaszkár nyugati partján fekvő Szt. Ágoston volt utazásának célja, mivel ott szándékozott egy nagyobb szabású kereskedelmi telepet létesíteni. A hajó azonban irányt tévesztett és egyszercsak Brazília partján találták magukat. Benyovszky utolsó levele Braziliából szolt, További viszontagságairól és haláláról csak társai leveleiben vannak homályos híradások. Annyi bizonyosan megállapítható, hogy 1785. májusában kikötöttek Madagaszkár északnyugati partján Szt. Sebestyén fokához közel. Innét néhány elszánt társával együtt elindult a szárazföldre és úgy intézkedett, hogy hajója egy meghatározott napon kőssön ki a sziget keleti partján lévő Antongil öblében, ahol ismét találkozni akart embereivel. Úgy látszik azonban, hogy a hajó cserben hagyta Benyovszkyt.

A gróf rövidesen jókora csapatot gyűjtött maga köré a bennszülöttek közül. De nemsokára viszálykodások történtek közte és a franciák között s mikor Benyovszky Tóul Point közelében várost akart alapítani az ott horgonyzó francia hadihajó legénysége megtámadta. A franciák nemsokára segítséget is kaptak Isle de France-ból és támadásra indultak az ellen a földerdítés ellen,, amelybe Benyovszky két európaival és 30 bennszülöttelel visszavonult. A franciák első rohamára a bennszülöttek rémulten menekültek, Benyovszky pedig puskagolyótól találva összeesett az erődítés fala mögött, A franciák hajánál fogva húzták

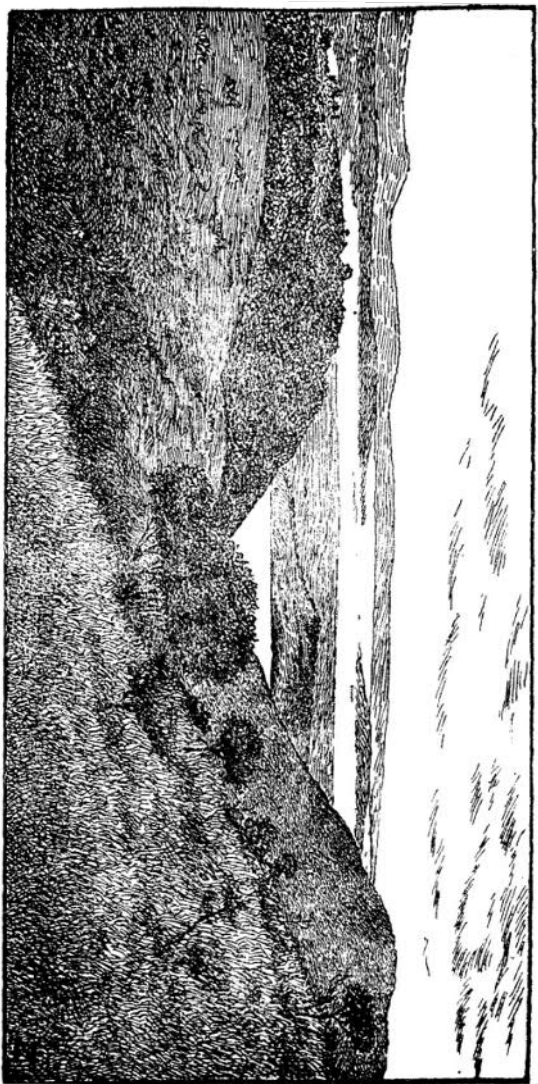
ki onnét hőslelkű hazánkfiát, aki néhány perc múlva meg is halt kezeik között.

Benyovszky igen nagy műveltségű, európai látókörű utazó volt. Jó megfigyelő, akinek az adatait a későbbi utazók sorra megerősítették. Sajnos, nálunk sem talált kellő méltánylásra. Igaz, hogy élete történetét számos ifjúsági elbeszélés, regény, sőt dráma témájaként is felhasználták, még nem áll azon a helyen, amely megilleti őt. ;

Benyovszky Móric grófnak az emberiség szellemóriásai között a helye!



TELEKI SÁMUEL gróf,
Keletafrika hős feltárója, a Rudolf-
és Stefánia tavak felfedezője.
1845—1916.



A Baringo to. (Telaki—Höhnel utan.)

Északafrika keleti része a múlt század végén még jóformán teljesen ismeretlen terület volt. A nagy ismeretlenben sejtették valahol a rejtelmes Hold hegységet, de hogy az van-e és ha van, hol kell lennie, senki sem tudta. Vad, járhatatlan vidékek sorakoztak itt egymás tőszomszédságában, hol felhőkbe meredő hegyormokkal, hol víztelen lakatlan sivatagokkal. Ezért is ment lassan a felderítése. Magyar embernek jutott a dicsőség, hogy elsőnek hozzon hírt erről a csodálatos területrésről, ahol az ellentétek adnak találkozót egymásnak. Ez az ember volt Teleki Samu gróf, a nyolcvanas évek híres magyar utazója.

Teleki 1845-ben született Sáromberken, főúri családból. Kezdetben katonáskodott, majd 1881-ben országgyűlési képviselő lett, amint az akkori főúri családok megfelelő korú tagjai általában. Rendkívül tehetséges és szenvedélyes vadász, akiről legendákat meséltek. Éppen a vadászat révén nagyon jó barátságban volt Rudolf trónörökössel is. Erős fizikumú férfi, kitűnő sportember. Egyesítetté magában mindazokat a tulajdonságokat, amelyek a született utazót és felfedezőt jellemzik.

1886-ban afrikai vad-ászkirándulásra indult. Expedíciója azonban jóval túlnőtt a szokványos vadászexpedíciók keretein és jelentőségén. A legmagasabb körök ajánlására magával vitte ezen útjára Hönnel Lajos magyar származású, de osztrák állampolgár tengerésztisztet, aki segítségére volt a tudományos megfigyelésekben és a végén ő írta meg az egész expedíció történetét is. Teleki sokkal nagyobb úr volt, semhogy maga vesződött volna ezzel. Sajnos, meg lett az a szomorú utókövetkezménye, hogy hovatova kezdik elfelejteni a németek Teleki nevét és csak a Höhnel-féle expedícióról szeretnek beszélni. Az igazság azonban az, hogy az expedíció terve, úti programnév, keresztülvitele kizáró-

lag Teleki ténye és érdeme. Sőt, mikor kísérője súlyos betegen feküdt az út folyamán, csakis Teleki gondosságán múlott, hogy nem pusztult el nyomorultul, mint annyian mások előtte és utána.

Sokkal több eredményt érhetett volna el Teleki, ha komoly szakembert visz magával. Egy kiváló magyar szakembert: akár geográfust, akár geológust vitt volna, mind-egyikből kiváló erővel rendelkezünk azidőben is.

Teleki bejárta Kénia tartományt, az ő nevéhez fűződik a nagy Naivasa árok felfedezése, majd útja derekán a, Rudolf- és Stefánia tavakat fedezte fel. 250 főnyi karavánjával emberfeletti küzdelmekben volt része, ő maga tartotta el embereit puskájával, napról-napra friss vadat juttatva a csapatnak. Nem volt sem vadállat, sem fékevesztett bennszülött törzs, amely elől meghátrált volna.

Nem kis tudományos jelentősége volt azon felfedezésüknek, hogy a Rudolf tó déli partján működő vulkán van, messze a tenger partjától. Ezt a vulkánt Höhnel bőkezű barátjáról, Telekiről nevezte el. Sajnos, a térképek többnyire mellőzik a nevet.

Teleki felfedezései Afrika térképéről nagy fehér foltot tüntettek el, de még mindig sok kikutatlan területe maradt a »fekete kontinensnek«. Magában Etiópiában is, ahol Teleki (az ország déli részén) hónapokat töltött, közel félmillió négyzetkilométernyi, ismeretlen, fel nem derített terület vár még kutatójára. Nagy örömünkre szolgálna, és a magyar nemzetnek is nagy erkölcsi és tudományos sikert jelentene, ha Abesszínia ezen még ismeretlen részeit sikerülne magyar, tudományos expedíciónak a nagyvilággal megismertetnie.

* * _*

Teleki Samu, mint vagyonos, független magyar főúr, kitűnő vadász, gyakorlott sportember, a fáradalmak és betegségek ellen edzett férfi, egyesítette magában mindazon tulajdonságokat, amelyek a vérbeli utazót jellemzik. Höhnel Rudolf trónörökös ajánlotta be hozzá kísérőül.

Útítvert nem készítettek, csupán abban állapodtak meg, hogy keletről nyugat felé hatolnak be Afrika ismeretlen szívébe s hogy október végén (1886-ban) Zanzibárban találkoznak.

Elsőnek Höhnel ért oda, Telekit előkészületei késleltették Angliában. Nem volt így sem semmi baj, mert Höhnel ezen idő alatt előkészítette a vállalkozást. Egy masszái ele-



Teleki gróf a karaván élén. (Teleki—Höhnel után.)

fántcsontkereskedőt, Dasumbé Kinémetát, karavánvezetőnek fogadott fel. A négert Zanzibárban maradt és átvette a szervezés munkáját.

November 29-én megérkezett Teleki. Az előkészületek lassan, de alaposan haladtak előre. Testőrségül, a mindenre kész szomáli legényekből válogattak össze egy kis csapatot. Majd cseretárgyakat, öszvéreket, élelmiszert stb. vásároltak.

Az előkészületek csak 1887. január második felében lettek készen. 200 zanzibári, 9 askár, 9 vezető és a szomáli testőrök alkották a csapatot. 450 csomag úti teher és 70 köteg vasdrót alkotta pocigyászukat. Zanzibárból Pángániba hajóval óhajtották, megtenni az utat.

Január 21-én- este végre elindulhattak. Pár napi hajóút után hajójuk homokzátonyra futott: Már-már mindenről lemondtak, amikor Teleki néhányadmagával csónakba szállt és a 4 mérföldnyire fekvő Pángániba evezett segítségért. Sikerült is kapnia egy vitorlást, amelyre mindent átraktak és így szerencsésen megmenekültek szorongatott helyzetükből.

Pángáni akkoriban a hasonló nevű folyó balpartján állott. A községet tekintélyes számú agyagkunyhó alkotta. A folyó 250 m széles. A túlsó parton Buenni falu fekszik. A szerény külsejű helységek fontos kereskedelmi gócpontot képviselnek, mert itt van a belföldre induló karavánoi bázisa. Rengeteg elefántcsontot exportálnak innét évente.

Teleki terve az volt, hogy karavánját hajóval küldi tovább az első nagyobb pihenőhelyig, de emberei fellázadtak. Be kellett látnia, hogy ketten kevesek a százszoros túlerőhöz, ezért nem ragaszkodott akaratahoz. Különben voltak más alkalmak is, amikor kellemetlenségei voltak expedíciója nagy száma miatt. Kétségkívül igaz az, ha az utazó a legnagyobb kényelemben akar utazni, egyedül induljon útnak, fehér kíséret nélkül s minél kevesebb bennszülöttet vigyen magával.

Egy szó, mint száz, nem sikerült az embereket hajóval küldeni tovább, ezért másnap már Dualla vezetése mellett útnak is indították őket Máviába, ők pedig visszamaradtak, hogy új embereket fogadjanak. Egyhangú napok. Az emberek vonakodnak, hogy teherhordókul jelentkezzenek. A szomszédból a rabszolgányok éneke az altatódaluk. Százszor is felcseng egy este a refrainje: »...az oroszlán ordít, de nem falja fel kölykeit«.

»Valamivel több változatosságot és ezzel együtt vidámságot — írja Höhnel, — csak a késő délutánok nyújtottak,

amelyeket a váli az igazságszolgáltatásnak szánt. Ekkor a nyílt piacon a lakosság pénzbeli perei és hasonló érdek-kérdései kerültek tárgyalás alá. A város véneinek egy csoportjával a váli ilyenkor háza egyik alacsony lépcsőjén keresztbe rakott lábakkal helyet foglalt, maga mellé állítva íróeszközeit, vele szemben, szalmagyékényen, az állami hatalom megszemélyesítői, 6—8 kalandos külsejű biroboto ült, akik a szultáni hadsereg nem rendes csapatainak tagjai. Későbbben a gyülekezet megszorodott. Minden oldalról érkeztek lassú léptekkel, rongyokba burkolt, de azért rendkívül előkelő modort affektáló alakok, hogy a nyilvános törvényszéki tárgyaláson részt vegyenek. Nagyszerű volt ilyenkor nézni, hogy milyen udvariasan és formaszzerűen üdvözölték az újonnan érkezőket. Maga a vádlott is félbeszakította nagy pátozzsal előadott beszédét, hogy a szálámokban részt vegyen, ily módonba tárgyalás minduntalan kizökkent medréből.

Ha a társaság már 20—30 személyre fölszorodott, rendszeresen megjelent az öreg, szikár börtönőr a nagy kávékannával és az egybegyűlteknél, különbség nélkül, föltálalta a nemes mokaát. Eközben az ülés tovább folyt mindaddig, míg a muezzim hangja a hívőket a közeli mosóba, esti imára el nem hívta.«

Közben rohant az idő. Egy hót alatt csak 72 embert tudtak keríteni, viszont egyik legjobb szamaruk kimúlt, ami nagy veszteséget jelentett számukra. A maradásnak a továbbiakban nem volt sok célja, ezért január 28-án két kis hajóval elindultak Máviába.

E hajóút az első lépés volt a vadon felé. Buján tenyésző, örökzöld növényesség, — de nem olyan járhatatlan sűrűség, amilyennel az északi vidékek lakóinak képzetele szokta díszíteni a trópusokat — takarja a partokat. Eleinte, ameddig ugyanis a folyó vize sós, kizárólag mangrovéből, ezekből a csodálatos fákból áll. Úgy látszik, mintha a fák sötét lomkoronája, magas, kopár légyökeirein, mint valami falábakon inogna. Csak később tűnnek fel helyettük cukornádültetvények, és ezek közt banánberkek és bételdiópálmák, anélkül azonban, hogy a partokat vad, őserdei külsejűktől megfosztanák. Néha-néha a csendes víztükrön vízilófejek tűntek fel. Lődöztek rájuk, de eredmény nélkül. Éjjel célnál voltak.

Az előcsapat már kész szalmakunyhókkal várta őket. A tábor néger faluhoz hasonlított. Kisebb dombon épült Mávia közelében. Most már mindent megtettek a hosszabb

karavánút előkészítéséhez-. Persze, ez sem járt civódás nélkül, A teherhordók mindegyike igyekezett gyengének, tehetetlennek mutatkozni, hogy minél könnyebb terhet osszanak ki számára. Hiába volt minden jó szó, az első adott alkalommal megszöktek csomagjaik mellől.

Végre kinek-kinek kezében volt a csomagja, amelyekre ismertető jeleket is aggattak, hogy mindig tudhassák, ki szökött meg a táborból. Utoljára 212 darab fegyvert osztottak ki. 200 darab vontcsövű, elültöltő puska, 80 darab Werndl-karabinus és 12 darab Colt-féle ismétlő fegyver, ugyanannyi szurony és tölténytáska képezte a harci felszerelést. Ezekon kívül még néhány pisztolyt is kaptak a szomáli testőrség tagjai.

Az emberek egy része rőzsevágó kést kapott. Nekik kell majd a továbbiakban utat vágniok, ha erre szükség lenne.

Az óriási karaván 9 vezető felügyelete alatt állott.

Február 3-án a vezetőket megbeszélésre hívták össze és közölték velük a másnapi indulás tervét. Hogy hová? »Baringo ná mbele kidogo!« (A Baringo tóhoz és még valamivel odább!)

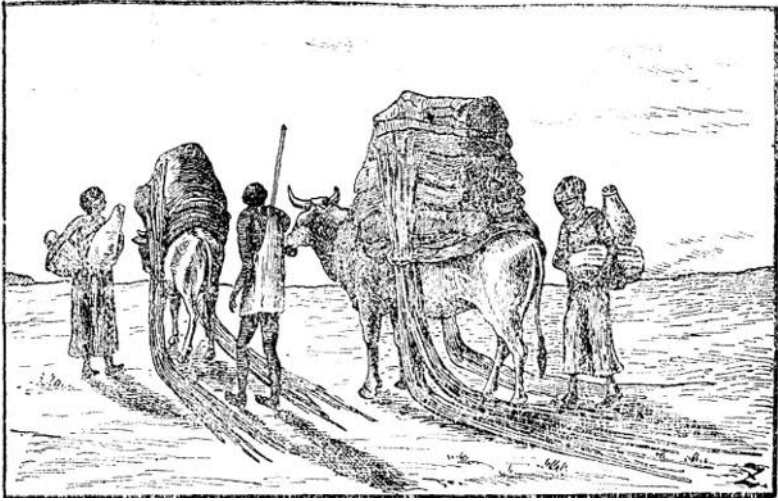
Útban a Kilimandzsárhoz.

Február 4-én végre elindultak. Teleki a karaván élén haladt, Höhnel sereghajtó volt. A szamarakkal vesződő utócsapat félnapot késett és a csomagokat mégsem hozták. A csökönyös állatok nem túrték meg az európai nyeret hátukon. A teherhordók a nehéz vascsónakkal másfél km megtett út után letelepedtek s nem akartak mozdulni tovább. Néhány szamar útközben dobta le terhét s nyugodtan legelészni kezdett.

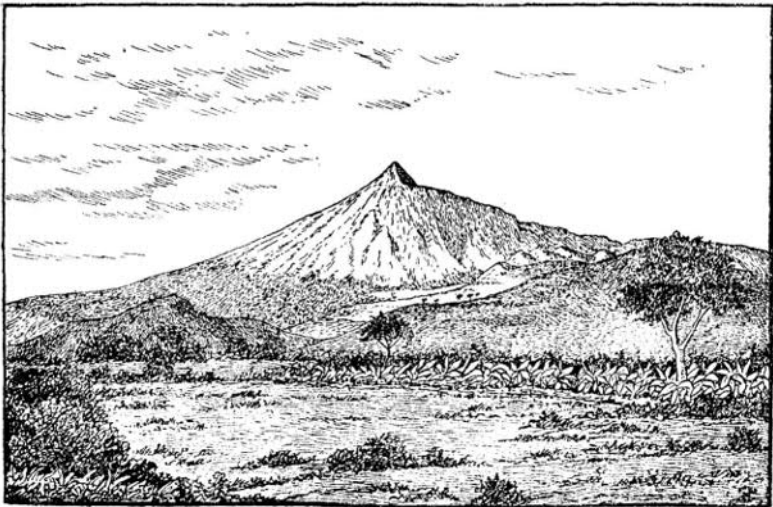
Hja bizony, nem kéjutazás az afrikai expedíció! A sok nélkülözésen, szenvedésen kívül temérdek gond is!

Teleki is sokat vesződött csapatával. Emberei majd minden órában tanyát akartak ütni. Fölényes, higgadt, úri modorával azonban sikerült az embereket továbbcammogásra bírnia és délben el is érték a tanyahelynek kiszemelt terepet Kitifu falu közelében.

Feltűnő, hogy milyen gyorsan változott a vidék képe, aszerint, amint távolodtak a folyótól. A talaj kemény és száraz, a növényzet pedig a nedves tengeri levegő még mindig érezhető hatásának dacára, gyér lett. A növényvilág leggyakoribb képviselői itt a klímával szemben, a legna-



Vándorló masszáik. (Teleki—Hölmel után.)



A Meru hegy. (Teleki—Hölmel után.)

gyobb ellenállásra képes akácfáik és köztük egy igen derék fajú, amelynek lombkoronája ernyő alakú és amelyet a jóságos természet látszólag azért ültetett ide, hogy a naptól összepörkölt utasnak védelmet és enyhülést nyújtson. A keleti egyenlítő-alji tájékokra nézve az ismeretes kaktuszokhoz nagyon is hasonló euforgia-fák, meg dóm-pálmák tűnnek fel. Az ágak felső végében nem ritkán orchideacsomok láthatók, amelyeket messziről tarka madári észkeknek lehetne tartani.

Egy napi pihenő után felszedték sátorfájukat, hogy Máíágo Mbárúk faluig hatoljanak előre. Útjuk az Uszambra szelíden lejtősödő, halmos vidékére vezette őket. Kopár lejtők és sűrű erdők váltogatták egymást. Kellemetlen volt, hogy bármilyen kis időre is telepedtek le, a férgek ellepték őket. Ezért Teleki azon volt, minél rövidebb idő alatt elhagyhassák ezt a féreglakta vidéket. Pihenő nélkül a Tongove hegy északi oldala mellett Kvá Fungoba falu fellé siettek.

Útjukat a teherhordók újabb lázadása késleltette. Ezúttal nem pusztán a feketék voltak a hibásak, maga a természet is. Ugyanis egy erdön haladtak át s egyszer csak Telekiek azt veszik észre, hogy az egész karaván felbomlik, egyesek hasra vágják magukat, a szamarak megvadulnak¹, terhek, teherhordók szanaszét feküsznek: vad méhek lepték meg a karavánt, s úgy elbántak a szerencsétlenekkel, hogy alig lehetett a rendet újra megteremteni köztük. A méhek háromszor támadtak, sűrű felhőszerű rajokban. Teleki is kapott három csípést, pont a szemébe!

Örültek, amikor elérték a Leva nevű, kis vasenzi falut, amely 230 méterrel a tengerszint felett, a Tongove hegy egyik mellékágának gerincén fekszik. A kunyhók a sűrű bozótban húzódnak meg s az egész falut cölöpfal keríti. Ezen egyetlen, nagy erős kapu van. Ezen át vezet az egyetlen út a faluból ki és be.

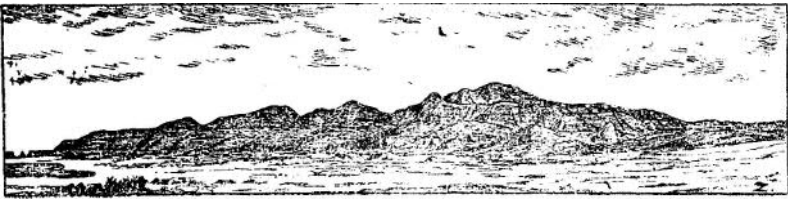
Letanyáztak. Az emberek bort kerítettek, lerészegedtek és féktelen jókedvükben leszúrták a karaván tartalékokrét. Teleki meg akarta fenyíteni őket, de erre a fegyveres csöcselék lövöldözni kezdett. A testőrség a kilenc vezetővel együtt lefegyverezte a teherhordókat.

A rend helyreállt, a társaság elpihent, de ím: reggelre kelve ötvennek hült helyét találták. Az ötven csomagot vissza kellett hagyni a faluban.

Hogy a későbbi bajoknak elejét vegyék, Höhnel 10 emberével gyorsított menetben visszatért Zanzibárba, hogy

egyrészt a szultánnál megtegye a szükséges lépéseket a szökevények ellen, másrészt, hogy új teherhordókról gondoskodják és magával hozza az elhagyott csomagokat.

Bár a zanzibári szultán feje fölött a politikai bonyodalmak Damoklesz kardja függött, s minden--pillanatban elkövetkezhetett országa függetlenségének elvesztése, mégis szívesen rendelkezésére állt Höhnelnek és összefogatta a szökevényeket, akikkel Höhnel öt nap múlva vissza is indult. Útközben újabb emberekkel egészítette ki csapatát. Már-már azon volt, hogy Buenniből folytatja útját, amikor Teleki egy kis csapata érkezett hozzá 20 emberrel. Egy 13 főből álló szökevénybandát üldöztek, akik csomagjaik-



A Longondoti hegység. (Teleki—Höhnel után).

kai együtt megléptek a karavántól. A csomagok egyike tartalmazta az összes csillagászati segédkönyveket és térképeket.

Höhnel is azonnal az üldözőkhöz csatlakozott, de hiába minden, a szökevényeket nem sikerült kézre keríteniük s így egész afrikai útjukat egyetlen tudományos segédkönyv és térkép nélkül kellett megtenniük!

Közben Telekitől nyugtalanító hírek érkeztek: Kva Mgumi falu bennszülöttjeivel formális harcba keveredett, amely sok halottat és sebesültet követelt. Jelenleg fegyverszünetben várja Höhnel megérkezését. Erre Höhnel, azonnal indult. A szökevények láncra verve cipelték terhüket. A 60 km-es utat, amely őket Telekitől elválasztotta, két nap alatt tették meg.

Ezalatt Teleki bevonult a közeli német állomáshelyre, ahol biztonságban lehetett, minthogy ott ágyúk is voltak. Höhnel egy ágyúlovással fogadták a rég várt viszontlátás öröme.

Minthogy a tábor és a falubeliek között feszült volt a viszony a háborúskodás óta (amelyet egy fekete asszony elrablása pattantott ki és 11 halottat követelt!), Teleki úgy-

határozott:, hogy azonnal folytatja útját. Ő maga 80 emberrel az Uszambara hegység mentén Mászindébe készült, míg Höhnel az utasítást kapta, hogy a karaván többi részével Mafibā menjen, ott vegye át a közben előreküldött csomagokat és majd a Pangáni melletti tanyán ismét találkoznak.

Másnap már el is indultak. Gyors menetben haladt mindkét csapat előre. Hölmel Máfi mellett német állomást talált. Két napi pihenőt rendelt el, hogy szamarakat és ökörbőröket vegyen és ezekből málhanyergéket készíttessen.

Az e vidéken a teherhordó szamaraknál használatos nyeregszerszám rendkívül egyszerű és igen praktikus, e tekintetben tehát határozottan hiba volna a »dasztkw-tól eltérni. Az állat hátát nagy, fűvel megtöltött párna eléggé megvédi, erre a nyeret egyszerűen ráteszik. A nyereg félig cserzett ökörbőrökből készül és két nagy, egymással összekötött táskából áll, amelyek, a számár két oldalán lelőgnak. Az állatok megterhelésénél csak arra kell ügyelni, hogy a két táska közt meglegyen az egyensúly. Ha ez megvan, az ilyen módon megnyergelt állatok még hosszú menetek alatt sem adnak okot a fennakadásra, mert a terhek, anélkül, hogy össze volnának kötözve, soha sem csúsznak félre. A terheket, rendesen vasdrót-tekerceket, vagy gyöngyszákókat, egyszerűen bedugják a táskákba és a lenyergelés után is bennük hagyják. A nyergek készítése gyorsan megy, egyetlen egyhez azonban két teljes ökörbőrre van szükség.

Másnap váratlanul megjelent Szedenga szultán a táborban_tisztelgő látogatásra. Kicsiny, de jól táplált férfi, közönséges arab inget viselt, turbánja hanyagul volt balválára dobva. Arcát a himlőhelyek egy kissé eltorzították, arckifejezése komoly, de semmitmondó, szemei kiállóak, ajkai teltek. Keze, lába feltűnően kicsiny és szép formájú. Kölcsönös ajándék-osztogatások és elfogadások után barátságban váltak el.

Március 9-én meglegedetten indultak útnak, minthogy csupán két ember szökött meg, noha a jó alkalomra való tekintettel több is megszökhetett volna.

Mikor beérkeztek a lakatlan vadonba, erősebb rendszabályokhoz kellett nyúlniuk. Az emberek apró sátraikat egymáshoz közelebb ütötték fel, a teherhordó állatok számára magasabb és sűrűbb tövis sövényeket készítettek. Az est beálltával pedig Tom Charles-nak, a karaván-hírnöknek messze elhallható hangja mindig újra és újra figyel-

meztette az embereket, hogy a tüzet ne hagyják elaludni és őrködjenek gondosabban, mert benne vannak a vadonban. A sok lobogó tűz köré az emberek a szokottnál sűrűbben csoportosultak. A körülöttük lévő koromsötét éjjel, az intő szöszatok, valamint a biztonság megóvására tett egyéb intézkedések azon sejtelmet ébresztették bennük, hogy végre csakugyan megérkeztek az igazi vadonba. És mégis, mily messze voltak még az igazi vadontól!

Úttalan utakon, bozóton, erdön, folyókon haladtak át, közben-közben néhányan meg-megszöktek tőlük, de végre is március 12-én korán reggel a kitűzött táborhelyen találkoztak. Teleki már négy nappal korábban a célnál volt.

*

Teleki gróf március 1-én, aznap, amelyen Korogvét elhagyta, azon helyig jutott, ahol az út a Pángáni-folyótól eltér. Az első éjjel vándorhangyák óriási raja lepte és szalasztotta meg a karavánt. Csodálatra méltó dolog, hogy milyen zavart képesek ezek az apró jószágok okozni, ha tömegesen jelennek meg. Mikor a »szíáfú« (hangyák) kiáltás elhangzott, mindenki rémülten menekült a tanyáról. Sok időbe került, míg a higgadtabbaknak eszébe jutott a forró hamu és az izzó parázs, ezekkel elűzték a hangyákat és az emberek ismét visszatérhettek a tanyára.

Másnap Teleki Májukumiig, szép, termékeny vidékig haladtban ova is délután négy órakor érkezett meg. A patakok egyike, amelyen odamenet át kellett mennie, piócáktól hemzsegett a szó szoros értelmében. Amint beléptek az emberek a vízbe, tucatszámra tapadtak ezek a vérszopók a meztelen lábaikra. Majukumitól kezdve mocsaras vidéken haladtak Momboig, ahol azután buja, főképen fannemű euforbiákból és legyezőpálmákból álló növényzet árnyékában tartották déli pihenőjüket. Férfiak és nők csakhamar nagy számban jelentek meg, élelmiszereket hozva eladásra. Ökröket és juhokat is kínáltak.

Délután kiszáradt, mocsaras vidéken, meredek falú hegylejtők mellett folytatták útjukat, míg végre 5 óra felé, egy kis patak mellett festői fekvésű éjjeli tanyahelyre érkeztek. Útközben Teleki számos gyöngytyúkon kívül egy nagy (a Üíidus ineptushoz némileg hasonló), sajátságos alakú madarat is lőtt.

Márciu 4-én megérkezett a karaván Mászindébe, Szembodzsza szultán székhelyére. A szultán először barátságos,

majd kihívó módon viselkedett Telekivel szemben. Kivilágolt, hogy konyakkészletét, amelyet két angol barátja ide küldött elébe, alaposan megdézsmálta. Ezért Teleki nem is sokat hederített a szultánra, néhány aprósággal megajándékozta és máris továbbutazásra ösztökölte karavánját.

Az Uzsambara hegység mocsaras alja mentén haladván tovább, Teleki még ugyanaznap elment Kumbaja és Kimungu mellett és eljutott Kumbáláig. Uzsambarában igen különböző színű az emberek bőre, a világos sárgától a legötétebb barnás feketéig minden árnyalat előfordul.

Kumbálánál az út elhagyta az Uzsambara-hegység lá-



A nagy Kráttersziget a Rudolf tóban. (Teleki—Hölmel után.)

bát és száraz, a naptól kiégett pusztán vezetett odább. 7-én a karaván a Mkomári-folyóhoz és másnap a találkozó helyre, Mikocsenibe érkezett. Már odamenet láthattak struecokat, zsiráfokat, zebrákat és egy magányos bivalyt. Teleki a több napig tartó várakozás dacára sem unatkozott, hiszen a tanya lakatlan környékén elég vad akadt.

*

Mikocseniban gyakran fordulnak meg karavánok, a hely tele is volt mindenféle hulladékokkal és maradványokkal, ugyancsak mindenféle férgekkel és bogarakkal is, a skorpióktól pedig a szó szoros értelmében csak úgy hemzsegett. A légy is olyan tömérdek volt, hogy egy pillanatig sem lehetett nyugalomuk.

Újabb tervük érlelődött meg, amelynek következtében újból elváltak egymástól. Telekit ugyanis nagyon érdekelte a Mikocseni és Upuni között fekvő ismeretlen vidék, azonban nagy karavánnal oda nem lehetett behatolni. Hőiméinek a karaván nagyobbik részével a Pare hegység mentén kellett előrehaladnia. Számában adtak egymásnak találkát.

Teleki a maga 80 emberével márc. 13-án indult útnak

a folyó mentén. Böhnél a Pare lábát követve; másnap szintén útnak eredt. A vidéket alacsony dombok lepik el, oly sűrűn és egyenletesen, hogy szinte megkövült óceánhoz hasonló, amelyből — mint valami szigetek — nagyobb hegyek kék foltjai sötétlenek.

Alig egy napi menetelés után összetalálkozott a két csapat, mivel Teleki karavánja élelmezési nehézségek miatt elakadt, Másnap újból felkerekedtek. Minél inkább távolodtak a folyótól, annál kopárabb, terméketlenebb vidéket értek. Bozót és bozót, rettenetes tüskékkel. Páviánokat riasztanak fel, Böhnél utána indul egy nagyobb hímnek, de anyyira felsebzi a bozót, hogy teljesen tehetetlen lesz magával.

Ezen a vidéken könnyű ruhában lehetetlenség az utazás, ha százszor tropikus terület is az. A sűrű, erős vászonöltözet a legalkalmasabb itt. Egy hibája, hogy a hajlásoknál hamar megtörik.

Érdekes, hogy a bozótrengeteg közepében bennszülött falura találtak. Néhány rossz bőrből lévő férfi és nő került elő. Ruházatuk cserzett kecskebőr, amelyet derekuk köré kötve kötényként használnak. Nyakuk körül fehér vagy kék gyöngyökből nehéz füzért viseltek. Fülönfüggők, kar- és lábperecek egészítették ki cicomájukat. Az asszonyokon csigamódra tekert tányéralakú nyakgyűrűk, amilyent a masszái nők hordanak. A fogaik pedig a vadállatokéhoz, hasonlóan, hegyesre reszelték. Fegyverekül csak íjját és nyilat használtak.

Itt derült ki, hogy egyik teherhordó már reggel lázasan indult útnak, közben eltévedt a karavántól és soha többé nem lett meg. A keresésére kiküldöttek csak botját lelték meg.

Azt a vidéket, amelyre aznap jutottak, a szuahélik általában »nyika«-nak, azaz lakatlan, terméketlen, víztelen bozót-pusztának hívják. A vörös laterittalajból, amely erősen porzott és minden irányban összerepedezett, nagy forróság sugárzott ki. A taviák és akácfák fonnyadtak és csaknem egészen levéltelenek voltak. A durva, száraz fű egyes csomókban itt-ott takarta csak a földet. Minden eltikkadtak, kiszáradtak látszott és a »nyiká«-nak komor, visszataszító külsőt kölcsönzött, csak a különféle euforbiák voltak még rugalmasak.

Nagyvadaknak ásott, ügyesen takart vermek között kellett haladniuk, ami nem kis mértékben nehezíti útjukat. Ha verem van, vadnak is kell lennie. Mikor HöhneUeigy gyöngytyúk után vetette magát, a bozótból pompás leopárd

osont ki, de már nem volt ideje elég gyorsan lőni, így elhibázta.

Fáradtságos menettel érkeztek meg a Makujuni patakhoz, ahol egy napos pihenőt tartotta. Ezt az alkalmat használta fel Höhnel a Bibir hegycsúcs megmászására. Nem kis munkát jelentett a feladat, mert!a tövises kúszó növények és a tüskés euforbiák igen sok nehézséget okoztak, de a kilátás mindent megért. Mélyen lábuk alatt a Makujuni sűrűsége a táborral. Közelben a Kva-Ndudsu csoport, a Pare hegység előtt nyugatra elnyúló halomlánc. Valamivel távolabb keskeny, hosszúkás,, terméketlen terület által elkülönítve, emelkedtek a Lassziti- és Számbo-hegyek, amelyek mögött végtelen, alacsony halmokkal takart, bozótos terület el. Az ingatag, dudvás dracaenák, amelyek sűrű berkeket alkottak, éppen virágzottak és a levegő a legkellembesebb illatuktól terhes. A hegycsúcs tehát pompás hely lett volna, ha legyek nem lennének a világon.

Délután szakadt az eső, a bennszülötteket azonban ez nem akadályozta meg abban, hogy látogatásukkal ne alkalmatlankodjanak.

Március 19-én délig meneteltek. Mivel vizet találtak, megfőzték az ebédet és kis pihenő után folytatták útjukat. Estére víz nélkül voltak, nem tudtak főzni, így az álommal csalták meg gyomrukat.

Útjuk közben ismételten is egészen sajtáságos, különösen nagy alakú növényképződményre akadtak: egy *Aristolochia-speciesre*, amely már Máfiánál szemükbe ötlött. A gumóalakú törzsből, amely kerek, gyakran lapos, rendszeren szabálytalan alakú, fél-másfél m átmérőjű és 30—50 cm magas lepényhez hasonlít, néhány vékony, hosszú, levelekben meglehetősen szegény kacs sarjadzik ki, amelyek nagyobbára valami bokor, vagy fa köré tekergőznek. A gumóalakú tövis, vagyis gyökér szabadon fekszik a földön. Kívülről egészen vékony, szürkésbarna, ezüstszerűen fénylő bőr takarja. E sajtáságos növény csak a Kilimandzsáróig fordul elő.

Másnap, mivel útjuk nagyrészt rónaságokon és száraz patakmedreken vezetett, Muemba falvát hamarosan elérték. Tanyahelyük környéke tele volt elefánt csanakkal (mindmégannyi mély lyuk) és szavanna-égés nyomaival.

Marc. 23-án késő délután erőltetett menetben megérkezett Teleki csapata. Siettek, mert már több, mint 24 órája nem volt egy csepp vizük sem. Teleki útközben találkozott a messze földön rettegott masszaiakkal s igen jó barát-

ságba került velük. Masszái harcosok vezették ismét caapatát a Lassziti hegyek mellett Számbó felé. Teleki itt három krokodilust és egy 3 és fél m hosszú óriáskígyót lőtt.

Rengeteg bennszülött verődött össze. Mindenki Telekit akarta látni. Mint egy ritka állatot, megbámulták, megtapogatták. A lányoknak legjobban cipőit imponálták, mert patáknak nézték. Hanem azonkívül mint csodaorvosnak, reggeltől estig lázas bennszülötteket és lépfenében szenvedő marhákat kellett volna gyógyítania. Ez utóbbi célra timsót használt, amit nagyobb mennyiségben vittek magukkal. Azi is kívánták tőle, hogy a fű növéstét mozdítsa elő. E célra Teleki másik varázseszközt eszelt ki, amelynél papiros-, szeletkék és az est beállta után elsütött rakéta voltak a fősláger. Nem kell mondanom, hogy másnap sietve továbbálltak.

Most vadban dús területen haladtak. Teleki lőtt is egy kvaggát (*Equus Burchellii*), egy vízibakot és 3 antilopot.

Erről a helyről siettek a Számbóhoz, mindenütt víztelen, kopár homokkővidéken át.

Pár napos pihenőt tartottak s azt vadásztatásra használták fel. Antilopok, orrszarvúak akadtak leghamarább.

Márc. 26-án ismét útban voltak. Közben másfél óra hosszúságú esőt kaptak, bőrig áztak, de estére minden és mindenki ismét száraz volt. Egyébként vízben szegény területen haladtak még mindig. A vezetők szerint vízbőségre a Dzsipé tó előtt nem is számíthattak. Teleki ezen az úton serétes fegyverével fiatal leopárdot lőtt.

Néhány nap múlva érkeztek a Kilimandzsáró hegy-csoportja közelébe. Először a Kimaventi csúcs meredek ormai tűntek szemükbe,¹ majd a Kibo, a főcsúcs ragyogott a holdas éjszakában makulátlan jégsipkájával.

A Dzsipé tavat úgy érték el, hogy alig vették észre előre, mert nagyon sűrű bozótos erdő takarja az ember szeme elől.

Nagy csalódás: vize élvezhetetlen! Kérdés, kárpótolja-e ezt a gyönyörű kilátás? Látszik az egész sima, ezüstösen csillogó tófelület, a szélén sötét erdőkoszorú, amelyből bennszülött kunyhók vékony füstszalagjai szállnak az égnek.

Ami oroszlán és leopárd, zsiráf és strucc, hiéna és egyéb vad itt van. az éjjelenként a Dzsipé tóhoz vándorol vízért, ennek környéke tehát a vadászok számára valóságos paradicsom. A tóban sok a harcsa és sügér, valamint a krokodilus és a víziló is.

»Csak néhány óra választott el még első célunktól, az



Kidsuma. (Teleki—Höhnel után.)

erdőben rejtőző Távetától, — írja Höhnel. — E névnek gyakran egyszerű kiejtése is varázserőként hatott embereinkre, ha kimerültek, kifáradtak. Nem csoda, ha csak rá gondoltunk is, a gondolat képes volt embereinkbe új erőt önteni, De mi mindent is kellett volna e csöndes, sokat ígérő erdőnek adnia, amelynek mélyébe a halomról hiába igyekeztünk tekintetünkkel behatolni. Az erdő hűvös árnyékában, csevegő patakok szélén nyugalmat és pihenést! Nehéz, a naptól elsütött pusztákon, nagy forróságban megtett menetek után igazi afrikai paradicsomba kellett eljutnunk! Késő éjjelig gyönyörködtek embereink abban a gondolatban, hogy minő élvezetek várnak rájuk. Midőn tehát másnap szürkülni kezdett, tanyánk olyan féktelen vidám-

ság képét, nyújtotta, mint soha azelőtt. Sokan közülök felöltötték ünnepi ruháikat, mások éltek az alkalommal és már előtte való nap kimosták ingüket. A puskákat a megrepedésig megtöltötték puskaporral, csakhogy a bevonulás ünnepét a szokott és kellő módon ülhessék meg. Mindenki sietett és sürgölődött, hogy lehetőleg gyorsan készen legyen. Örömtől sugárzó arcokkal és ujjongó kiáltozások között indult útnak a karaván. Minél közelebb jutottunk Távetához, annál zöldebb és bujább lett a növényzet, annál magasabbak is összefüggőbbek az erdő fáai, annál sűrűbb a kúszo növényektől behálózott bozót, míg végre a nedves, nyirkos erdő *egészen körülfogott*. A fák koronái ugyan magasra emelkedtek föl fejünk fölé és sűrű árnyékot vetettek ránk, de tüskés bozótok és tövises l elszökők is tekergöztek közbe. Az ezerszer ide-oda kanyargó ösvényt gyakran keresztben fekvő fatörzsek zárták el, minduntalan meg kellett hajolni, a földön csúszni, fordulni és kanyarodni, hogy az akadályokat kikerüljük. Csak lépésben haladhattunk előre. Embereink lassanként már fáradni kezdtek. Annál jobban ujjongtak azután, mikor végre a puskaropogás megkezdődött. Ez volt a jel, hogy a karaván eleje megérkezett Távetá bejáratához, a nyers fatörzsekből készített erős kapuhoz, amely az ültetvények szélén elzárja az ösvényt.«

A Kilimandsárón.

Tavéta őslakói, bantu nyelven vatavéták, eredetileg a szomszédos bantukkal együtt pásztorkodó nép voltak, de mintegy száz évvel ezelőtt a szomszédos harcias népek kiszorították őket a jó legelőkről s kénytelenek voltak az erdők sűrűjébe húzódni. A bozotos erdő kitűnően védi a maroknyi népet s ültetvényeiket. A karavánoktól nem félnek. Telekiéket is szívesen látták s mindjárt cserekereskedésbe bocsátkoztak velük.

Mivel hosszabb tartózkodásról volt szó, pompás tábort építettek, de nem azért, hogy pihenjenek. Eddigi gyűjteményeiket elrendezgették, pontos helymeghatározást végeztek és fényképezték a Dzsipé tó környékét. Növényeket és állatokat gyűjtöttek és megtették az előkészületeket a Kilimandsáró megmászására.

Erre a célra 60 tagú karavánt állítottak össze. A többiek részben a Dzsipé melletti főtáborban maradtak, részben visszamentek Panganiba, hogy az otthagytott csomagokat elhozzák.

Teleki április 12-én indult útnak. Az ornitológusra nézve a távetái erdő valóságos kincsesbánya, csakhogy rendkívül nehéz a madarakhoz hozzáférni. Ezek ugyanis a repülésüket akadályozó sűrű ágakat kerülnek és leginkább a legmagasabb fák koronáin tartózkodnak, ott azonban sörétlövéllel el nem érhetők. Ha pedig végre mégis szerencse kíséri az embert és egyet eltalál, a legtöbb esetben biztos lehet benne, hogy valamelyik ágon fennakad, vagy valahová a bozótba esik és nem lehet megtalálni!

Az indulás eléggé nehézkesen ment. Délelőtt 11 órakor még mindig volt egy-két kiszemelt emberük, aki a táborban a csomagokkal bajlódott. No de ezen is túlestek, ismét útnak indult a karaván.

Szép, zöld akácfa egyedek és csoportjai a puszták sárga föld felületéből erősen kiváltak és a vidéknek feltűnő parkjellegűt kölcsönöztek. Itt-ott egy-két bütykös, fakó és szürke ébenfa is akadt, de pálmafa sehol sem. Alig képzelhet magának szebb vidéket az ember, mint amilyen ez a természetes park volt, számos vadjával: közeledtükre ijedős struccok, szárnyukat magasra tartva, sebes vágtatással iramodtak tova. A gazellák és antilopok láthatólag egészen bizalmasan szaladgáltak közelükben, de lehetőleg nem bántották őket. Ha valamelyikük kivált a karavánból, azonnal tovatűntek. Majd az antilopok helyett pompás kvaggák jelentek meg és lassan lefelé haladtak tova. Még ugyanazon nap egy nagyon szép orrszarvú és egy kvagga lett Höhnel zsákmányává.

Másnap elérték a Szágáná patakot. Innét kezdve az út egyenesebben vezetett hegyek fölé. A kemény, sárga pusztai fűvek és tövises akácfa helyébe most változatosabb flóra lépett, amely mindig jobban emlékeztetett a hazai növényzetre. Alighogy átléptek a Huna patak mély mederben tovarohanó vizén, rábukkantak az első bennszülő löttekre, ezek kíséretében folytatták útjukat, banánültetvényeket befogó, buján tenyésző sövények árnyékában, síkos ösvényeken, míg végre Miriáli szultán lakóhelyére érkeztek.

Táborukat a szultán kitüntette látogatásával, sőt meghívta Telekiéket háreme megtekintésére is. »Keskeny alacsony deszkaajtón keresztül először egy banán erdőcskébe, azután egy másik kapun keresztül magas dracénából álló fasorba jutottunk, — írja Höhnel. — Ez néhány kunyhóhoz vezetett, amelyeket szépen megfaragott deszkákból alkotott kerítés övezett. A hárem tagjai: három asszony és három leány, a legnagyobb bizalmassággal közeledtek felénk. Egyi-

ket Miriáli 300 tehénért vette meg, politikából. Jobb ízlést tanúsított a fejedelem a leányok megválasztásánál, akik még európai ízlés szerint is egészen csinos teremtéseknek voltak nevezhetők. Ezek igazán elbájoló bizalmasságot tanúsítottak. Hozzánk simultak, mint valami macskák, felgyúrték ingujjainkat, megcsodálták bőrünk fehérségét és nagyon kedveskedtek nekünk. Egyikük egy meglehetősen nagy tükröt igyekezett minduntalan arcunk elé tartani. Mindnyájuk szerelmes fecsegése azonban mindig ezen állandó refrainnel végződött: »kilengele«, azaz adjatok gyöngyöket! Az asszonyokat hosszú, bíborszínű köpönyegekbe burkolták, a leányok a hajadonoknak a Kilimandzsárónál mindenfelé divatos, meglehetősen szellős öltözékét viselték. Mezítelenek voltak. Igen szívesen bámultattuk volna magunkat még hosszabb ideig is, Miriáli azonban türelmetlen volt és a továbbindulásra nógatott, hogy megmutathassa palotáját, amelyre elég büszke volt. A palota a zanzibári négerkunyhókra hasonlított. Az építómesterek az ablakokról egészen megfélekedtek, a házban tehát egészen sötét volt. Miriáli azonban hozott magával egy pár jó, igazi Apolló-gyertyát, megtettük tehát a kedvét és minden szobán keresztülbújtunk. Legszebb a ház fekvése volt, mert ajtajából a Kilimandzsárótól délnek fekvő vidékre pompás kilátás nyílt. Ott le is telepedtünk és a környező természet szemléletébe elmerülve, egypár kellemes órát töltöttünk. Lábainknál guggoltak Miriáli asszonyai és leányai, néha-néha közelebb is húzódtak hozzánk, halk hangon a »kilengele« szót súgván füleinkbe.« (Óh, örök Éva!)

16-án reggel útra akartak kelni, azonban oly erősen esett, hogy indulásukat több órával el kellett halasztaniok. Ahogy kiderült, azonnal útnak indultak. A Huna folyó erős kanyarulatánál szép, magas fák alatt ütöttek tanyát. Egy pár jó állapotban levő szalmakunyhót, néhány palackdugót, szerteszét heverő állati csontokat és egyéb relikviákat találtak, valami angol vadásztársaság örökét. E helyen gyönyörű lepkéket fogtak, amelyeket az angol tábor hulladékai csalogattak oda.

A következő napokon a Kilimandzsáró alja mentén, erdős síkságon haladtak nyugat felé. 17-én átkeltek több vízörén és azután a Kirna patak mellett ütöttek tanyát. Vadcsapásokon bolyongtak. Az eső naponta esett, de szerencsésükre inkább csak éjjel. Az ösvények síkosak, a rétek iszaposak voltak, a patakok folyókká áradtak, a fű és

bozótok pedig annyira megnedvesedtek, hogy ruháik sohasem száradhattak meg.

A baobabfák érdekes alakjai e vidék növényvilágának. Hatalmas méhkasok lógnak ágaikról s bizony az utócsapat embereit, akik nem voltak kellően elővigyázatosak, csúnyán összecsimpkedték a méhek. A megriadt és szétszaladt csapat a Kírerema folyó partján verődött össze. Ez a folyó kb. 20 m mély és rendkívül sebes folyású. Csak kötél segítségével tudtak átkelni rajta.

Mind sűrűbben kellett átkelniök patakokon. Ilyenkor erős köteleket feszítettek ki magasan a partok fölött és ezen csúsztatták át csúszóhurokkal ellátott tehercsomagjaikat. A dolog, mindnyájuk öröme, baj nélkül és igen gyorsan ment végbe, mivel a folyó balpartja sokkal magasabb volt, mint a jobb. A függőágyban fekvő, beteg Dsumbe Kine-metát, a karavánvezetőt, szintén így szállították a túlsó partra.

Április 20-án eljutottak a Veruveruhoz, a Pángáninak a Kilimandzsáróról jövő legnagyobb mellékfolyójához. Vá-szoncsónakjukat repülőkomppá alakítva keltek át rajta. A folyóban sok a krokodilus. A túlsó parton nyugati irányban naladtak tova. A tájék szabadabb és nyíltabb lett, csaknem kizárólag baobabfákkal volt telenőve, közbe-közbe alacsony bozótok képeztek sűrű szigeteket.

Bár vadnyomokat találtak, vadászatuk eredménytelen maradt. Ez annál nagyobb baj volt, mert élelmiszereik fogyó-félben voltak. Szerencse, hogy később Teleki és Höhnel egy zsiráfot, három orrszarvút és két hatalmas vízibakot terítettek le, így húsuk bőven volt ismét.

Éjjel hatalmas eső jött, mire másnap a füvek és apró növények mind zöldeltek, a bozótok virágoztak és maguk a baobabok is, amelyek tegnap még kopárak és szürkék voltak, nedvben dús hajtásokat hajtottak. Pompás, csaknem részegítő illatot lehelt a puszta. Vidám madárcsicsergést töltötte be a levegőt.

Egészen sajtáságos a kortól elaggott baobabfának kül-seje. A fa szinte összerogy, ezüstszürke héja, fehér, kor-hadt fája letöredezik és törmelékhalommá lesz, amely az esőtől és naptól megfehérítve, messziről valami düledező kunyhóhoz hasonlít. A virágzó növények közül különösen egy rendkívül sajtáságos élőski tűnt fel, a *Hydnora africa-na*. Ez egyes, lábnyi hosszú, vörös színű virágokból áll, amelyeknek csöve a földben van. Csakis a Kikáfo partjai mentén látták őket, egyebütt nem. Szomáli legényeik nyer-

pen megették. Íze egy kissé kesernyés és vizenyős; a virágok — különösen, ha hervadtak — csúnya hullaszagot terjesztenek.

Napközben derült idő, a Kibo előttük ragyog. Sziklás vidéken járnak, össze-vissza hányt látvatuskók között. Sok vadnyom, de kevés akad puskavégre. Éjjel újból megeredt az eső. A tábortűz elaludt, az emberek félnek és virrasztanak. Másnap mindenki letört. A karaván zúgolódik, hogy miért éppen az esős időszakban kell ezen utat megtenniök, de Teleki tervein ez mit sem változtat.

Csuromvíz-erdőségben haladtak. Este először volt alkalmuk oroszlánbögést hallani, bár embereik szerint már jó néhány napja hallható, csak ők nem hallották, mert mélyen aludtak.

Az oroszlánok egyike egészen közel jött a tanyához, de komoly összetűzésre nem nyílt alkalom.

Másnap; ápr. 24-én átkeltek a Kikáfo patakon, majd a Kilimandzsáró és a Meru hegy közötti síkságra értek. Ez a legnépesebb masszái kerület. A bennszülötteknek rengeteg nagy marhaállományuk van. Struccok, zebrák, antilópok, gazellák és zsiráfok nagy csordákban és a masszáik szelíd marháihoz oly közel nyargalásztak ezen, síkságon, hogy az ember azt hihette volna, hogy együvé tartoznak. Orrszarvúak is voltak; egyiküket, amely az ösvénytől alig 300 lépésnyibe állott, Teleki egy szerencsés lövéssel le is terítette. Az emberek, akik az érdekes jelenetet egészen közelről nézték, vad ordítózással rohantak a zsákmányra és szétvagdalták. Hangos, visszataszító veszekedés közben igyekezett mindenik minél nagyobb darabot biztosítani magának kedvenc falatjaiból, az állat hajából és gyomrából.

Néhány perc múlva már megjelentek a dögevő keselyűk. Olyan magasan lebegnek a levegőben, hogy még szemüveggel sem vehetők észre, éles szemükkel nagy területet látnak be és a legcsekélyebb dolgokat is észreveszik. Mindig több és több verődik össze. A felhős égboltozaton eleinte csak fekete pontoknak látszottak, később nagyobbakká váltak és körben keringvén, lassan szállottak a földre. Csakhamar egész sereg telepedett le körben, türelmesen várva, míg hozzájuthatnak a maradékhoz. Oly közel merészkedtek az emberekhez, hogy kövekkel kergethették volna őket el. Félelmet legkevésbé sem tanúsítottak, mert senki sem üldözi őket. A dögevő keselyűk után érkeztek meg a marabu gólyák.

Amint hátat fordítottak nekik, azonnal rárohantak a



Kikuju harcosok. (Teleki—Höhne] után.)

hulladékokra. Az irigy veszekedés, amely most főképen a belek miatt keletkezik, újból megkezdődik. Büszkén és rendkívüli méltósággal sétálgatnak köztük a marabu gólyák és lesik az alkalmat, hogy a keselyűktől valami fáradtsággal megszerzett húsdarabot ellophassanak, mivel ők hosszú csőreikkel a húst a csontokról leszedni nem képesek. Soha azt nem látták, hogy a keselyűk ezen lopás ellen védekeztek volna, bár a marabu gólyák mögött sem nagyságra, sem erőre nézve el nem maradnak.

Útjuk a továbbiakban bozótmentes pusztán vezetett. A Kikáfo és Engilata folyók között számtalan, 5—10 m magas Gomboska tarkította, mint megannyi óriási, zöld vakond-

túrás. Sajnos, keletkezésük okát nem sikerült tisztázniok.

Annál inkább lekötötték figyelmüket és megnyerték tetszésüket a vidék karcsú termetű, bátor viselkedésű bennszülöttei. Az önérzetesség és elfogulatlanság, amellyel őket üdvözölték és mindnyájuknak sorban kezet nyújtottak, éles ellentétben állott azzal a félénk magaviselettel, amelyet egyéb vad négertörzseknél tapasztaltak. Fecsegték és nevetgéltek ezek az emberek, hogy öröm volt nézni,

A masszáikról elterjedt hittel és az útleírásokban lefektetett tapasztalatokkal szemben Teleki tábora a legnagyobb békekességben élt napokig a legsűrűbben lakott masszái területben.

Másnap reggel esett az eső, már ezért sem kellett # indulással sietniük. Útjuk az Engilata folyótól kezdve délnyugati irányban, gyér fűvel benőtt, sőt egyes helyeken teljesen; kopár-síkságon vezetett keresztül. Bennszülöttekei sokáig nem találkoztak, szarvasmarha csordáik is csak messze délnek, a Darjame folyó közelében voltak láthatók, amelynek sűrű párti bozótjában világos-tarka foltoknak és sávoknak tűntek fel. Annál nagyobb csoportokban tűntek föl a vadak, főképen gnu-antilópok és kvaggák élénkítették meg a pusztát. Az előbbieket magas, szürkés-fekete színű állatok, amelyek alakra nézve inkább a szarvasmarhákhoz, mint antilópokhoz hasonlítanak. Ha nyugodtan állnak, vagy csöndesen legelnek, könnyen bivalyoknak nézné az ember. A csalódás azonban rögtön kiderül, amint csikókhöz méltó, élénk ugrások között tova szaladnak. Éppen olyan kedvesek a kvaggák is, különösen ha veszélytől, tartanak. Nyugtalanul szaladgálnak ide-oda, tombolnak és mint a kis kutyák, bosszúsán csaholnak. Struccokat és gazellákat is nagy számmal láttak, többek közt ekkor pillantották meg először a Gazella Thomsonit. A kopár síkságon rendszeres vadászatra gondolni sem lehetett, mivel minden fedezet hiányzott, Telekinek azonban mégis sikerült 300—400 lépésnyi távolságból három gnu-antilopot, regy zebrát és egy Gazella Thomsonit elejtenie. A struccok csodálatos módon ki tudták számítani, hogy sohase jussanak puskalövésnyi távolságra.

Ezen napon értek el a 4462 m magas Meru hegy lábához. Az egész hegyet felhők burkolták szemük elől. A sűrű ködtömegek mindent átláthatatlan, egyforma szürke színbe burkoltak és minden tájékozódást lehetetlenné tettek. Helyzetüket még kellemetlenebbé tette a folytonos eső. Aznap 200 méterrel jutottak magasabbra. Délután kiderült

az idő, déli irányban láthatóvá lett a Szonogoj lánc és mögötte több magasabb hegy is, erre Höhnel térképanyagukat egészítette ki, Teleki pedig vállára vette puskáját, hogy vadászattal próbáljon szerencsét.

Éjjel ismét esett. Akkora lett a köd, hogy száz lépésnyire sem lehetett látni. A legszebb tájék is elszomorító-nak festett.

Április 27-én északnyugati irányban folytatták-útjukat. Mivel ösvényt nem találtak, magas, nedves fűben ivagy mocsaras mélyedésekben, néha pedig apró patakok medrében lassan haladtak hegynek fölfelé. Az élelmük végzetesen kevés volt már. Ezért Höhnel azt eszelte ki, hogy az embereket gyöngyökkel és kelmékkel fizette ki és arra utasította őket, vásároljanak a hegylakó meruiaktól élelmet — cserébe. A meruiak vad nép. Szerencse, hogy a karaván emberei rájuk sem találtak. Éjjel, a koromsötétben, agyonázva-fázva, éhesen, elcsigázva érkeztek haza, tele rémhírekkel. Egy ültetvényes mellett haladtak el, amikor a bennszülöttek megrohanták és kifosztották, majd elkergették őket. Két puskájuk is odaveszett.

Teleki bosszúra gondolt. Felfegyverezte az embereket, a csomagokat 20 kísérője őrizete alatt hátrahagyta, a többivel pedig elindult a büntetőexpedícióra. Höhnel hátra maradt a holmikkal.

A nagy garral indult háborúság egy-két puska lövésre szorítkozott. A meruiak beijedtek és békeköveteket küldtek. Előkerültek az elveszett fegyverek és cseretárgyak, mire formális és kiadós csereüzletet bonyolítottak le s békében távozott mindkét fél az emlékezetes helyről.

Másnap ismét esni kezdett, ami azonban nem akadályozta meg Matunda fejedelmiét abban, hogy tisztelgő látogatást ne tegyen a táborban és illő ajándécsomagot ki ne kolduljon magának. Hálából két vezetőt hagyott hátra.

Kora délután 30 tagú karavánnal elindultak, azonban alig egy órai hegymászás után mintegy 15—20 főnyi elleneséges csapat állta útjukat. A tolmácsok nem értették a dzsagga nyelvet, így nem tudták rögtön megérteni, hogy a jó emberek az ültetvényeiket féltik. Szövetajándékokra azonban megjuhászodtak s mézzel kenték be Telekinek nyakát és homlokát a béke jeléül.

Ezután egy tisztásra értek ki, amelyről meglehetősen tág kilátás nyílt a pompás, megművelt földekre. A hegylejtőket mindenfelé főképen banánültetvények takarták. A legfrissebb zöld színárnyalatokban gyönyörködhetett a szem.

Boldogan siettek a mosolygó réteken át. Időnkint banánberkekbe jutottak, amelyekben sötét volt, mint valami erdőben. Lány gyepen és buja lóhereszőnyegen menve, kukoricaföldek mellett haladtak el és kristálytisza vizű patakokon gázoltak keresztül.

Délután ötkor ismét zuhogni kezdett, mire letáboroztak. Az eső csak másnap délelőtt szűnt meg. Minden csuróvíz, mégis azonnal indultak. Újból ellenséges törzsekkel akadt dolguk, de lövésre mai sem került a sor. Néhány kisebb ajándéktárggyal és fegyvereikkel fenyegetve kieszközölték maguknak a szabad utat, legalább is Telekiek úgy hitték. Nem telt el háromnegyed óra, ismét körülfogta őket mintegy 250 fegyveres Matunda vezérlete alatt.

A helyzet komoly. A bennszülöttek nagyon követelőzők, nekik pedig minden árukészletük kifogyott. Hosszú alkudozások során végre sikerült »hitelbe«
továbbmenniök azzal, hogy majd visszajövet fizetnek. Így hitelbe vettek egy ökröt is, hogy élelemben hiányt ne szenvedjenek.

Érdekes volt az a mód, amellyel a bennszülöttek mindazokat a csereárukat följegyezték maguknak, amikből a vételár állott. E célra lemorzszolt kukoricacsutkákat használtak, amelyeket különbözőképen kötöttek össze. Az egyik fajtájú csomó a kelmét, a másik a drótot stb. képviselte. Végre megkezdődött az alkudozás, amiközben a különféle kukoricacsutka csomók a kelmedotik, a szenengók, a mikufuk és a gyöngyfűzerek számát jelezték. A bennszülöttek legalább százszor megállapították az árat, úgy hogy igazán nem lehetett felőle kétség. Csak mikor ez megtörtént, pakolta össze a szerencsés eladó a különféle csutakcsomókat és vitte őket magával. Ennek dacára másodnap, mikor fizetésre került a sor, jelentékeny véleménykülönbségek merültek föl.

A rossz időjárás lehetetlenné tette, hogy a Meni csúcsára felmásszanak, azonban most már — ennyi kaland és költekezés után — mégsem akarták dolguk végezetlen itt hagyni a hegységet. Ezért a felszerelés pótlása végett Honnef visszament néhány emberrel a főtáborba, Közben a magyarusaiak Telekit meg akarták zsarolni, de a gróf ügyes politikai fogással halogatta a tárgyalásokat Höhnel visszaérkeztéig és akkor minden hathatós eszköz, rakéták stb igénybevételevel sikerült ellenségeiktől megszabadulniuk,

A Meru hegy lakói, kiknek száma kb. 1000 lehet, önálló országot alkotnak ugyan, de Nagy-Arusától, a vákuázi teleptől bizonyos tekintetben függenek. Ültetvényeik a hegy

déli lejtőjén 1400—1700 m magasságban vannak. A Meni hegy patakjai nagyjában mélyebb medrűek, mint a kilimandzsáriak, ezért a mesterséges öntözési viszonyok kedvezőtlenebbek rajta. A talajnak azonban sokkal termékenyebbnek kell lennie, mert hasonló buja banánültetvényeket sehol sem látni. A banán kiváló és fő kenyértermék, amellett természetnek még babot, kukoricát, eleuzinát, kevés batátákat és rózsaszín virágú dohányt is. Azonkívül a lakosság tenyészt szarvasmarhát, kecskét, juhokat, sőt méhészettel is foglalkoznak. Olyan édes itt a méz, mint isehol másutt egész Keletafrikában.

A meruiak elszórt, szénakazal alakú kunyhókban laknak. Vannak azonban a masszái kunyhókhoz hasonlóak is, csak hogy nagyobbak és nem földdel, meg trágyával vannak földve, hanem a banán fehéres, fénylő leveleivel. Mivel állandó érintkezésben vannak a masszáikkal, szokásaikban, erkölceikben és a köztük uralkodó divatban sok a hasonlóság köztük meg a nagy-arusai nép között. A kidságán kívül a masszái nyelv is nagyon meghonosodott náluk.

A , Meru hegyen töltött napokat cserkészgetéssel fűszereztek. Ilyen kirándulás alkalmával fedezték fel a hegy lábánál fekvő, kis Bálbál tavat. A tó alakja olyan, mint valami erősen kikerekített, egyenlőszárú háromszög, két oldalának hossza kb. 800—800 m, a harmadik pedig 500 m. Ez utóbbi oldalon lapos, homokos és könnyen hozzáférhető a part, máshol 10—30 m magas és meredeken ereszkedik le a vízhez. A sziklás falakat buja, pompásan zöldelő növényzet takarja. A tónak látható helyen nincs se hozzá-, se lefolyása, vize tiszta, átlátszó, színe sötétkék, a lapos part közelében is meglehetősen mély. Felszínén sok a lótosz, és különböző vízi madaraik, főképen kacsafajok élénkítették. A tavat eltakaró, lapos kúp alakú domb lejtőit rövid pusztai fű nőtte be. A lejtők dél felé nagyon enyhék.

Május 7,-én elhagyták, a Meruhegyet, hogy visszatérjenek Tavetába. Útjuk egy darabig a Mágsszuru folyó mentén vezetett, azután átkeltek rajta és a Bálbál tó keleti oldalán haladtak el.

Délben az Ákati folyónál tanyáztak. Ez a Meru hegyen ered, a Mágsszuru útján megkapja a hegy déli oldalának minden vizét és azután a Darjamába szakad. Késő délután pompás látványban volt része Telekiéknek. Balról, közvetlen közelükben a sárga pusztából a Merunaik sötét, csaknem fekete piramisa, vala-mivel odább pedig világoskék színekben pompázva a Kilimandzsáro meredt az égnek. Ez

utóbbinak hóval takart csúcsait a lenyugvó nap sugarai aranyozták meg, a legfelségesebb látványok egyike! Friss hó takarta a Kilimandzsáró egész nyergét és úgy látszott, hogy egészen az őserdő felső széléig lenyúlt. Aznap meglátták az északnyugati lejtőn ülő, harmadik, a többinél sokkal alacsonyabb Kilimandzsáró csúcsot is. Az állandó köd- és felhőképződés miatt ez a csúcs igen ritkán látható.

8-án az Ákáti mentén folytatták útjukat egészen a Mág-szuruba szakadásáig, ennek balpartján néhány öreg szikomorfafa alatt töltötték az éjjelt. Napközben csak egy-két kémmeleg találkozott.

9-én elérték a Darjamánát. Ez 18 m széles, kb. 2 m mély, bővizű folyó. Rögtönzött hídon keltek át rajta és folytatták útjukat a Csacsame hegy felé, ahova estére el is jutottak. Sajátságos vidék. A hegyeknek más az alakja, a flóra sokkal változatosabb és feltűnően sok, új fajból áll. E feltűnő különbség a talaj közegeinek változásával mi összefüggésben. Az eddigi vulkánikus területet metamorfikus kőzet váltotta fel. Sok helyütt van fehér mészkő, törmelék és nagy sziklatuskók alakjában, itt-ott azonban még lávaretegek is kerülnek felszínre. Messzebb a hegyekben hófehér márványként ragyogó sziklatörések voltak láthatók. Vad is volt bőven.

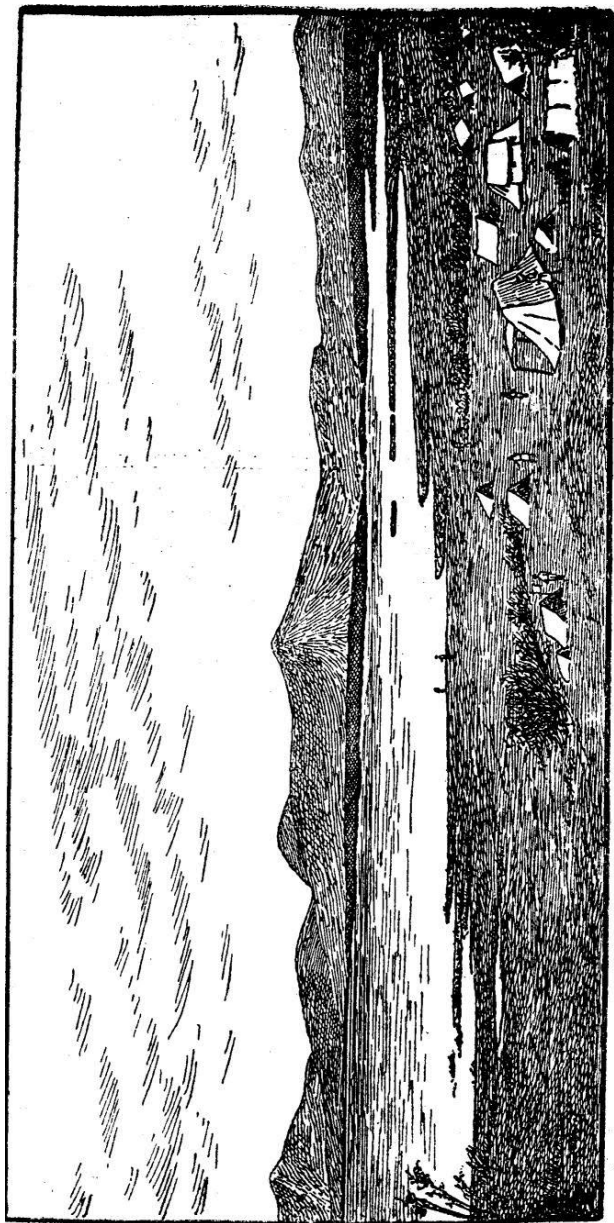
Másnap néhány magányos masszái tűnt fel, akik elvezették a karavánt a Ronga folyó átkelőjéhez. A gázlónál 30 m széles a folyó, közepén két, két és fél m mély, és meglehetősen sebes folyású volt, tehát csónakon kellett átkelniük. A repülő komp csakhamar készen állott, az átszállítás annál is gyorsabban ment, mivel erős, tartós eső nógatta sietésre őket. Az utolsó szállítmány a marhák és szamarak voltak, ami bizony elég nehézségbe került, de sok igyekezettel és ordítózással ez is sikerült.

Ezek a mutatványok még kétszer megismétlődtek a mellékágaknál, közben egyik ökröt elkapta az ár, elsodorta. Az alélt állat nem bírta küzdeni a folyó sodrával és a krokodilusok áldozata lett.

Ezen estét egy kereskedelmi karaván táborában töltötték, akik Lejkipiából voltak visszatérőben és a Baringo tó vidékére kiküldött alcsapatukat várták vissza itt.

13-án, nem hiába szerencsétlen nap, midőn a Majledzsán, a Konga egyik, 20 m széles mellékfolyóján kellett átkelniük, egy mérges légy csípése következtében harmadik nyerges szamaruk is kidőlt a sorból.

Másnap a gyönyörű fekvésű Káhéba jutottak. Erdő,



A Najrasa tó partján. (Teleki—Höhnél után.)

mező, tó, bennszülöttek, minden a legkedvesebb, sőt elbájoló. Nem is szívesen váltak meg ettől a helytől! Az esős idő azonban visszatérésre sürgetett, amit nem is halogathattak-tovább. Ezért május 17-én erős menetben siettek Távéta felé. Teleki a karaván élén egy struccfalkát vett észre, lőtt is egy kövér nőstényt, ami a karaván éhes tagjaiból őszinte örömrivalgást váltott ki.

Délután, 2 órakor Távétában voltak. És egyúttal túl is a nagy esős évszakon, amely ugyanakkor véget ért. Ápr. 13.-tól május 16-ig tartott. Tartós és bő esőzés 21 napon át volt. A szárazabb időjárás ezen időnek elejére és végére esett, ezalatt záporoszerű esők voltak. Máskor a víz az egyenletesen szürke égről mint aránylag gyönges, országos eső permetezett alá folytonosan, bár ekkor is voltak meglehetősen rendes szünetek éspedig reggeli 6 vagy 7 órától kezdve délelőtti 9 vagy 10 óráig.

Mivel ezen idő alatt a Kilimandzsárón még mindig naponta esett, a hegycsúcs megmászását el kellett háúasztaniok. Ez az idő az előkészületekre volt jó. Teleki ötnapos vadászkirándulást rendezett a Dzsipé tó környékén. Gyöngytyúk, fogoly, orrszarvú, antilop, zsiráf, elefánt, oroszlán akadtak puskavégre, de az eredmény aránylag kevés volt.

Június 1-én visszaérkezett a gróf a távétái táborba. Ezen a napon ismét pontos csillagászati helymeghatározást végeztek az előbbieken ellenőrzése »céljából.

Az indulást 9-ére tüzték ki. Minden készen volt az indulásra, amikor az utolsó este tűz ütött ki a tábor egyik távoli szögletében. Egy tucat kunyhó egy pillanat alatt lángba borult. A száraz nád, ami ezeket takarta, pattogott, a szikrák repültek, a lángok föl-fölcsapták és a tűz aggasztó gyorsasággal terjedt. A nagy forróság, a fullasztó füst éjs a patronok, amelyeket sietségükben a kunyhókban felejtettek és amelyek most egymásután sülték el, az oltás munkáját rendkívül megnehezítették. Itt-ott valamelyik megtüzesedett puskából egy-egy éles töltés is elsült, vagy valamely puskaportartó is explodált, amit azután mindig szikraeső kísért. A tábor egy jó része elpusztult. Kezdetől fogva azon fáradoztak, hogy a tűz terjedését a közelálló épületek lerombolásával és eltakarításával korlátozzák. Csak midőn ez megvolt, kezdték az izzó maradványokat vízzel eloltogatni.

Másnap 62 teherhordóval útrakeltek. Felhőtlen ég, előtük teljes pompájában bontakozott ki a Kibo. A látvány

még a prózai lelkű bennszülötteket is megragadta. Estig elérték a Szangana patakot, míg másnap Maranguba vountak be élénk puskaropogással. Miriáli szultán fogadta őket. Itt alkalmuk nyílt a bennszülöttek kohászatát és kovácmesterségét tanulmányozni, míg ők forráspont meghatározással ejtették azokat bámulatba. Este a bennszülöttek hadi táncokat járták Telekiek tiszteletére.

Június 14-én néhány bennszülött vezetővel útnak indultak Még egy utolsó ebéd Miriáli konyháján. Két kecskét szúrtak le ezen alkalomra. Az ebéd helyéről hét királyságot tekinthettek át: Mambát, Szamangát, Marangut, Kilemát, Krraát, Mócsit és Telát. Esti tanyájuk 1670 m magasságban feküdt. Itt a kora reggeli hőmérséklet +12 C fok volt, de a négereknek foga is vacogott a hidegtől. A növényzet itt főképen különböző, 3 m magas cserjékké nőtt zsályafajokból, diónagyságú vörös gyümölcsöket termő szedreféle bozótokból, páfrányokból és ericaceákból állott. Ez a túlnyomóan fűnemű és cserjés flóra 1926 m magasságba nyúlt fel, ahol aztán hirtelen, minden átmenet nélkül az őserdőnek adott helyet. Az őserdő már meglehetősen elkorhadt és a folytonos küzdelemben, amelyet a buján tenyésző növényzettel folytat, pusztulófélben van. Bütykös, aránylag alacsony és elnyomott öreg fák, erős ágaikat messze kiterpesztve állanak sűrűn egymás mellett. Hatalmas kúszónövények ölelik át a törzseket, szövik be az ágakat és ily módon leláncolják az óriásokat, amelyeken azután a mohok, zuzmók és páfrányok kis világa terjeszkedik el. Ez itt az uralkodó, amely elfojt és elnyom mindent, ami életet árul el. Törzsek, ágak és kúszó növények egyaránt viselik nehéz moh- és páfrány terhüket, a zuzmók pedig sűrű fátyolként függenek mindenfelé. Kétségbeejtően buja, fűnemű flóra, közbe-közbe ragyogó színű virágok, orchideák és lafrikai ibolyák, főképen pedig lycopodiaceák és kardalakú páfrányok takarják mindenfelé a talajt, ahol a szertesztét heverő pudvás faromok helyet hagytak. Komor, zöldes félhomály van az őserdő mélyén még la legragyogóbb déli napsütésben is, a síri csendet pedig semmiféle állati hang, semmi madárdal vagy bogárzúgás sem zavarja meg.

Az ilyen, őserdőben nincsen ösvény, az utazónak magának kell utat törnie. Telekieknek is maguknak kellett teret hódítaniuk minden lépésükhöz. Minden méterre, amit felteie tettek, ibolyák, harangvirágok és szirontákfélék emlékeztették őket az északi flórára.

Következő tanyájuk 2700 m magasan feküdt. Az éjjeli minimum +1 C fok. Sűrű a köd. Útjuk egyenesen vezet fel, mindig csak fel a Kimavenszi felé. Ez erdő főképen fanemű ericaceákból és különböző toboztermőkből állott. Az utóbbiak közül néhányan a mi ciprusainkhoz hasonlítanak, másoknak pedig olyanféle lombjuk van, mint a mi fűzfáinknak. A fák nem állottak nagyon sűrűen egymás mellett. Annál erősebbek és magasabbak voltak azonban a közöttük burjánzó füvek.

Másnap 2870 m-en ütnek tanyát, pusztai füvei benőtt hegylejtőn. A szabad teret 20 m magas erica-fák árnyékolták. Szalmavirágokon, meg a különböző nőszirm- és nárciszféleken kívül nagy számban voltak itt az 1—3 m magas Lobelia Deckenii egyedei. E virág egyébként elég gyakori ott.

Néhány nap múlva kiderült az ég, erre 15 alkalmas emberrel elindultak a Kimavenzi és a Kibo megmászására. A hegyhát, amelyen haladták, felfelé folyton keskenyűt. 4000 m-en elérték a patakok forrását. Ugyanitt már vastag jégkérget találtak. A teherhordók rettenetesen kimerültek a 20—20 kg-os csomagok alatt. A flóra mind szegényesebbé vált. A két csúcs közötti nyergen csupasz látatömbök tündeztek fel, kopár hamulejtők, látatömbök ötlenek szemükbe. Embereik végkép kimerülnek. Be kellett látniok, hogy a Kimavenzire lehetetlenség így feljutniok.

A délutánt fényképezéssel, magasságméréssel és tudományos gyűjtéssel töltik. Az állatvilágból egyetlen kis, fényes, fekete pókot találtak, míg a növényzetet szegényes dudvák, füvek, tüskés bogáncsfélék alkották.

Éjjel —11 C fok volt a minimum. Nem tudtak aludni egy percig sem a hidegtől. Tüzüket a hitvány fű táplálta: alig égett. Örültek, hogy kivirradt és tovább indulhattak a gerincen. A Kimavenzi tövéig síkon haladtak, így az útnak ezzel a szakaszával nem volt baj, de onnét! Hatalmas lávarögökön kellett fel-le kapaszkodniuk. Nemcsak embereik, de Höhne! is kidőlt. Lefeküdtek és elnyomta őket az álom.

Teleki egymaga hatolt tovább. -Elszántan tört előre s el is jutott 5800 m magasságig, de mikor itt ajkaiból erősen előtört a vér és a feje zúgni kezdett, az álom kerülgette, jónak látta, ha sietve visszafordul. Így is tett. Felrázta Höhnel, összeszedték embereiket és siettek be a táborba.

Kis pihenő után valamennyien a már ismert úton visszatértek Távétába.

A masszaiak földjén.

A masszai útra a karakánt különös gonddal készíteték elő. A szomáliai testőrséggel még külön lövészeti gyakorlatokat is tartott Teleki, hogy útközben a harcos bennszülöttek részéről semmi kellemetlen meglepetésben ne lehessen részük. Így a siker biztos tudatában indultak útnak,

Útjuk a Kilimandzsáró alacsony dombsorral övezett, gyér erdőekkel takart keleti lábánál vezetett. Akác- és baobabfák a gyakoriak. A karaván fennakadás nélkül, rendben érte el a Lumi folyót s ott letáborozott. A Lumi itt keskeny, 7 méternyi mederben folyik a tufával takart felszínen.

Közelükben alacsony völgyektől átszelt dombsor húzódott. Mögötte van az ismeretes krátertó, a Csala. Másnap reggel Höhnel korábban útnak indult, mint a karaván. Negyed órai menet után fönt volt a gerincen s lábainál terült el a krátertó sötétkékek felülete. Az 5—6 km kerületű tavat minden oldalról meredek, sűrűn benőtt sziklafalak környékezik. A víz felszíne a környező síkságnál mélyebben fekszik s a Kilimandzsáró tükröződik benne.

Este tanyájukat Rombo nevű helyen ütötték fel, a Kilimandzsárón eredő, 6—7 m magas, meredek, csúszós partok között folyó pataknak balpartján, 943 m magasban. Valamivel följebb a meder két ágra oszlott, de mind a kettő ki volt száradva és a víz la tanya közelében a homokból bugyogott elő. Rövid, délkeleti folyás után a Rombo mocsárrá szélesedik ki, amely azután egyrészt észak felé, Rombo néven a Csávóba, másrészt dél felé Lumi néven folyik le. E helyen két napig kellett maradniok, mert élelmiszerekre volt szükségük.

A Kilimandzsáró ezen vidékének lakói erősebbek, mint azok, akikkel a hegység déli oldalán találkoztak, háborúikban rendszeren mégis vereséget szenvednek. Ezt fegyvereik primitív volta és a puskák teljes hiánya okozza. Dárdáik kicsinyek és rosszak, mert a karavánokkal sokkal ritkábban jönnek össze és ezért kevesebb vasdróttal is rendelkeznek. Pajzsaik hosszúkásak és oválisak, 30—40 cm szélesek, 60—70 cm hosszúak. Ékszerük is kevesebb. A férfiak egyedüli ruhája a kicserzetlen ökörbőrből készült, 4—6 cm széles öv. Az asszonyok gyakran alig egy láb széles, szép puhára cserzett, barna kecskebőrt csavarnak lágyékaik köré.

Ez időben többször láthatták a Kilimandzsárót. Keleti lejtője természetlenebb, mint a déli oldal. Az őserdő meg-

ran ugyan itt is, csakhogy füves tisztások gyakrabban szagatják meg. Lejtőjén csak két mely völgy szakadék vonul végig, közöttük széles kopár, vagy füvei benőtt hegyhátak terülnek el. Ez oldalát vastag hamuréteg takarja, ez. föl* fogja az összes csapadékot és a hévizet, amelyek azután leszivárognak alatta a mélységbe és csakis a síkságon ke túinek ismét napfényre.

A két napos pihenőt vadásztatásra használták fel. Zeb-rák, orrszarvúak és gazellák kerültek puszkavégre.

22-én haladtak tovább rettenetesen forró, nem sokkal előbb felpörkölt vidéken. Alig várták, hogy ismét erdőt érjenek, ahol megpihenhetnek. Ott meg a sűrű, lombos ágak oly szorosan fűződtek egymáshoz, hogy nappal is félhomályban jártak, a hőmérséklet pedig állandóan enyhe tavaszi volt.

Útjuk most mindig forrástól forrásig vezet. Egy kereskedőkaraván is csatlakozott hozzájuk, így 450 főnyi tömeg vallotta Telekit urának.

Kimangélia a 20—25 napi utat jelentő, élelmiszerekben szegény vidék határán fekszik. Ezért itt Teleki 215 emberrel visszatért a hátrahagyott élelmiszerekért, 50 pedig a tábort őrizte Höhnel vezérlete alatt.

Mihelyt ezek visszaérkeztek, útnak indultak. 265 főnyi karavánjuk számára 1800 kg élelmiszert vittek magukkal, és pedig banánt, eleuzine-lisztet és babot. Első nap 1748 m-ben tanyáztak, az idő kellemes volt.

Másnap Málágo Kangába jutottak. 2000—2100 m-en felül szép, magas, fehér törzsekből álló erdő takarja a hegy-lejtőt. Odébb alacsony halmokkal takart vidék következett, amely a vulkánikus sziklatuskók miatt ugyan mindig terméketlenebb lett, de az akácok mind sűrűbben adódtak. A síkságon zöldelő pusztai növények: euforgia, aloé és két sanseveria-species, a talaj azonban kopár és poros. A sivár pusztának fölötté gazdag állatvilága van: különböző galambfajok, ragyogó tollú, acélzöld seregélyek, pompás színű türkiszkek nucifragák, különféle tyúkfélék, sólymok és keselyűk, marabúgolyák és tűzokok. A messzebb eső. vidékeken pedig gazellák, antilopok, orrszarvúak, kvaggák, gnú-antilopok, zsiráfok, struccok és phacoehoerusok tanyáztak. Egyik éjjel a mocsár felől elefántok hangját is hallották.

Teleki elhatározta, hogy rövid kirándulást tesz a Ndzsiri tóhoz. Az indulás napjául aug. 1-ét tűzte ki. A tó a legvadabb masszáiak földjén feküdt. A karaván emberei közt érthető félelem harapózott el. Teleki a csapat kisebb részével előrement a 4 órányira fekvő tóhoz, Höhnel pedig

később követte őket. A talaj, mint eddig, homokos, vagy vulkáni láva borítja, itt-ott hólyagos láva a felszínen. Csak a tó közvetlen környéke mutat barátságos képet, ahol az iszapos alluviumon buja flóra tenyészik.

A Kdzsiri tó mellett homokos, teljesen sík felületű róna terül el. A sótartalmú talajban az embernél magasabb, húsos bozótokon kívül, amelyeket kövér tulomb takar, egyéb növény nincsen. Nincs egy szál fű sem és akácfa is csak néhol, egyesével nőnek. A húsos bozótok sűrű berkeket alkotnak, amelyekben a bivaly csordák különös előszeretettel húzódnak meg.

Természetesen Teleki sem tudta túrtőztetni vadászszenvedélyét és a bivalyok után indult. Többet is elejtett közülük, bár nem egyszer életveszedelemben forgott.

A pihenőt felhasználták a karaván kiegészítésére is, így aug. 4-én már összes terhükkel indulhattak tovább. Ahogy a táborhelyet elhagyták, a keselyük és marabuk százai lepték el azt, hogy a maradék húscafatokra vadászszanak. útjuk a tó mentén vezetett változatlanul hamus és homokos terepen.

Ekkor találkozott az első, kellemetlenkedő masszával. Öreg harcos volt, aki az első pillanatra felismerte, hogy Telekiek ökrei marhavészben szenvednek. Teleki, hogy a masszaiak haragját magára ne zúdítsa, minden ökrét leszúratta és valóban, valamennyinek a tüdeje tele volt gennyel.

Aug. 5-én elhagyták a Ndzsiri tavat. A Kilimandzsáró végső nyúlványai jobbra maradtak el tőlük. A Kibo jéggel koronázott orma még látszik, de a Kimavenzit már csak jelentéktelen csúcsnak gondolná az ember. Csaknem sík, poros rónán haladtak. Az út sós pusztán vezetett keresztül. Húsos bozótok és kétféle fű takarta a talajt. Az egyik faj erős sáshoz hasonlított, a másik finom külsejű, friss zöld színű gypet alkotott, szálai azonban hegyesek voltak és felsebezték az emberek lábát. A földet még ezeken a helyeken is sóréteg takarta, amely kemény hó gyanánt csikorgott a léptek alatt. Az egyedüli fák az akácfa voltak, amelyek egyenes vonalban, ültetett fasorhoz hasonlóan állottak és a földalatti vizek folyását feltűnő módon jelezték.

Az e vidéken lakó masszaiak leginkább pásztorkodással foglalkoznak, ide-oda vándorolgatnak, de csakis a saját jársaik határain belül, ahogy azt a legelők pillanatnyi állapota kívánja.

A masszaiak fajuk őseredeti tisztaságában éltek még;

Teleki ottjártakor. Aánylag megnyerő külsejű, csinos emberek, különösen a férfiak. Az asszony népben több a néger vonás. A férfiakat 12—14 éves korukban körülmetélik, sőt, a leányokat is kasztrálják. Ha a fiú vagy leány átesett ezen az aktuson, többé nem tér vissza az apai házba, hanem a harcosok falujában tölt pár ideális esztendőt, míg meg nem nőszül, illetőleg meg nem veszik.

A masszaiak azidőben a puskát még nem ismerték, ele attól függetlenül vérszomjas nép. A masszai harcos szemtelen, fölfuvalkodott, ingerlékeny és tolvajtermészetű. Legforróbb vágya, hogy fegyvereit vérbe mártassa, ha másképp nem lehet, legalább valami eltévedt, félig agyonéhezett teherhordó véérébe.

Falvaik alacsony, lapos, másfél-két méteres és három-három és fél m átmérőjű kunyhókból állanak. Külsejük olyan, mintha sötétszínű táblapapírosból készültek volna. A kunyhók körben állanak és a méhsejtek mintájára egymáshoz simulnak. A kör közepén kisebb épületek vannak, ezek a fiatal borjak és kecskék éjjeli tanyája. Egy-egy faluban esetleg 1000, sőt több lélek is akad, de ez »kivételes eset. Ha a legelőt állataik felélték, elhagyják a falut és új legelőt keresnek. Az új kunyhók felépítése az asszonyok dolga,

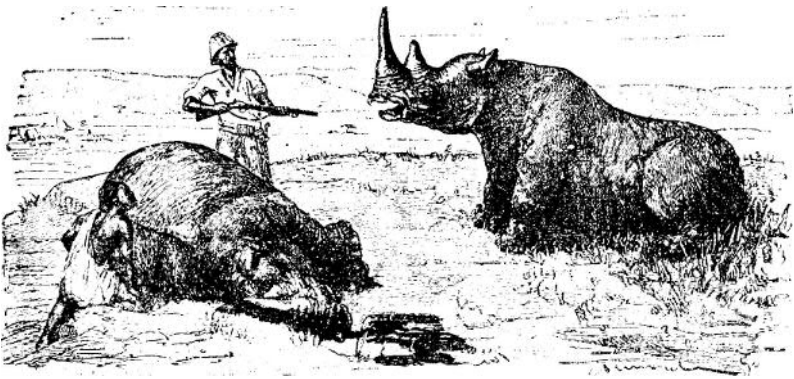
Bármilyen érdekes néprajzi megfigyelésekre nyíltak is alkalmuk, aug. 7-én túl nem halaszthatták maradásukat. Egyik emberük lázas beteg volt, ezt egy ökör ára fejében hátrahagyták a masszaiak gondozására.

Ők maguk először sík, poros pusztán haladtak végig, amely helyenként sőt izzadott. Eközben egy másik, sokkal nagyobb vízmedence mellett haladtak el, ennek vizét, az után a bűdös folyadék után, amelyet az elmúlt 24 órában kellett inniok, kitűnőnek találták!

Odább a vulkánikus talajt metamorf palák váltották fel. A kis szikladombok szigetekként meredtek ki a vége-láthatatlan homokból.

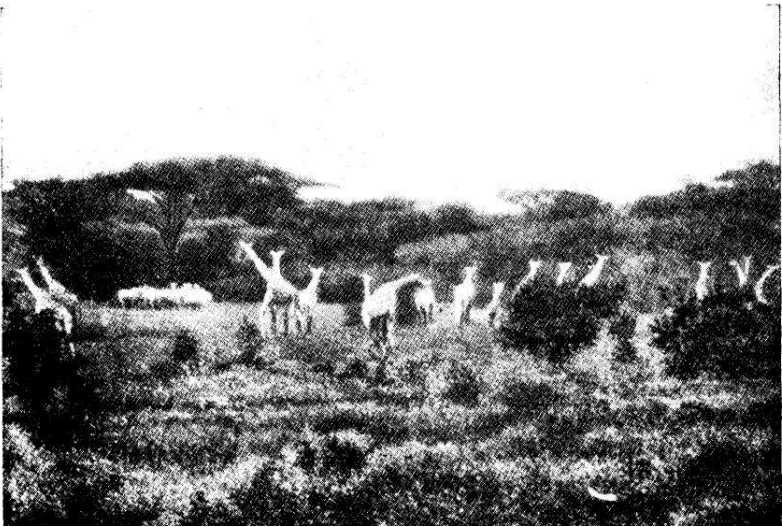
Útjukat elég sűrűn 1—2 napos pihenőkkel szakították meg. Vagy az emberek voltak fáradtak, vagy marhákat kellett venni, vagy a vad csábította tette utazóinkat. Ilyenkor mindig felkeresték őket a bennszülöttek. Támeal és énekekkel szórakoztatták a gróft. Minden alkalomra külön-külön énekeik vannak, amelyek nem hasonlítanak a néger dalaihoz, de nem is melódikusabbak azoknál.

Másnap útjuk eleinte jó és homokos ösvényeken, a hegy déli lába mentén, azután pedig tőle keletnek, észak felé



Höhnel kalandja két orrszarvúval.

(Teleki—Höhnel könyvéből.)



Közel félszáz zsiráf legelt a keletafrikai szavanna e kis tisztásán, amikor R. Dugmore ezt a képet készítette. (Cholnoky: Az egyenlítőtől a sarkvidékig. 27. kép.)



A Rudolf-16 déli vége.

(Toleki—Höhnel után.)



Telekiek ápr. 12-iki tanyahelye a Rudolf tó partjait.
(Teleki -Höhnel után.)

vezetett. Első felében néhány földrepedésen kellett átkelniük. Ezeket azok a rohanó vizek mosták ki, amelyek az esős évszakban a hegylejtőkről zuhognak alá.

Közel 3 órai menet után a kis Kidongói patak mellett ütöttek tanyát. A szó tegezt jelent. A patak azért kapta a nevet, mert forrásának vidékén főképpen gyertyatartó alakú euforbiák honosak, a bennszülöttek pedig nagyjából ezek törzséből készítik tegezeiket.

E vidéken sok a bennszülött s mivel nekik puskáik nincsenek, hihetetlenül sok volt a vad is. Sőt a zebrák, antilopok és gazellák a szarvasmarhák közelében szeretnek legelgetni, ahol úgy látszik nagyobb biztonságban érzik magukat.

A közelben tanyáztak a ndorobbok, a hegyszakadékok közé húzódott »szegény ördögök« (nevük ezt jelenti). Pár napos pihenőjük alatt ezeket szándékoztak felkeresni, amit meg is tettek. Ez a nép annyira hasonlít a masszáihoz, hogy alig lehet különbséget tenni köztük. Bár van saját nyelvük is, a masszái nyelvet valajmennyien beszélik. ^ Barmaik, földjeik nincsenek, ezért csakis vadászatból élnek. Mint szegény nép, gyakran kénytelenek a masszáiakhoz kölcsönért folyamodni s így — mint adósok¹ — nagyon függő helyzetbe kerülnek velük szemben.

Höhnel ezekben a napokban a Kidongói patak folyását térképezte. A patak mocsaras területben ér véget.

Aug. 14-én újra úton voltak. Útjuk terméketlen, alacsony halmokkal takart vidéken keresztül a Bartimaro nevű vízmedencéig vezetett. A víz széles, mély mederben folyt, ekkor azonban száraz homokkal és törmelékkal volt tele. Csak a jobboldalon találtak kemény kőzetben mély ciszterna-szerű üreget és benne friss vizet. Néhány bennszülött őrt állott mellette, mivel több óra járásnyi távolságra ez volt az egyedüli ivóvíz. A bennszülöttek a szomszédos embereket először elkergették, csak miután rendezték az adófizetés ügyét, engedték meg, hogy köteleken lebecsátott palackjaikat megtölthessék.

A következő táborat a Széki vízmedencénél ütötték fel. Az előbbi eset itt is megismétlődött. A vízmedencéket a bennszülöttek készítették már régebben. A medencék minden esős évszakban homokkal és törmelékkal telnek meg. A vizek lefolyása után mindannyiszor ki kell őket tisztítani. Ezt lassanként végzik, aszerint, amint a víz lejjebb száll.

A masszáik a medencékből itatják marháikat is. Kövekből és iszapból vályút készítenek s az asszonyok bőr-

táskával merik ezekbe a vizet. Két asszony néhány óra alatt szemük láttára 2000 tehenet itatott meg.

Másnap útként a vidék képe változatlan maradt. Keleten a 2100 m magas Mavarasa hegység vad sziklái, északon a Turuka fennsík tűntek fel. Minél tovább jutottak, » a vidék halmi annál alacsonyabbakká, a fák pedig annál gyérebbekké lettek, végül egészen eltűntek és helyükbe kövér fű lépett.

Itt érdekes esetről számol be Höhnel: két orrszarvú állotta útját a karavánnak s hiába lengették zászlójukat, hiába ordítottak az emberek, szoborként álltak őrt az ösvényen. Végül is le kellett lőnie mind a kettőt. A masszái vezetői istent láttak benne, s tisztelő félelemmel bőségesen leköpdösték két kezét.

Este a Bezil patak partján táboroztak le. Álmatlan hiánáék zavarták. A vidéken hemzsegett a vad, ezért vadászni indultak. Délután Höhnel a Lernejbóti hegyet mászta meg. Nagyszerű a kilátás a Kilimandzsáróra és a Meru hegyre. Útközben feltűnt neki a sok, szép fehér, gyakran átlátszó kvarc, amely nagy darabokban és tuskókban hevert a földön.

Midőn tovább mentek, alkalmuk nyílt megfigyelni az elefántok pusztításának nyomait. Miközben ezen állatok eldelüket keresik, erős fákat tépnek ki gyökerestől, másoknak kérge hiányzik a koronáig, míg a földet számtalan ág takarja.

Teleki délután elefántokat hajsolt, Höhnel térképezési munkálatait folytatta. Közben a tábor közelébe is elefántok kerültek, mire Höhnel ezeket kezdte üldözni. A vadászat hevében a nehéz elefántölő puska olyat rúgott az arcába, hogy orra kettérepedt. Teleki foltozta később össze.

A következő éjjel oroszok nyugtalanították őket, de nem rohanták meg a tábor.

Útként aug. 22-én folytatták. A Turuka fennsík felső szélé meredeken, mint valami fal ereszkedett lefelé. Az ösvény szakadékban kígyózott fölfelé és bár csak 100 m-nél valamivel nagyobb magasságot kellett megmászniok, fölmenetelük mégis hosszabb ideig tartott. A tetőre fölérkezvén, az egész nagy Turuka fennsíkot beláthatták.

A teljesen sík terület kopár. Rövid pusztai fű, továbbá obsziániával és vörös, meg sárgaszínű jásparabokkal kevert vulkánikus törmelék, homok és ha^mu takarja a felszínt. Egyedül a nyugati szélé meredek, kelet felé szelíden lejtősödik és fokként beleolvad a síkságba, északon a 2000 m magas táblahegyig, a Dönye Erők la Kapotéig nyúlik.

A Turuka fennsík, meg az előtte emelkedő, szintén táblaalakú Kimbájhegy, valószínűleg úgy keletkezett, hogy a metamorfikus alapot láva öntötte el, útközben számos bizonyítékot találtak erre nézve. A kráterek észak felé lehetnek, mert a közelben nem tudtak egyet sem találni.

Egész napon át nélkülözték a vizet. Estére a szomáliak, akiknek a vízkereséshez különös érzékük van, találtak egy kis forrást. Ott ütötték fel tanyájukat.

Másnap újuk a hegy keleti oldalát megkerülve, északnak vezetett. A tájék kopár, egyhangú, vulkánikus vidék. Ez volt a legkietlenebb vidék, amelyet a forró égővi Afrikában mindedig láttak. Ennek ellenére is sűrű népesség lakja. Masszái asszonyok és harcosok nagy csapatokban fordultak meg já tanyán, de békésen viselkedtek.

A masszáiak sok ökröt hajtottak fel eladásra, így a táborban élénk volt az élet. Mindenki sürgött, forgott, alkuozott, csak Höhnel feküdt betegen sátrában. Még nem tudták, mi baja, beleit fájlalta, de rossz sejtelmek megvoltak már.

Aug. 24-én tovább indultak. A karaván kíséretében néhány masszái asszony is volt, akiket teherhordásra fogadtak fel az emberek. Ezek a sovány, apró teremtések rendkívül izmosaknak és kitartóknak bizonyultak és a 35 kg-os terheket egész könnyedén vitték a hátukon. Tehercsomóik a homlokuk köré kötött bőrszíjról lógtak le.

Másnap Höhnel szamarháton tette meg az utat. Útközben Gezilá aszkár, akit ugyanazon betegség lepett meg, mint Höhnel, meghalt. A keselyük már tucatszám vártak rá.

Ahogy a Dönye Lamujo nevű hegyhez közeledtek, a vidék mindig szebb lett. A hegy lábát meglehetősen sűrű növényzet takarja. Itt találtak moriofákra. (*Acocanthera Schimperii* Höchst. Bth. et Hook.) A bennszülöttek a mérges fa gyökereinek nedvével itatják át nyilaikat. Egyébként a fa virágai az orgonára emlékeztetnek és rendkívül kellemes illatúak.

A Morio patakot 26-án délelőtt érték el. A tájat alacsony dombok fedik. A moriofák sűrűségeit északabbra lombhullató fák váltják fel.

Aug. 27-én elértek a Bagászi forrásvidékére, amely már a Kikuju-föld határvidékének egyik fontos tanyahelye. Masszáikkal találkoztak. Asszonyok, gyerekek, fiúk, lányok kacagva futottak feljük, lisztet, dohányt, cukornádat kínáltak, de ők meg sem álltak, mert mindenki a forráshoz igyekezett, ahol táborhelyük lesz. Hamarosan ott is vol-

tak, egy meglehetősen kopár, lapos domb közepén, a sekély völgyteknőben eredő, nádas Bagászi forrás mellett.

A Keniához.

A ngogo-bagiászi tanyahelynek igen csinos környéke volt. Dél felé terjedelmes legelők terültek el, ahol a maszszáik nagy marhanyájakat legeltették. A tanya a rét északi szélén, sűrű, lombos erdő mellett állott. Az erdön túl Kikuju hírhedt népe tanyázik.

Ezen a helyen a legtöbb karaván megáll, mert mire odaérnek, minden élelmiszerükből kifogytak. Itt kell pót-lásról gondoskodniuk. Itt azonban Kikuju ország minden-nel bőven szolgálhat az arra rászorulónak.

Mivel itt tövises bozót nincsen, a tábort tövisaövény helyett cölöpfallal vették körül, ami két napi kemény munkát jelentett.

Eljött az ideje, hogy a kikujkkal felvegyék az érintkezés fonalát. Kiküldtek egy 50 főnyi csapatot, de ezek megijedtek a bennszülött harcosoktól, néhányszor a levegőbe lőttek, így az ellenségeskedés látszatát keltették azokban, tehát céljukat (a cserekereskedést illetőleg) nem érték el.

Másnap mágia Teleki vezette a kereskedelmi különítményt és sikerült is tárgyalásokat kezdenie. Legelőször is a barátságot kötés aktusán kellett átesniök. Ez úgy történt, hogy mindkét fél részéről egy-egy férfi lombcsomókkal a patakából egy kis vizet merített és kölcsönösen jegymás fejére öntötte» A lefolyó, arcukon végigsörgedező vizet jobbjukkal fölfogták és megitták. Ennek megtörténte után Telekinek néhány fücsomót kellett kitepnie és a kikujui férfi fejére tennie, amit az hasonló módon viszonzott. A vásár ezután egészen nyugodtan folyt le, az emberek édes batátáktól nehéz zsákokkal megterhelve érkeztek vissza.

Kikuju országban már régóta nem esett eső, ezért a derék kikujuk Telekitől kértek esőt, abban a szent hitben, hogy a fehér ember erre is képes. Teleki meg is »ígerte, hogy csinál esőt, de csak az ország belsejében, hogy a masszaiaknak ne jusson belőle. Erre az ügyes fogásra azonnal megnyílt előttük az út és olyan szerencsájük volt, hogy pár nap múlva eső is esett!

Most már vérbarátságot is kötöttek. E célból juhokat hoztak elő, ezeknek azonban csak a máját sütötték meg,

amelyet azután, kölcsönösen biztosítván egymást barátságukról, elköltöttek. Eközben egy kis qui pro quo is történt. Az egyik barátságra- szomjúhozó kikuju ugyanis Duallával szintén barátságra akart lépni, a lakománál azonban kutyamáját tálalt fel. Képzeltető, milyen fölindulással utasította vissza Dualla, az igazhitű mohamedán; ezt az ajánlatot.

Bár a kikujukról nem lehetett sok jót hallani, Telekiek egyelőre mind szorosabb barátságba kerültek velük. Közben-közben gyenge esők is voltak, ami csak szilárdította a békebarátságot. Mindamellet minden fegyvert átvizsgáltak, rendbehoztak, 40 baltát kiélesítettek és felszereltek arra az esetre, ha netán összecsapásra kerülne a sor. Höhnel állapota közben valamit javult.

A karavánt erre az útra úgy állították össze, hogy elől haladt Teleki három vezetővel, a szomáli testőrökkel és 40 teherhordóval, akik a sátrakat és az egyéb táborfelszerelést vitték. Ezeket fegyveres őrizet alatt az ökrök, juhok és kecskék követték, majd végül a főcsapat egészítette ki a menetet.

A tervezett napon megindultak. Az embereken nyoma sem látszott a félelemnek*. Halmos vidéken, nagyobbára füvei takart sűrű bozótos erdőktől szegélyezett tisztásokon haladtak keresztül. Nemsokára négy harcossal találkoztak, akik a legszívélyesebben köszöntötték őket: kezefogtak, de előbb kiadósan a tenyerükbe köptek. A fogadtatás láthatólag őszinte is volt, mert később nagyobb csapat bennszülöttel találkozáván, azok is hasonlóképen barátságosan viselkedtek. Egy Terrere nevű pompás legény vezetőnek kínálkozott, fel is fogadták.

Egy patakmenti erdőben ütöttek tanyát, ahova nemsokára nagy számban állítottak be iférfiak, asszonyok és fiúgyermek, akik élelmiszereket: cukornádat, kukoricát, babot, kölest, batátákat, eleuzine-lisztet és dohányt hoztak eladásra s még hozzá mindent nagyon olcsón. A tanyát minden eshetőségre készen megerősítették s úgy határoztak, hogy Teleki előremegy béketárgyalásokat folytatni, hogy biztosítsa zavartalan átvonulásukat.

Így is történt és Teleki kis csapata nemsokára találkozott egy nagyobbfajta harcos csapattal. Hosszú beszédekben magyarázkodtak: az egyik fél békét, a másik ajánlékot és esőt akart. Mindent beígértek, erre megnyugodva visszatértek a táborba. Rövidesen az eső is megeredt.

Ilyen előzmények után szept. 9-én ismét folytatták útjukat. Másnap Utaháj Uajaki főnök falujáig jutottak. A főnökkel már korábban már vérbarátság fűzte őket össze. Ehhez most kétnapos esőt csináltak, így minden a legnagyobb rendben volt, csak az utak áztak fel annyira, hogy alig tudtak haladni a sikos ösvényeken.

Hanem amint tovább haladtak, kezdődtek a bajok. Mindenütt ellenséges hangulat fogadta őket. Le kellett tenniök a békés átvonulás gondolatáról. Ezen a napon ugyan még békében haladtak, de másnap már kitört a harc. Egy patakhoz értek, ahol közel ezer ittas, vad harcos fogadta őket.

Egy darabig csak fenyegető kiáltások hangzottak, majd a kikujuk nyilazni kezdtek a karaván embereire. Telekinek is elfogyott a türelme és sortüzet adtak a támadókra. Vad lövöldözés következett, mire eszeveszett futásnak eredt a bennszülött banda. Sebesültjeik ordítása, a haldoklók hörgése töltötte meg a levegőt. Teleki üldözőbe vette őket.

Nemsokára békekövetek jöttek zöld gallyakat lobogtatva. Hosszú alkudozások után továbbvonulhattak. Azonban a béke csak két napig tartott és újból harcra került a sor. Teleki most már nem sajnálta a feketéket. Lőttek rájuk irgalmatlanul, úgy hogy hamarosan elináltak.

A béke ismét csak pár napig tartott, mire az eset a Masszioja pataknál megisméltődött. Most erélyesen üldözőbe vették a támadókat és 19 foglyot, 90 tehenet és 1300 birkát is zsákmányoltak.

A visszatérő teherhordó harcosok, mintha be lettek volna rúgva, vad táncot jártak, a foglyok jajgattak, üvöltöttek, az állatok bögtek, Höhnel és néhány beteg társa siránkoztak: kész hangverseny!

Mindenesetre jó lecke volt a kikujuknak, mert többé nem mertek nyílt ellenségeskedést kezdeni. Igaz, hogy egyszer egy beteg teherhordót elfogtak Teleki csapatából és meg is ölték, de ennek is megadták az árát, mert a csajpati puskatúz alá vette őket.

Végre egy fiatal, eszes főnökkel békét kötöttek és biztosították azt, hogy a Kenia tövében ellátja őket élelemmel, így az út hátralevő részét békességben teheték meg. 1887. okt. 7-én túl voltak a veszedelmes országon és a Mgare na Erobi patak közelében, egy domboldalban erős tábort készítettek maguknak hosszabb pihenőre. Rájuk is fért ez, mert mindenki holtra fáradt az utóbbi hetek küzdelmeiben.

A Baringo tóhoz.

Ndoro-i tanyahelyüknek nem volt nagyon festői környéke. 1939 m-nyi magasságban a tenger színe fölött, a Kemá lábánál terül el, azon mélyedés közelében, amely közte és az Aberdare lánc között vonul el. Észak felé a szem halmos" pusztán tekintett végig, a délkeleti oldalon, egészen közel" ben tiszta vizű patakocská hõmpölygette hullámain, túlsó partján sűrű, bozótos erdõ állott. Minden percben bekövetkezhetett a kisebb esõs évszak. Erdõk, mezõk őszi ruhát öltöttek és a pusztát száraz, szürkés-sárga, éles fű takarta. Néhány száz lépésnyi távolságban, sekély medencében, ló-tusszal és náddal benõtt mocsár terült el, amelyet idõnkint szalonkák és pávadaruk kerestek fel. Éjjelenként pedig egyhangú békakórus hallatta szavát. Egyébként állatok és emberek egyaránt kerültek e vidéket. Így megtalálták Telekiek a rég óhajtott nyugalmat. Sátraik a Keniára néztek, de a felhõkkel takart hegycsúcsot leginkább csak este és reggel, napkeltekor és napnyugtakor láthatták rövid idõre.

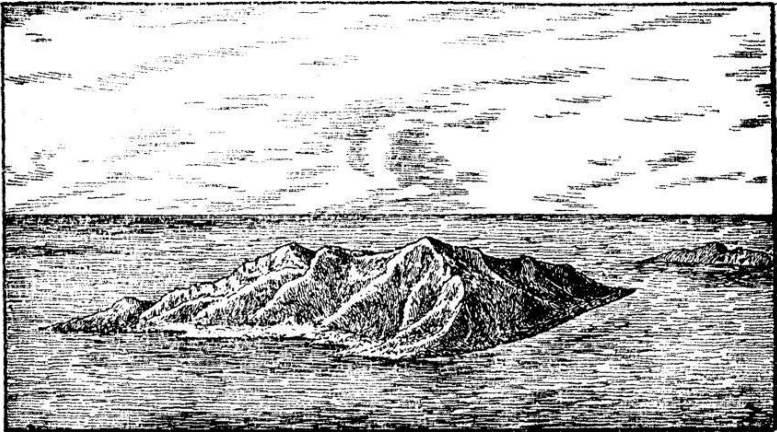
Napi ételmükörõl a rendszeresen ellátogató kikuju bennszülöttek gondoskodtak. Amit hoztak, olcsón adták. Tekintélyes csordájuk idõközben borjakkal gyarapodott. Elég éberséget követelt a borjak számontartása, mert a minden hájjal megkent teherhordók hamar elmetszették volna egyiknek-egynek a nyakát.

Váratlan fordulat segítette õket elegendõ ételmisszerhez. Egy szép napon ugyanis megjelent egyik kikuju, hátramenti kerület lejbonja és azt kérte Telekitõl, csináljon esõt. Teleki a kérést kereken visszautasította. Késõbb engedékenyebb lett s megígérte, hogy a Kenia csúcsán székelõ Ngaitõl (istentõl) kieszközöl esõt, ha elegendõ ételmisszerrel látják el csapatát s vezetõket is adnak melléje. A lejbon örömmel távozott, hogy rábírja társait az ételmisszerszállításra.

Teleki közben fölkészült tervezett útjára és 17-én reggel megindult a Kenia felé. 40 teherhordó, 4 szomáli és egy szuahéli szakács ment vele. Mindegyik nyolc napra való ételmisszert vitt magával, azonkívvül pedig 27 juhot is elhajtottak, mivel ezek sokkal kitartóbbak menetközben, mint a kecskék.

Alig indult el Teleki, megjött az elsõ ételmisszerszállítmány és ugyanakkor hatalmas viharfelhõk tornyosultak az égen. Aznap ugyan elmaradt az esõ, de kétségtelennek látszott, hogy hamarosan megváltozik az idõ. Midõn pedig

másnap délben az öreg lejben csaknem háromszáz-főből álló» élelmiszert hozó karavánjának élén bevonult a tanyára, zuhogni kezdett az eső és zuhogott is egy óra hosszait. Az esős évszak következtében a vadállatok nem jártak többé bizonyos itatókhoz, mint a száraz évszakban, hanem mindenfelé elszóródtak, ahol csak találtak friss, gyorsan növvő fűszálakat. Így kitűnő alkalmak kínálkoztak a vadászatra. Zebraménesek és hiénafalkák lepték el a vidé-



A déli Elmolo szigetek. (Teleki—Höhnel után.)

ket. A növényzet pazar bőséggel kelt új életre. Különösen sok volt a hagymás növény.

Amily élvezetes volt most a síkság, olyan kellemetlen lehetett a Kenia magasabb vidékein, ahol Teleki járt. A hegyet szakadatlanul sűrű felhőzet takarta, csúcsa csak ritkán és percekig volt látható. Mélyen lenyúló hóréteg engedte sejteni, hogy milyen zord lehetett odafent az időjárás.

Teleki csapata eleinte csak egyszer ázott meg naponta. Az út nem volt túlnehéz. Először ritkás erdőségeken haladtak át, amelyeket kisebb tisztások tarkítottak, azután zárt erdőségbe kerültek, de ezek sem okoztak annyi bajt, mint amelyet a Kilimandzsárón kellett átélniök. Majd hatalmas szálfákból álló erdőség következett. Úgy látszott, hogy minden nehézség nélkül érik el a csúcst, amikor igen sűrű bambuszrengetegbe kerültek. A bambuszöv az erdők felső

határát kísérte. Bizony keményen meg kellett dolgozniuk, míg fejszével, baltával átverekedték magukat ezen az Ősnádason.

Sok volt az állatnyom, sőt még oroszlánordítást is volt alkalmuk hallani. Az állatcsapásokat használták fel ösvény gyanánt. A nagy magasságokban jelentkező hideg miatt a feketék ismét kidőltek Teleki mellől, így a gróf 3200 m-en felül már csak maga folytatta az útját. 4500 m magasságig jutott, ott egy mély völgy állotta útját. így is elérte a tartós hó határát, jól tanulmányozhatta a Kenia sziklaormainak formáit. Láta a lavinaomlásokat, a hajdani eljegesedések nyomait, sőt két szép tengerszemet is fedezett fel.

Megállapítása szerint a Kenia hóval és jéggel meglehetősen egyenletesen takart kráterjének átmérője 3000—4000 m-nyi lehet, feneke pedig 200 méterrel mélyebb, mint a kráter nyerge. A kráterből a hóvíz a sziklacsúcs lábánál talál lefolyást és táplálja azt a patakot, amelynek mentén feljöttek. Balra a Keniának csúcsa, az egykori kráterkúp fennmaradt része meredt az égnek. Meredek lejtőiről következtetve, a lábuknál fölhalmozódott hó- és jégtömegekből gyakran zuhanhatnak alá kisebb-nagyobb jégdarabok. A felső csúcs fonolitos kőzete oszlopos elválásokat mutat. A csúcs legfelső részét két hatalmas oszlop alkotja. A Kenia piramis tompa részének magasságát 4680 méterben határozta meg.

Visszafelé erőltetett menetben siettek a főtábor felé. Teleki megérkezte után Höhnel is kedvet kapott, hogy néhány napos kirándulást tegyen a Keniára. Minden különösebb eredmény nélkül tért vissza.

Közben Teleki előkészítette a karavánt a továbbhaladásra. Az öreg lejbont mégegyszer ellátta egy csomó orvossággal. Volt közöttük esőhozó, kertekből a madarakat elűző, ellenségtől óvó, fenevadaktól mentesítő, stb.

Nov. 1-én a karaván kisebbik része megindult Telekivel az Aberdare hegység felé. Ahogy a Kéniától távolodtak, mindig csupaszabb vidékre jutottak, míg csak a pusztá vulkánikus kőzet hatalmas rögökben borította a térszint.

Itt találtak az első masszaiakkal, akik a vakikujuk ellen indultak rablóhadjáratra. Telekinek nagy fáradságába és sok-sok ajándékába került, míg sikerült eltérítenie őket tervüktől, ttjukban több masszái telep mellett haladtak el és így élénk összeköttetésbe kerültek a bennszülöttekkel. Mindenütt tisztelettel fogadták őket, mert már híre

terjedt, hogy milyen veszedelmeken vágta át magát minden baj nélkül a nemes gróf.

3-án a Guasszo Nyiro patak mentén ütötték fel tanyájukat, szép, sudár fák alkotta pagonyban.

Höhnel a visszamaradottakkal a tábort őrizte. Volt is mit őrizni rajta, mert másnap este óriási tömegek közeledtek a tábor felé, egyre fenyegetőbbben. Feszült várakozásban, puskáikat markolva várták a támadófélben levőknek látszó ellenséget, de nem került összezsapásra a sor. Ahogy kivirradt, a bennszülötteknek se híre, se hamvai Megkerekedik nyomaikat és akkor derült ki, hogy ia félelmetes támadók — átvonulóban levő bivalycsorda voltak.

E napon Höhnel is útnak indult és egy napi menettel elérte a gróf táborát. Két nap múlva már együttesen haladtak tovább, most már az Aberdare hegylánc lejtőin. A völgyeket és teknőket gyönyörű erdők borítják. Útjuk 2000—2200 m magasban vezet. Mivel a környező vidék, a Szetima hegyektől a Lorogi hegyláncig kb. 1800 m magasságú, a látóhatár nagyon messzi területeket ölelt magába. Termékeny vidék, ezért lakossága is sűrű. Minduntalan maszsaikkal találkoztak. Nov. 7-én vándorló maszsaikkal hozta össze őket a sors. A vándorok az Aberdare lánc nyugali oldaláról jöttek, annak aránylag alacsony északi részén keltek át és a, ndoroi legelők felé vonultak. Különösen szép látványt nyújtottak a lejtőn lefelé húzódó hatalmas marhacsordáik. Elöttük és mögöttük férfiak és asszonyok haladtak. Az előbbieket karjukon kis borjúkat vittek, az utóbbiak pedig nehéz házi szereket cipeltek és azonkívül még az ökörbőrökkel, tejesedényekkel és kunyhórudakkal megrakott teherhordó állatokra is felügyeltek.

Pár nap múlva áthaladtak az egyenlítőn, majd Szubogóba jutottak, ahol néhány napi pihenőre rendezkedtek be, mivel Teleki első vezetője, Dzsumbe Kinemeta itt elefántcsontüzletet akart lebonyolítani a vándorobbó törzssel.

Teleki, hogy ne fecsérelje az időt, a karaván egy részével útnak indult a Baringo tóhoz. Útjuk elején a Lejkippia hullámos dombvidékén haladtak, miközben a gróf élénk figyelemmel kísérte a vidék geológiai felépítését. A felszínt mindenütt vulkánikus takaró borítja, csak a Loroghi hegyláncában bukkanik ki a metamorfikus alapkőzet. A sok hamu, breccsa és láva azonban nem a Keniából származik, inkább az Aberdare- és a Marmanétt hegységekben lehetnek a kitörési gócpontok. Az egész fennsík ezen hegy-

Ráncok felé emelkedik, ami magában is erre vall. Este már a Marmanétt hegylánc oldalán jártak.

Útjuk most szavannán vezetett át. Forró, száraz vidék, kevés az állat, kevés az ember. A patakokban csak előzések alkalmával van víz. Másnap a fennsík peremét elérve, meredek, majdnem kanyonszerű völgybe kellett leereszkedniük. A szűk szorosban nagyon sűrű a növényzet, minden lépésükért harcolniok kell. Elefántnyomokra, majd elefántokra akadnak. Minden jel arra vallott, hogy a dús növényzet miatt sok erre az állat.

Mivel a völgy északnak vezetett és a tónak nyugatra kellett feküdnie, újra felkapaszkodtak a platóra. Jól kitaposott elefántcsapásokon törtek előre a Baringo tóhoz, ahova minden különösebb nehézség nélkül érkeztek meg.

A következő napon a Nagy-Nyemsznál ütöttek tanyát. Vakuafi telep. Élelmiszereik erősen fogyófélben voltak, mindössze pár napra valót tehetett ki az egész készlet. Sajnos, csalódtak reményeikben, mert a rossz termés miatt ez a telep is koplalt, így nem tudtak élelmiszerekhez jutni. Tovább haladtak hát a Kis-Nyemsz felé.

A vakuafi nép nagyon szerencsétlen szerzet. A maszsaik kiűzték őket eredeti telepeikről a csak néhány évtizede laktak ezen a helyen. Ezért földmívelésük nagyon kezdetleges és állataikkal is baj van, mert nem merik azokat a közelben tartani, hanem távol, a Kamasszia hegység völgyeiben legeltetik a csordákat, ahova már nem érí a masszaiak dárdája. Nemrég még négy telep állott itt, Teleki már csak kettőt talált, de ezek is a biztos pusztulásnak néztek elébe.

A Kis-Nyemsz mellett hosszabb pihenőt tartottak. Teleki, hogy az élelmiszereket pótolja, vadászni indult, egyik vezető pedig száz emberrel Elgejobába ment, hogy bevásároljon. Teleki nem messzié, a Baringo tó síkságának déli szélén vadban dús területre bukkant. Hatalmas nádassal, papirusz-kárával borított, mocsaras vidék. Az egész terület geológiai törésvonalban fekszik valószínűleg, mert két hőforrás is fakad a közelben és a mocsár, sőt egy patak vize is langyos-meleg.

Teleki három nap alatt óriási vadászzsákmányt ejtett, köztük egy bivalyt, egy orrszarvút, sok vízikecskét, antilopot és igen sok apró vadat.

Vadászkiirándulása közben Teleki egy melegvizű tóra bukkant. A tó vize keserű, de tiszta volt. Kísérői bemondása szerint ők már jártak ott a szerencsétlen véget ért

Iannington püspökkel, ezért Teleki a tavat a püspökről revezte el.

Három nap múlva, kis pihenő után Nyemzből észak-kelet felé keltek útra. Bivalyok, orrszarvúak és oroszlánok akadtak útjukba. Teleki puskájával szerezte meg csapatának a mindennapi élelmet. Közben olyan vadban bő területet értékjegy aszó pataknál, hogy Teleki két napot annak ellenére ott töltött, hogy a vizet a Baringo tóból kellett hozniok.

Közben érdekes felfedezést is tett. Észrevette, hogy a Lejkipia fennsík peremén, a meredek sziklás falakban kis odúk sötétlenek. Hiénabarlangok. Az állatok egész falvakat alkotnak itt tömegben s a vidék már messziről büzlik miattuk.

A Baringo tónál.

Dec. 8-tól kezdve két hónapon keresztül a Baringo tó környékén vesztegelt Teleki karavánja. A komoly feladatot Höhnel kapta: ki kellett kutatnia és térképeznie a Guasszo Nyiro folyását. Kis karavánnal kelt útra és száraz, víztelen vidékeken át követte, illetve kereste a folyót. Búzhöldt pocsolják szolgáltatják ivóvizüket. Ezekből isznak a vadállatok csordái is.

Sok nehézség után elérték a Guasszo Nyiro partját. Rövidesen fogtak vagy húsz kövér pontyot s miután jólaktak, a folyó mentén folytatták útjukat. A vidéket a folyók mély völgyekkel tagolják. Az egész láthatár hatalmas mezákból, táblaalakú hegyekből áll s a vidéken mindenütt a nyika-flóra otthonos.

Folytonos és különböző nehézségek között érték el azt a pontot, egy magas platóperemet, ahol a folyó keletnek fordul s ahogy beláthatták, később délkeletnek veszi irányát. Miután alaposan meggyőződött Höhnel megfigyelése helyességéről, kijavította a térkép adatát, amelyen a folyó kanyarulatát épp fordítva, nyugatra rajzolták s ezután sietett vissza a már ismerős úton, mert útközben ismét elővették a dizentériás bántalmak. Ha, nincsen a húséges Dzsuma Mussza, aki egy bögre tejet hajtott fel valahonnét a számára, talán el is pusztul. Három napi vándorlás után visszaérkeztek a főtáborba.

Ezalatt Dzsumbe Kinemeta is összevásárolta a fellelhető elefántcsontot, így nem volt akadálya, hogy Teleki után vonuljanak. Höhnel ezt az utat is elügyetlenkedte,

mert a fennsík peremérték legmeredekebb részen ereszkedett le a gróf táborába. Másnap Teleki egész húshegyekkel állított be, mire a négerék szinte örjöngtek a boldogságtól.

Közben megjött Muktubu, a bevásárlásra küldött karavánnal, de csak négy napra való élelmet hozott. Kénytelenek voltak tehát Duallát 170 teherhordóval visszaküldeni a vajikujukhoz élelemért. Amíg ez visszatért, Teleki folytatta vadászatát és sikerült is neki (csökkentett adagokkal) a tábort mindig kellő hússal ellátnia. Ha a négernek húsa, sok húsa van, nem kell neki semmi más! Szerencsére rengeteg orrszarvú, zebra, gazella, antilop és elefánt volt a vidéken, sőt vadbivaly is rengeteg. Teleki hármásával négyesével lőtte őket. Sőt annyira ment a dolog, hogy egy arra vetődött, éhező kereskedőkaraván is Teleki fegyverének köszönhette, hogy volt mit nyársra húznia egy héten át!

Vadászkirándulásai során Teleki ismét egy tómedeneét fedezett fel. 8—10 km² terjedelmű lehetett, de teljesen kiszáradt állapotban. A tófenék poros, kietlen pusztá képét nyújtotta. Az a pár kis patak, amely a medencébe adta vizét, elégtelen volt arra, hogy meg is töltsé azt.

Itt látták, hogyan vadásznak bivalyra s elefántra a bennszülöttek. Mérgezett nyilakkal s dárdáikkal üldözik az állatokat, míg csak ki nem merülnek s el nem véreznek. Elképzelhetik olvasóim, milyen megerőltető módja ez, a vadászatnak. Bizony, nagyon meg kell dolgozniok a szerencsétlen bennszülötteknek a mindennapiért, akárcsak az Ősembernek.

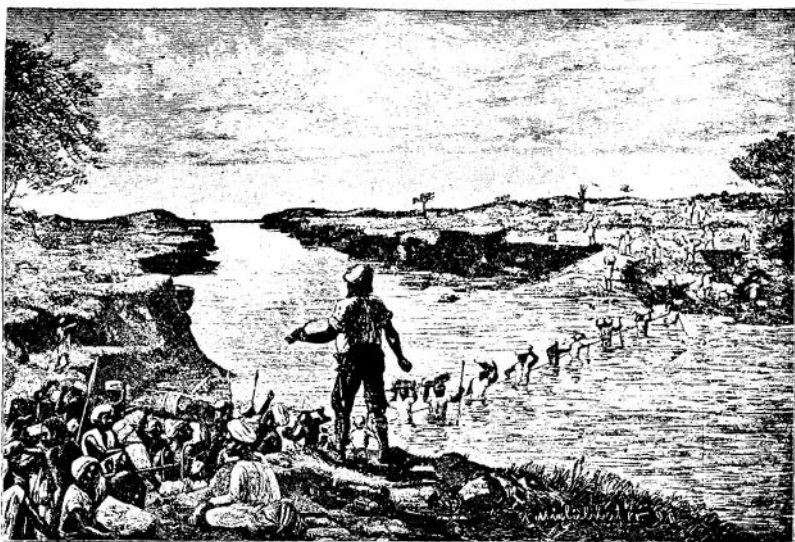
A tábornak élelemmel való ellátása tisztán Teleki érdeme, mert Höhnel egész idő alatt betegen feküdt. Szerencsésen átélte a krízist és egyre rohamosabban kezdett javulni. Dualla is visszaérkezett 35 napra való élelemmel. Teleki nem engedte, hogy ezekhez nyúljanak, csupán az általa szerzett húson kellett élniök féladagokkal.

Febr. 10-én nekivágtak északnak, egyenest Afrika ismeretlen szívébe! Csupán annyit tudtak róla, hogy a bennszülöttek valahol messze, két nagyobb tavat emlegetnek s hogy azon a vidéken laknak a szukok, akik elég veszedelmes nép hírében állottak. Szerencséjükre ezekben a napokban a kamassziabeliek elpáholták és szétszórták a szukokat, így ezektől nem volt mit tartaniok. Vezetőket fogadtak tehát és megindultak a nagy ismeretlen felé!

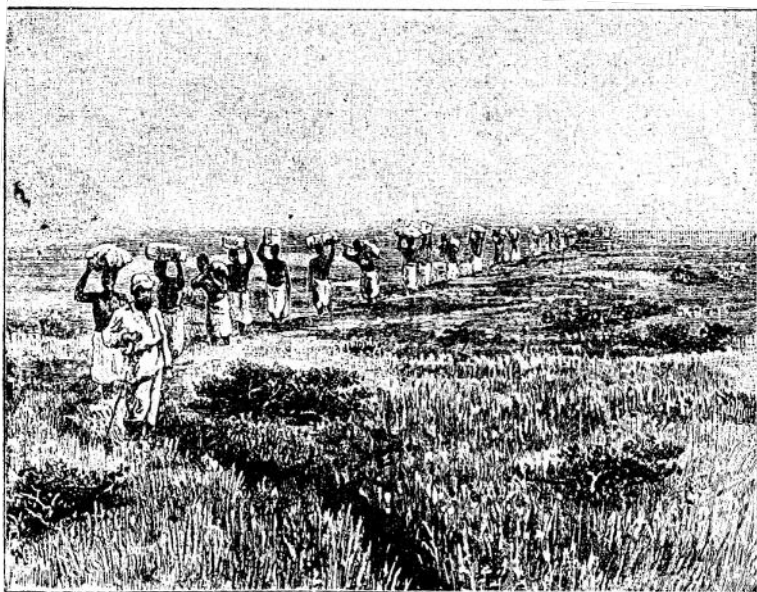


Telekiék tanyája a Rudolf-tó déli végén.

(Teleki—Höhnel után.)



Teleki karavánja átkel a Murentat folyón.



Menet közben.

A Rudolf tó felfedezése.

A kitűzött nap reggelén elindult a hosszú karaván. Vidám kiáltozások közt fordítottak hátat hosszú időn át volt tanyájuknak. Hamarosan túl voltak a tavat kerítő erdősegen és száraz szavannára jutottak. Másnap már a terraszsó alsó lépcsőjén jártak, onnét pedig száraz, köves hegy lejtőre kapaszkodtak fel, ahonnét pompás kilátás nyílt a környező vidékre. Látták a kb. 230 km² kiterjedésű Baringo tavat, a teljes partvonalat és az összes szigeteket. A tó partjai nyugaton és északnyugaton sziklásak, egyébként laposak és délen széles nádszegély övezi. A déli végében jegy nagyobb és négy kicsiny sziget van, míg északnyugati szögletében több kisebb. A szigetek alakjából és helyzetéből azt következtették, hogy elsülyedt kráter maradványai, amelyből a keleti rész hiányzik. A Baringo tó 1115 m t. s z. f. magasságban fekszik. Lefolyása nincs, de azért vize édes és iható. Hogy a tó egykor nagyobb volt és nevezetesen déli irányban messzebb nyúlt el: a tó ottani környékének talajából ítélve kétségtelen. A két mocsár is, amelyek ott elterülnek, a legnagyobb valószínűség szerint a tó vizének apadása folytán keletkezett.

Rövid pihenő után útjukat a Mogoni patakig folytatták, amely a Lejkipia platón ered. Esős évszakban a patak eléri a Baringo tavat, máskor csekély vize útközben elmocsarasodik és a homokban vész el.

Innét ismét lakatlan vidékre jutottak. Szegényes akáciabozótok fedték a hegylejtőket, míg a völgyekben szép szálerdők húzódtak meg. E napokban sokat szenvedtek az orkánszerű viharig erősödő szelektől.

Útközben Teleki persze szorgalmasan vadászott, amire a csapat élelmezése miatt nagy szükség is volt. Bivalyok és orrszarvúak estek többnyire áldozatul. Útjuk egyébként állandóan északkeletnek vezetett és így érkeztek el az Amaja patakhoz, amely széles, kopár magaslatoktól és vulkánikus fennsíkaktól csaknem egészen körülzárt völgyüsten folyik. A patak vízben elég gazdag, medre azonban mélyen beyágódott és azért, bár partjai szegélyét szép fák ékesítik, könnyen szem elől téveszthető.

Febr. 17-én az Amaja mentén 1677 m magasságba jutottak, de még mindig felfelé haladtak Cipruslevelű toboztermők és moriofák között. Az erdőben kövekkel körülakasztott áldozati fákra akadtak, annak jeléül, hogy itt már lakott helyhez közelednek.

Nemsokára hatalmas kiterjedésű, lapos halmokkal borított fennsík szélén álltak. A láthatárt csak észak felől zárta el egy, kb. 400 m magas, sűrűn erdős hegylanc. A plató 2071 m magasán feküdt s növényzetével nem a trópusokra, inkább a Kilimandzsáróra emlékeztetett. Az állatvilágból egy zebraménesen és néhány bivalyon kívül mást nem láttak.

Éjjel esett s másnap borús, hideg reggel következett. Az emberek dermedten feküdtek rongyaik alatt. A ragyogó napsütés térítette csak annyira magukhoz őket, hogy elindulhattak. Változatlanul egyhangú vidékeken át haladtak. Elérkeztek a fennsík túlsó széléhez-, ahol szédítően meredek lejtővel ereszkedik le a több száz méter mélyen fekvő síkra.

Most a Lorogi hegylancot kellett megmászniuk. Amint felfelé kapaszkodtak, több helyütt a vulkánikus takaró alól kibukkanó metamorf palákra találtak. Ebből arra következtettek, hogy e palaképlet az egész vidék alapközete. A hegytetőn éktelen hideg szél és egy felperzselt, még félig égő erdő fogadta őket. Hol egyik, hol másik fa roppant derékba és dőlt le nagy ropogás közben, szikraesőt szórva maga körül. A földet izzó parázs takarta. Csak délután kerültek ki a veszélyes zónából. Egy emberük itt halt meg mocsárlázban, bár a legegészségesebb vidéken haladtak hettek óta.

Amikor a Lorogi hegylanc túlsó oldalára értek, ismeretlen, nagy kiterjedésű hegylanc tűnt szemükbe. Höhnel mindjárt térképezte és hathatósan támogató angol tábornok barátjukról »Mathews hegylancnak« neveztek el. Alighogy ismét továbbhaladtak, új gazellafajra akadtak, amelyet a tudomány Gazella Walleri Brooke néven könyvelt el.

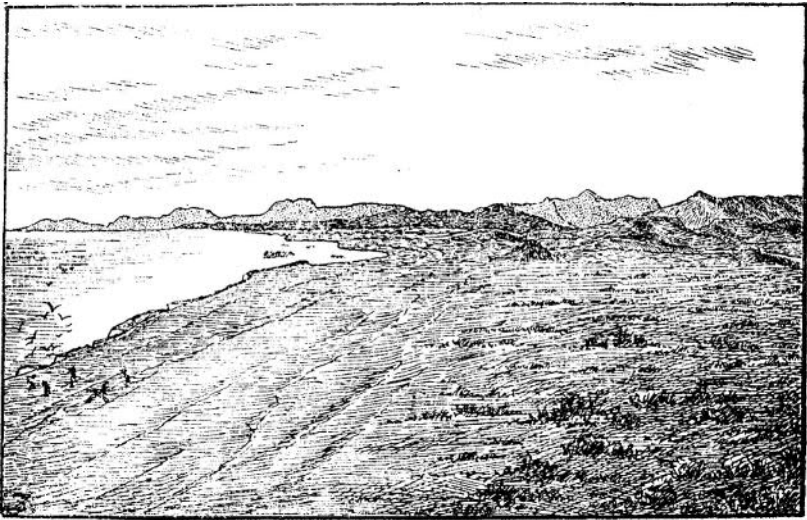
Geológiai szempontból is érdekes volt a vidék. Olyan halmokat láttak, amelyek tiszta fehér kőzetből (kvarc vagy mészkő) állottak és a ragyogó napban mint frissen esett hó tündököltek. Sajnos, nem tudták megvizsgálni az érdekes geológiai alakulatokat.

Közben kiderült, hogy a vezetők vízszegény vidékre vitték a karavánt. Már 12 órája nem láttak vizet. Mindenki kimerülten rogyott le. Éjjel vízkeresésre indultak. Hosszas fáradozás után egy száraz patakmederben másfél méter mélyen találtak is valami keveset, de egy álló napba került míg mindenki kedvére teleihatta magát.

E vízforrástól a Höhnel által kiháromszögelt Nyiro hegyhez vezetett útjuk. Vezetőjük közben (szégyenében) meg-

szökött tőlük. Az út 22—24 órát tehetett ki. A teherhordókra 40—40 kg teher esett. Ezért, még egy napi pihenőt és adagon felül két Ökröt kaptak, hogy erőt gyűjtsenek az előreláthatólag nehéz útra, amely a Mathews hegylánc előtti dombokon és végtelen kopár vidékeken vezetett át.

A földet csak itt-ott fedte száraz, sárga fű, és egyes elszigetelt, most levéltelen akácfa-bozót. 14 óra alatt 50 km-t jártak meg. Biztosnak látszott, hogy idejében sikerül vizet árniók. Közeledtek a Nyiro hegyhez. A vidék gyorsan vált magasabbá, azonban ennek ellenére is a hegy közeléig meg-



A Stefánia tó déli partja. (Teleki-Höhnel után.)

lehetősen kopár maradt. Hét órai szakadatlan sietős menet után végre a hegy lábához érkeztek. Erdővel takart völgy fogadta őket, egy félig kiszáradt mocsárnak zavarosan zöld, iszapos, piszkos vize nyújtotta az első enyhülést. Tőle valamivel beljebb, a völgyben, vízben szegény, sűrű bozótól körülfogott, az előbb említett mocsárban végződő patak-nak szép magas parti fáinak alatt ütötték fel tanyájukat.

Újabb 30 km után a Nyiro hegyen voltak. Bizonyos csalódást éreztek, mert a vidék változatlanul terméketlennek látszott. Dói felé a Nyiro hegytől néhány magányos, eléggé jelentős halom kékllett, úgy látszott, hogy ezek összekötik a Szadim lánccal, úgy hogy amaz valójában

a Mathews lánchnak északi vége. A Nyiro hegytől keletre egészen közel, meredek, sziklás hegy, a Loidibo emelkedik, még messzebb keletre pedig a föld erősen lejtősödni kezd, majd rónává simul. Ez a síkvidék volt az a Szamburu, ami után annyit epedtek, de ilyen nevű tavat senki sem ismert.

Pár nap alatt szállingózni kezdtek a bennszülöttek. Külsejüket illetőleg csaknem egészen a nyemziekhez hasonlítanak, ugyanaz áll arra a kevés piperére is, amijük van. Hajukat rövidre nyírják, fülcimpáikat kitágítják. A férfiak ruhaként gyakran egy darab durva, zsákvásznonhoz hasonló gyapjúkelmét viselnek, amit vagy a váll, vagy a csípők köré tekernek, vagy pedig a jobb vállon összecsomózva hordanak. Gyakran azonban teljesen mezítelenül járnak. A kelmét a rándilék útján kapják, e néptörzs tőlük teljesen különbözik, de velük együtt lakik a Szamburuföldön. Az asszonyok és leányok, masszái szokás szerint, kecskebőröket viselnek ruházatul. Ékszerekül előszeretettel használják a rézdrótot, azonban Telekiek csereáruit is szívesen fogadták, legszívesebben a rézmikufukat, bár azelőtt azokat nem is ismerték.

Íj jakból és nyilakból, fabuzogányokból, szim ékből, pajzsokból és dárdából álló fegyverzetük általában nincs nagyon jó karban. Dárdáik alakja olyan, mint a Nyemszben, Kamassziában, Kavirondoban, Szukban és Turkánában találhatóé, bivalybőr pajzsait szintén az utóbbi törzstől kölcsönözték. Telekiek és a bennszülöttek között egy nyemzsi ember volt a közvetítő, aki becsületesen és buzgón igyekezett védeni a karaván érdekeit.

Mivel 30—40 bennszülöttnél több sohasem kereste fel őket, arra következtettek, hogy a hegyi lakók aránylag kis számúak: Értékes felvilágosításokat kaptak tőlük az előttük fekvő vidékre és az ismeretlen két tóra vonatkozólag és Teleki el is határozta, hogy azonnal továbbindul. Mivel Szamburuföld vízben nyilván szegény volt, a Basszó árok (Fekete tó) felé vették útjukat.

Febr. 29-én délben egyszerre megjelent a tanyán Baringo, régi vezetőjük, akit öt nappal előbb elvesztettek. Az emberen meglátszott, hogy borzasztó sokat szenvedett. Febr. 23-án útkeresés közben vált el Baringo a csapattól és a Mathews hegyek irányában ment tovább, hogy valami jobb utat keressen. Keresés közben leült, elaludt és csak naplementekor ébredt fel újra. Rájött, hogy teljesen egyedül van a pusztában és annyira megijedt, hogy egy cseppet

sem tudott tájékozódni. Két napig bolyongott ide-oda, míg végre megtalálta azokat a vízmedencéket, amelyeket Telekiek ástak. Ott eloltotta szomját és egy kissé felüdült, azután követte a karaván nyomait és most egészen szerencsésnek érezte magát, hogy elérhette őket. Bolyongása közben egyedüli tápláléka a gummi volt.

Közben Teleki eredményesen vadászott elefántra és zebrára.

Marc. 2-án végre ismét úton voltak. A vidék tájképileg elég érdekes volt. Jobbra a hegylejtők festői meredekséggel emelkedtek fölfelé, nyugatnak azonban a föld egy-két lépcső alakjában hirtelen ereszkedett le 700—800 m mélységre és így ezen az oldalon tágas kilátás nyílt. A mélységben a Szukuta nevű sós-sivatagnak, ama pusztá rónaságnak volt a folytatása, amely már korábban is föltűnt. A sivatag egészen azt a hatást tette, mintha valami régi tengerfenék volna és amint mondják, valóban vastag sóréteg borítja. Szukuta egyébként masszái nyelven sót jelent. A sós-sivatagon túl, körülbelül 45 km távolságban alacsony, észak-északkeletnek húzódó hegylánc vonult el, még tovább nyugatnak pedig magas hegység zárta el a látóhatárt. Midőn a Nyiro hegy nyugati oldalára értek, látták, hogy újra vulkánikus, lávából és hamuból álló terepre jutottak, holott a hegy maga még mindig meredek gnájsz formákat mutat.

A vulkánikus takaró közvetlenül a Nyiro hegynek nyugati lábáig ér, még tovább nyugat felé pedig lépcsők alakjában ereszkedik le.

Az éjjelt egy kis patáiknál töltötték s a következő napokban elefántokra vadásztak. A vulkánikus felépítésű fennsíkok mindig vadabbak lettek, mély szurdokok, függőleges falú kanyonok tagolták. Több órai menet után a Nyiro hegynek kevésbé meredek északi végéhez értek, itt látták, hogy a gerince észak-déli irányban 28 km hosszú és 10 km széles. A vulkánikus talaj kelet felől továbbra is övezi a hegyet. A tájék minden lépés után kietlenebb lett. A kopár talajt a legkülönbözőbb színű, nagyobbára vörösbe és zöldbe játszó vulkánikus törmelék, horzsakő, hólyagos, emberi fej nagyságú lávadarabok, helyenként pedig megkövesült fatörzsek fedték. Ösvény itt sem volt.

Minél tovább jutottak azonban, a vidék annál barátságosabban és kietlenebbé vált. Meredek, sziklás lejtők váltakoztak törmeléktől fedett halmokkal. Az utóbbiak azt a hatást keltették, mintha égnének és valami hatalmas ke-

mencéből éppen most kerültek volna ki. így tartott ez borzasztó egyformaságban, körülbelül 2 óráig. A reggeli vidám hangulat már régen elpárolgott. Nem is gondoltak már egyébre, mint egy korty italra, midőn — éppen egy szelíd lejtőn mentek fölfelé, — egyszerre olyan meglepően nagyszerű és terjedelmes kilátás nyílt előttük, hogy első pillanatban délibábnak hitték. Abban a mértékben, amint följebb jutottak, mintha a földből nőtt volna ki, először egy magányos hegycsúcs tűnt fel, csakhamar széles, piramis alakú hegytömeggé vált, amelynek minden oldalon egyforma hajlású lejtői első pillantásra, elárulták a vulkánt. Még mindig a távol kék ködébe meresztették szemeiket, midőn a hegy már óriásinak látszott, amelyen önkéntelenül is keresték a havat.

A hegytől keletre a föld egyformán sík, napos, sárgái róna volt, nyugaton ellenben a hegy valami feneketlen mélységből, egészen rejtélyes mélységből látszott kiemelkedni. Gyors futásban tették meg a néhány száz lépésnyi távolságot a hegy gerincéig, mert a szemük előtt elterülő kép minden lépésnél nagyobbá vált, míg végre bámuló tekintetük előtt egészen új világ terült el. A mélységben levő űr, mintegy varázsütésre, festői hegyekkel és meredek lejtőkkel, keresztül-kasul húzódó szurdokokkal és völgyekkel telt meg, amelyek mintha minden oldalról siettek volna elő, hogy egy sötétkék, a messze távolban elenyésző tónak szolgáljanak keretéül.

Emberek is némán bámultak a messzeségbe, míg végre csodálkozásuk hangos kiáltásokban tört ki a tó miatt, melynek tükröző felszíne a távol levő láthatáron az ég kék színével olvadt össze. Ebben a percben összes eddigi fáradalmaikat és minden veszélyt elfelejtettek. Teleki gróf a tavat Rudolf-tónak- nevezte el Rudolf trónörökös iránti baráti tiszteletből.

A széles vulkánpiramis a Kuláll hegy volt, keleten pedig a Szamburuföld terült el. Messze északon a Longendoti hegy körvonalai látszottak. A tónak déli végét látták.

Másnap egy teherhordójuk szívgörcsök közt elhunyt. A karaván pedig folytatta útját a tóhoz.

A hegyes vidék, amely a tótól még elválasztotta őket, igazi pokol volt. Északról délnek húzódó hegyhátak egész sorából állott, amelyeken északnyugati irányban kellett átkelniük. A hegyhátak oldalait meredek lejtők alkották és ezek nagyobbára megmászhatatlanok voltak. Ahol pedig át lehetett volna rajtuk menni, ott a talajt barnásfekete szikla-

tuskók és hegyes élű, salakos törmelék fedte. A keskeny Tölgyek fenekét hatalmas kődarabok töltötték meg, vagy pedig finom, laza homok takarta, amelyben igen nehéz volt az előbbrejutás. A feketésbarna kőzet a nap melegétől olyan nagy meleget sugárzott ki, hogy déltájban szinte elviselhetlenné vált a hőség. Ehhez még az égetően forró szél is súlyosbítóan járult hozzá, a homokot az emberek arcába csapta és csaknem lefújta fejükről a terhet.

Az utolsó hegyhátról, amelyet meg kellett mászniok, teljesen beláthatták a tó végét és annak környékét. A vidéket itt fekete láva takarta és rajta különböző, tökéletes alakú kráterek emelkedtek. Köztük az egyik, valami alacsony kúphegy, szakadatlanul szórta a füstfelhőket, még mindig működő tűzhányók területére érkeztek tehát. Egy, a tóban levő nagy sziget szintén a kúphegyek egész sorát mutatta és vulkánikus jellegűeknek látszottak azok a meredek partok is, amelyek a tavat helyenkint szegélyezték.

Most értették hát, miért lakatlan a tó környéke! Rossz előérzetük volt, mert élelmük már csak 10 napra volt elegendő. A szegény elmolok pedig, akik itt-ott a tó mellett élnek, maguk is csak halászatból tengődnek.

A tisztavízű tóban megfürödtek és égető szomjukat is elolthatták. A tó vize sajátságos, olyanforma fogású volt, mint a lúg. Ebből azt következtették, hogy szóda van benne. Nem is csalódtak, mert amint borkósavat öntötték beléje, erősen pezsegni kezdett. A víz íze ezzel jelentékenyen megjavult és gyorsabban is oltotta szomjukat.

A napnyugtát pompás est követte. Milliárd csillag ragyogott a felhőtlen égbolton. Midőn a szabad ég alatt felállított ágyukból nézték a végtelen csillagvilágot és elmerültek a néma csendben, s csak a kráterekből felszálló füst volt az egyetlen, ami mozgást, életet jelentett e halottnak látszó világban, feléledt bennük a remény.

A Rudolf tó mentén.

Másnap majdnem mindenkinek izomláza volt. Azért mégis ösztökélte őket a kíváncsiság, amelyet különösen a már említett működő vulkán ébresztett bennük. A tűzhányó tőlük nyugatra fáradhatatlanul ontotta sárgás füstjét.

Marháik éhesen bögték, haladéktalanul tovább kellett menniök, hogy legelőre találjanak. Útjuk a tó keleti partján, annak északi végéig vezetett.

Marc. 7. A reggeli szürkületben a tó déli végénél elterülő vulkánikus területet vették szemügyre, összesen öt krátert számoltak össze, azonban csak az egyikből szállottak fel sárgás füstfelhők. Kráternyílásának felső szegélye élénk narancsszínű, távolabbi környéke azonban fekete volt, mint a szén. A legszebb körformát azonban egy, a tó déli végében álló és a víztől egészen körülfogott alacsony kráter mutatta. Meglepő volt a sziget képe, amely 50—120 m relatív magasságú, látszólag kialudt vulkánok sorából áll, rajta összesen 16 kráternyílást láttak. A kúphegyek lejtői kopárak és különböző színű hamu borítja azokat. A sziget délkeleti oldalán a partok egészen függőlegesek, a tó hullámai nagy erővel törnek meg rajta. A tó egész nap erősen hullámozott, sőt időnkint fehér hab takarta.

Három órai menet után egy öbölben régi erdő nyomára akadtak. A törzsek csonkjai részben vízben állottak.

Marc. 8. A vízzel bajok vannak. Ember, állat bélhurutban szenved. A tábor hangulata erősen deprimált, amit csak fokoz, hogy előző nap egyik szép szál 18 éves legényük elveszett. Valószínűleg eltévedt, mikor vizet keresett és többé nem lett meg. Több marhát le kellett ölniök, két borjút pedig hordágyon kell magukkal cipelniök.

Elhagyják a tó mentét és a Kuláll hegyen próbálnak szerencsét.

Marc. 9. A vízszín fölött 15—20 m-nyire egész réteg osztrigaszerű kagylóhéjjat találtak. Ha a víztől elöntött fák nem szólnának amellet, hogy a tó vize egykor alacsonyabb volt, ezt a körülményt annak bizonyítékául lehetne tekinteni, hogy a tó felszíne régebben sokkal magasabb volt. Ez — lefolyástalan, sós tóról lévén szó — nagyon természetes is. Ezeknek vízszíne erősen ingadozó.

Menet közben az ifjabb vulkánikus talajról a régibbre jutottak. A tájék megélénkült, legelőszőr is vércsékkel, héjjakkal és szénfekete hollókkal, amelyek féllelem nélkül ereszkedtek le a marhákra és juhokra. Gazella Grantii is akadt. Délben rövid folyású patakhoz értek, amely függőleges hegyfalak lábánál buggyant ki a földből. Teleki itt néhány zebrát és antilopot lőtt. Az alkalmas helyen mindjárt tábort ütöttek.

A Kuláll, nyilvánvalóan kialudt vulkán, itt 1000—1200 m magas, rendkívül szelíd lejtőjű piramisnak tűnt fel, amelynek nincs igazi csúcsa. A kráter beomlott és összeesett. A hegynek egész délnyugati oldala, csúcsától lábáig meg van hasadva, nyugati alja besüppedt. A Kuláll magasabban

fekvő lejtőit meglehetősen sűrű erdők takarják, alja ellenben kopár.

Marc. 10. Rövid menet után eléri a Ngare Dabas patakot. Tábort ütnek. Teleki orrszarvút lőtt, az emberek 6 elefántagyarat találtak, ezért a másnapot is vadászatnak szentelték. Véletlenül hozzájuk került egy kecske is, amely másnap egy gidának adott életet és azontúl naponta egy csésze jó tejet szolgáltatott. Csakhamar az egész tábor kedvence lett.

Marc. 12. Három órai menettel visszatérnek a tó partjához. Közben fehér (Fr. Toulá meghatározása szerint) diatomáceapala falak mellett vezet el útjuk, A tóhoz közel erős bugyogású keserűvíz-forrást találtak, amelynek környékét vastag sóréteg takarta, a levegő hőmérséklete $+32^{\circ}\text{C}$, a vize pedig $+42^{\circ}$ volt.

Néhány bennszülöttet találtak, akik két kenuval vesződtek. A közeli szigetek egyikén volt falujuk. A parton egy csomó csónak hevert, 12—15 kisebb sárga kutyát is láttak. A partközeiben csak úgy hemzsegett a sok krokodilus, feltűnt néhány víziló is, és sok volt a vadlúd, kacs, flamingó, kormorán, galambféle, gém, íbisz, sirály, gólya és lile. A növényzet majdnem semmi.

Közben előkerültek a bennszülöttek is. Elmolok voltak. Tőlük megtudták, hogy a három sziget mindegyikén van egy kis helység, a legnagyobbikban randilék, a másik kettőben pedig resiátok és burkenedsik laknak. Itt tehát egy kis területen három egymástól nagyon különböző néptörzs képviselői laknak együtt. Az elmolok összes száma két-háromszázat tehet ki. Halászatból élnek, ami meglehetősen jól fizet. Gabonát sem; nem vesznek, sem pedig más árukért be nem cserélnék, éppen így a dohányzást sem ismerik.

Március 13. Egészen a vízparton haladnak, ahol vizes a homok, mert másutt erősen süppednek és nehéz a járás. Az acsafélék és egy homoki bogár faj, amelyből egész csoportok élénkítették meg a vízmenti nedves homokot, voltak az egyedüli rovarok, amiket láttak. A madár errefelől kevés. A parttól távolabb nagy kék kalcedón darabok heverték. Egy óriási nagy halnak a csontvázára is találtak a homokban, meg egy különös alakú rák földi maradványaira is. Két órai menet után több, egymástól elkülönített, sós térségre bukkantak, itt a fa- és bozóttenyészet: is véget ért, A sós medencék a tó felszínénél 10 m-rel magasabban állottak, bástyaszerű homokbuckák választották el őket a

tó vizétől. Feneküket vastag, fehér sóréteg takarta, széleiken pedig hegyes levelű füvek nőttek. Ezidőben a sós medencék csaknem teljesen ki voltak száradva, az őket tápláló forrásokat sem tudták sehol sem föltalálni.

Elhagyták a partot, mert élelmük rohamosan fogyott, 5—6 napi eleségük volt már mindössze. Két marhájuk hullott el egyszerre e napon.

Marc. 14. szorgalmasan menetelnek tovább. A partmenti fehér homokban sok a földpát és a gnájszszemcse, de a vidék felépítése nem változik.

A túlsó partot egyes helyeken elég sűrű erdők takarták, más helyeken azonban hatalmas porfelhőket kavart fel a szél. Napnyugta felé a háttérben, fénytörés folytán, távoli hegyláncok is fel-feltűntek, amelyek napközben neu; voltak láthatók. Ilyenkor gyűjtötték a legtöbb adatot a tó kiterjedésére és a partok irányára vonatkozólag.

Marc. 15. Az alacsony párkányhegység, amely eddig követte a partot, északnak fordult, a part vonala ellenben északnyugati irányát tovább is megtartotta. A Longendoti hegy is újra feltűnt.

Útjuk csaknem mindig közvetlenül a tó partján vezetett. Néhol rengeteg alga borította a partközeli sávokat.

Késő délután az északi parton egypár sötét alak tűnt fel, csakhamar utána, a tavon néhány alaktalan csónak úszott feléjük. Vándorló elmolok voltak. Hét tutajyszerű csónakkal mentek, melyek több összekötözött kenuból állottak, egész hegyeket alkotó házi eszközökkel voltak megrakva, amelyeken még egypár asszony és gyermek is üldögélt. Férfiak, csípőig a vízben, húzták és tolták a vízen keresztül a tutajokat.

Egy teherhordójuk ismét rejtélyes módon elveszett.

Marc. 16. Délután egy félszigeten vágta át, de már naplemente felé megint eljutottak a tóhoz, és egy sekély öböl szélén, a Longendoti déli lábánál ütöttek tanyát. A homokos parti lejtőkön az ismeretlen zsír-bozót rendkívül buján tenyészik és apró, szorosan egymás mellé sorakozó sűrűséget alkot. Már letelepedtek az emberek, mikor valaki észrevette, hogy az egyik bokorban egy leopárd rejtőzködik. Üggyel-bajjal megközelíthetővé tették, mire Teleki agyonlőtte, a feketék pedig összevesztek a finom húson.

Marc. 17-én útjuk meglehetősen egyenes ösvényeken tisztán északnak vezetett. Az emberek olyan vízhiányban szenvedtek, hogy amikor Teleki e napon egy orrszarvút leterített, még a dög gyomrának utálatos, zölde színű, zavaros

tartalmáért is verekedtek. Napról-napra hol egy, hol másik emberük hullott ki a sorból. Nem egyet számárháton vittek magukkal. Nagy későre egy száraz patakmederben, másfél m mélységben találtak vizet.

Március 18. Erősen homokos ösvényeken haladtak egyenesen északnak tovább. A fák, különösen akácok és friss zöld színű bozótok, nem voltak éppen nagyon gyérek, főképen az Obori hegység környékén, a vidék azonban nagyjában mégis sivatag benyomását keltette. Az emberek a szomszomságtól teljesen kidőltek, a szó szoros értelmében, mint a halottak heverték a földön. Teleki, aki elől járt néhány emberével, találta sziklák tövében egy kis forrásra, amely percenként kb. 1 liter homokos vizet szolgáltatott. Mikor ennek híre ment, a félholtak is odavánszorogtak s majd a tíz körmükkel tépték szót egymást egy korty vízért.

Marc. 19. Béggel először az elmaradt embereket, csomagokat és állatokat kellett Duallának és Maktubunak öszszeszednie s csak akkor indult útnak a karaván a tó felé. Rövidesen lapos rónát értek. A táj kellemes hatást tett rájuk. Friss, zöld erdők és bozótok, berkek és erdőcskék szerteszét, de csakis a folyómedrekben, vagy azok közelében. Néhány nemrég elhagyott kral maradványára is találtak. A tó ezen a szakaszán 30—40 km (széles lehet. Nyugati oldalán aránylag alacsony hegységek szegélyezik. Két nagyobb, sziklás sziget is tűnt fel előttük, az egyik (délnyugaton, a másik északnyugaton. A tó vége még nem látszott. A környéken sok a zebra, a beiza-antilop és a gazella. Bivaly is akadt. Teleki szorgalmasan vadászott. A szakadatlanul nagy hevesseggel fújó szél, amely forró homokot és porfelhőket szórt szemük közé, kínossá tette az itt tartózkodást.

Marc. 20. Néhány elmolo halász tűnt fel öt kenuban. Mindegyik csónakban három bennszülött volt, közülük kettő állva, hosszú rudakkal tolta előre a lélekvesztőt. Halakat hoztak, nagy, igen jóízű, barnás-fekete pikkelyű kárászokat, amelyeket — sebeikből ítélve — a sekély parton dárdáikkal szúrtak agyon. Ezek az emberek még sohasem láttak puskát. Mikor Dualla egyet lőtt a levegőbe előttük, rémülten hasravágtak.

Már. 21. Táborukat, hogy a széltől ne szenvedjenek annyit, 3 km-rel beljebb helyezték át a tó partjáról. A sátrakban. +39 C fokot mutatott a hőmérő.

Marc. 22. Hat km-t meneteltek a nap folyamán s közben elefántokra és gyöngytyúkokra vadásztak szép sikerrel. Né-

hány bennszülött jött hozzájuk előzetesen érdeklődni, hogy lehet-e velük csereüzletbe bocsátkozni. Barátságos érzelmekkel távoztak.

Marc. 23. A tegnap megsebesített elefántok egyike a tóban keresett írt sebére. Már majd egy napja egyhelyben állott és az algákat tépte ki a fenékről. Teleki odaküldte a közelébe Duallát a csónakon, hogy vagy löje le, vagy zavarja ki a vízből. Dualla ismét megsebesítette az állatot, mire az nagy dühvel rontott neki, a csónakot felkapta agyaira és össze-vissza marcangolta, majd megvetéssel elhajította és lassú léptekkel tűnt el egy távoli félsziget mögött.

A bennszülöttek délután is eljöttek és hoztak ennivalót, amire már nagy szükségük volt. A meleg kitartott. Nappal +38—39 C fok, éjjel sem engedett +30 C fok alá!

Marc. 24. Dualla élelemszerző útra ment, némi sikerrel.

Marc. 25-én alkalmuk nyílt a bennszülöttekkel közelebből is megismerkedniük. A tó északi végében lakó néptörzs, a resiátok kétségtelenül galla eredetű. A férfiak mind erős testalkatúak és jól tápláltak. Arckifejezésük nem egyforma, némelyik inkább négerszerű, másik meg szemita szabású volt. Ügy látszik tehát, hogy a resiátoknak sajátos, inkább négerszerű arckifejezését a burkenedsikkel való keveredés egy kissé szemitává szelídítette. Külsejüket lényegében hegyes áll, nagyon gyenge bajusz, de széles arccsontok jellemzik. Az orr nem mindig olyan széles és lapos, -mint a négereknél, a haj színe pedig nagyjából sötétebb, mint a masszaiaknál. A férfiakat körülmetélik. A hajviselet különböző. Vagy rövid, vékony varkocsokba tekerik és vörösrre festett zsírral jól bekenik, vagy hátra jó simára fésülik és zsíros, világos szürke, vagy világos violaszínű agyag segítségével művésziesen ragasztják össze. Ezen, rendszeren csak fiatal férfiaknál előforduló hajviseletet nagyobbára két rövid strucctoll díszíti. Ha hozzáér az ember az ilyen chignonhoz, a külső vékony agyagréteget keménynek, az egész csinálmányt azonban puhának érzi, mintha ki volna párnázva. A fülcimpájukat és fülszegélyüket többszörösen átfúrják, a lyukakban apró fülbevalók lógnak, a fülcimpákat azonban nem tágítják ki túlságosan. Rokonszenves nép voltak a bennszülöttek: sem félnékek, sem nem tola-kodók.

Márc. 26-ika vadászatással telt el.

Marc. 27-én útjukat két emberük hirtelen halála késeltette, de a délelőtt folyamán mégis csak megindulhattak

a tó partján. Közben annyi elefántot láttak egy csomóban, hogy agyaraikat 100.000 forintnál is többre becsülték. Másnap öt órán át meneteltek északra a tó partján. Napközben többször villámlott, amiből már az esős időszak közeledtére következtethettek. A nap folyamán több elefántot is elejtettek s estére kelve meglehetősen bűzhödt vizű pocsolyánál ütöttek táborn. Éjjel embereik egyike meghalt.

Marc. 29. A túlsó part hegységei körülbelül 35 km-nyi távolságban tisztán állottak előttük. Meredeken szakadnak le a tóba, helyenkint egész közel a parthoz. Relatív magasságuk 1000 m lehet. Napjuk egyébként ismét csak elefántvadászattal telt el. Menet közben ismét meghalt egyik emberük. Egy másikat a heves kólikától kellett megszabadítaniok, ami persze a középkori inkvizíciónak megfelelő eszközökkel, a legbarbárabb módon ment végbe.

Másnap rövid ideig mentek előre, azután letáboroztak és elefántokra vadásztak. A sűrű fekete felhők miatt záportól féltek, de csak a hatalmas szélvihar kellemetlenkedett.

Marc. 31-én a mély parti- homokban kétféle kagylóból nagyobb mennyiségre bukkantak és pedig ekkor első ízben. Eddig még a homokban nem találtak kagylókat.

Napnyugtakor 200—300 főből álló bivalycsorda, később pedig zebrák jöttek a tóra, azonban csak egy bivalytehenet tudtak elejteni.

Ápr. 1. Északon füstöt látnak, amiből arra következtetnek, hogy lassanként eléri a tó végét. Két emberük e napon pusztult el a fáradalmaktól.

A következő nap reménnyel tele, lelkesen folytatták útjukat északra. A tó még mindig 35 km széles, -partja rendkívül lapos. Középe táján, és nem a szélén, mint korábban délebbre látják, elpusztult erdő fatörzsei merednek csonkán ki a vízből. Vize zavaros, agyagos. Dualla 40 emberrel elindult a bennszülött törzsek felkeresésére. Hosszas fáradozását siker koronázta, mert egy hegygerincen ráakadt a feketék marhacsordáira, de csak három emberrel találkozott. Bátor fellépésükből azt gyanította, hogy nagyobb számú erős néppel lesz itt dolguk.

Ápr. 3. Az eső az éj folyamán beköszöntött és reggelig agyonáztatta, fagyasztotta a ruhátlan feketéket. Akkor egy pillanatra elállott, hogy később újra rákezdjen.

Semmi sem képes a négert annyira kihozni a sodrából, mint a tartós, erős, hideg eső. A különben is elcsigázott karavánon a teljes pusztulásnak már az első félórán két-ségtelen jeleit lehetett látni. Az emberek reszketni és inogni

kezdték, csaknem fele jajgatott és sírt, hogy a könnyek patakként csurogtak végig arcukon. Gépiesen, félig megbénulva és gyermekek módjára jajgatva mentek az ösvényen, a vízzel elöntött vidéken keresztül. Két ember egészen elvesztette eszméletét. Terheiket eldobták és vad futásban rohantak, ahogy csak tudtak, befelé a bozótokba. Egyiküket sikerült utolérni és észre téríteni, a másikat két hónap múlva mint csontvázat találtak meg. Egy órai menet után a karaván olyan nyomor kópét mutatta, amelyet nehéz elképzelni. Csaknem minden emberüket vagy a legnagyobb kétségbeesés, vagy teljes közönyösség fogta el.

Ilyen állapotban kellett átkelniük egy sekély, de gyors vizű folyón. Az embereket elkapta az ár, a csomagok a sziklákon táncolva bukdácsoltak az árban. A szomáli legényeknek azonban helyén volt a szívük. Kézenfogva sorra átvezetgették a vízen a síró-rívó társaságot.

Mikor délben elállt az eső, csakhamar szárazzá lett a meder és megindulhattak: a csomagok fölkeresésére. Meg is találtak mindent, de sok csomagjuk tartalma tönkrement, így pl. préselt növényeik is.

Másnap találkozott a csapat a resiátokkal, e vidék őslakóival. Romlatlan, derék ősnép, Szép szál, barnásfekete legények, dárdával, pajzsokkal, de békés természettel, akik a legszívesebben fogadták a karavánt, bár nem titkolták, hogy a két fehér embert egyszerűen utálják és undorodnak tőlük.

A Stefánia tó felfedezése.

Másfélhónapi keserves vándorlás után tehát elértek a Rudolf tó végéhez, az ötcsúcsú Nakua hegység sűrűn lakott, erdős vidékére, ahol a barátságos resiátoknál ismét mindent bőviben kaphattak.

A tó legészakibb pontján elpusztult erdő nyomára akadtak. Az erdős, bokros parton nagyszerű tanyahelyük volt.

A bennszülöttek kívánságára tanyájukat a faluhoz közel építették fel, bár az elég kopár hely volt. Az egyetlen, árnyas fa a táborkapu előtt állott. Ott bonyolítottak le reggelenként a cserevásárokat Dualla felügyelete alatt.

A resiátok csakis közvetlenül a Rudolf tó északi szélén elterülő sík vidéket lakják. A nyugati oldalon országuk valamivel tovább terjed el észak felé, mint keleten, éspedig a Nakua hegyig.

As a falu, amelyik a tanyától 1500 lépésnyi távolságban, a homokos hegygerinc északi végében épült, 100—160 nyomorult kunyhóból állott, külseje szegényes és nyomorult volt. Környékét trágya, hulladék és állati csontok lepték. A kunyhók kerek, vagy kúpalakúak.

A resiátok szívesen vesznek burkenedsi asszonyokat feleségül, akik megnyerő, öntudatos lényükkel és szép, ragyogó szemeikkel előnyösen különböznek más néger nőktől. Utódaiknak e vérkeveredés határozottan előnyükre válik.

A resiátok földművelők és állattenyésztők egyaránt. A folyóvölgyekben főképen legjobb minőségű durrhát és csekélyebb mértékben hüvelyest természetnek. Marháik, kecskéik és juhaik ezerszámra vannak, szürke szamarakat húsukért százával tenyésztnek. Kutyákat is tartanak, de szárnyasokat nem. Halakat csak a lakosság legszegényebb része eszik. Az egész nép körülbelül 3000 lelket számlált azidőben.

Az ezen a vidéken lakó turkánák, donyirók, bumák, marlék a nílusi-, a resiátok, amárrok, bacsadák, buduk, kerrék, murduk és árok pedig a hamita nyelvcsaládhoz tartoznak. Az amárrok, bacsadák és kerrék egy és ugyanazon nyelven beszélnek. Ezekről és egymástól is különbözik a toiruduk és árok beszéde.

A resiátok előtt a barátsághöz kötés napján hozták először szóba abbéli szándékukat, hogy a második, keletnek fekvő tavat fölkeressék, azután a Rudolf tavat északon megkerüljék és végre annak nyugati partja mellett térjenek vissza. E tervük végrehajtása nagy ellentmondásra talált a resiátok főnökénél. Minden megbeszélésük eredménytelen maradt, mert az öreg főnök egyre azt hajtogatta:

— Ott csak mangaták és emberevők vannak, tehát oda nem mehettek.

Míg e sikertelen tárgyalások tartottak, közben a vidéket tanulmányozták. Addig ismeretlen, sajátos alakú halakkal, nagyobbára harcsa- és angolnafajokkal ismerkedtek meg. Az egyik fajnak kígyóalakja volt, de testét kemény, merev pikkelyek fedték. A másik hegyes angolnáé jü és a cápáéhoz hasonló szájú fajnak felső állkapcsában négyszegletű fogai voltak, mint az ember metszőfogai. A harmadik faj sima, vastag és rövid, mint az angolna, de feje a harcsáéhoz hasonlított, széles száját sok, hegyes fog díszítette, a hal elöl szürke, farka felé vörös és oldalán pedig egyes apró, ríktó vörös pettyek voltak.

Vad azonban kevés van a vidéken. Nem is vadásztak, hanem bőven volt idejük a resiátok-földjének térképezésére, földrajzi helymeghatározásokra, sőt egy resiát szótár készítésére is.

Teleki szándéka az volt, hogy felkeresi a még ismeretlen, kisebb tavat, innét délkeletre, majd visszatérőben a Rudolf tó túlsó oldalán menetel a tengerpart felé. Ezért összes fölös csomagjait elásatta, hogy minél kisebb teherrel indulhassanak.

Április 14-én keltek útra. 14 betegjüket a resiát faluban hagyták vissza. Szelíden lejtős, homokos terepen át haladtak, Most esővízben nem volt hiány, így bővében voltak az ivóvíznek is. Rengeteg termitaépítményt láttak útközben.

Másnap már vulkánikus törmelékkal takart vidéken jártak. Sajátságos akácok lepték meg őket a folyóvölgyek közelében.

Harmadnap ismét homokra kerültek, de ivóvíz mindenütt akadt. Az alacsony hegyekkel takart vidék folytonosan emelkedett és itt pillantották meg először a Trrvagy Tarrláncnak nyergét, amelynek nyugati lábánál a Basszo Ebórnak kellett feküdnie. A tanyahely magassága a tenger színe fölött 723 m volt, e három nap alatt tehát 323 m-rel jutottak magasabbra, mint a Rudolf tó (400 m).

A resiátok határozottan állították, hogy a tónál számos burkenedsit fognak találni nyájaikkal és ezért az út egyik célja az is volt, hogy marhákat, juhokat, szamarakat vásároljanak tőlük és hogy áruiktól végre-valahára megszabaduljanak. Sajnos, kisült azonban, hogy a burkenedsik közben elköltöztek e vidékről, miért is a Szapári nevű hely felé törekedtek, mert ott sejtették a bennszülötteket. Közben Teleki néhány pompás elefántot lőtt, ezért letáboroztak. Ez idő alatt a teherhordókból alakított kisebb csapat a burkenedsik keresésére indult, de — sajnos — nem érték el céljukat.

Ezek után egyelőre nem tudtak okosabbat tenni, mint hogy elhatározták a tó kikutatását. E célból másnap reggel útnak is indultak. Először is keskeny, akácbozótokkal benőtt rónán haladtak keresztül, azután eljutottak a kizáródag bozóttal benőtt parti vidékre. Teleki itt egy oroszlánra bukkant, de nem tudta leteríteni. Kevéssel utóbb Höhnel lőtt egy orrszarvút. Útjuk egy ideig valami 1000 m távolságban a víztől, a tó partja mentén vezetett, végül számos eső-

tócsa közt tanyát ütöttek. Tanyájuk és a tó között 600—1000 m mélységben teljesen kopár, régi tómeder terült el. A part egészen sík és a víz olyan sekély volt, hogy még 200 m távolságban sem ért el pár hüvelyknél nagyobb mélységet. A levegőben és a lapos parton ezrével lehetett dög-evő madarakat — keselyűket, marabúkat és hollókat — látni. Bőven találtak itt táplálékot a halakból, amelyek nagy mennyiségben, a rothadás és poshadás minden stádiumában heverték a tó partján. A tó vagy túlságosan sok halat tartalmaz, vagy pedig ezek a víz hirtelen megáradtakor a sekély partokra tévedtek és apadásakor nem tudtak már a mélyebb vízbe visszaúszni. A tó vizének íze kesernyés sós volt és a különböző esővíz tócsa nélkül, amelyeket véletlenül éppen a közelben találtak, lehetetlen lett volna a tó mellett megmaradniuk.

A tó a tenger színe fölött 500 m magasságban fekszik, szintén hosszúkás, főtengelye észak-déli irányban fekszik. Keleten az átlag 1000 m magas Trr hegyek szegélyezik, nyugaton és északnyugaton pedig az Amárr hegyek. Szélessége kb. 22—24, hosszúsága pedig 110—120 km.

A trónörökös özvegyének tiszteletére Teleki gróf »Stefánia tónak« nevezte el. A tó nyilvánvalóan apad.

Nagy sótartalma dacára, seholsem láttak sólerakódásokat, talán azért, mert az eső föloldotta és elmosta azokat. A tóban sok a krokodilus. Hogy vízilovak *is* vannak-e benne, nem dönthettek el, mert nyomaikat nem látták. Vezetőjük tudtukra adta, hogy csak északon van egy kis folyó, amely a Stefánia tóba szakad. Minden egyéb folyó- és patakmeder a környéken csak időnként hord vizet, ez az oka annak is, hogy a tónak legközelebbi környékén senki sem lakik. Csupán az északon levő folyó partjain, -állítólag két faluban lagnak marlék, akikkel a burkenedzsik barátságban élnek. A marlék, amint mondják, durrhát, babot és dohányt termesztenek és állatokat tenyésztenek. Kereskedést is űznek és pedig marhával, gyapjúkelméssel és gyöngyökkel, amelyeket a resiátokhoz visznek, hogy elefántcsontért cseréljék be.

A Stefánia tó felfedezését, amellyel útjuk legvégső célját is elérték, fényes lakomával ünnepelték meg.

A következő napokat a szükséges tudományos munkálatokkal és a közeli környék pontos átkutatásával töltötték el. Tanyájuk helyéről a tónak csak egy részét lehetett belátni, a térképezés céljából tehát Höhnel a tó közelé-

ben. északkeleti irányban igen kedvezően fekvő doni bument fel, amelynek csúcsáról az egész tavat, meglehetősen lehetett látni. A domb vulkáni természetű és meredek falú, továbbá egészen kopár volt. Számos megkövesült etheriakagyló, amelyeket a tó színe fölött csak 20—40 m magasságban lehetett találni, eléggé világosan jelezte, hogy a domb alja egykor víz alatt állhatott. A tó északi partját innét alig lehetett látni. Nyilvánvalóan ez is lapos, mögötte erdőket láttak. A déli parttól kis távolságra hat kis sziget látszik. Kopár, meredek falú sziklaszigetek. A legközelebbi nyugati partszegély szintén lapos és növényzet nélküli, ellenben a keleti partot magas fűből és nádból álló keskeny sáv fogja körül. A tó déli végében levő lapos vidéket meredek lejtőjű halmok takarják és ez vulkáni természetű. A kőzetpróbákból ítélve, amelyeket Dualla a Tr hegylánc aljáról hozott, ugyanez áll az utóbbiról is. A lánc tehát valószínűleg valami fennsíknak meredek lejtője. A Stefánia tó délkeleti részét is szigetek módjára elszórt halmok takarják, amelyeken mindenütt 10—16 cm vastagságban etheriakagylókat találtak."

Ápr. 25-én visszafelé indultak, de másik úton. Meglepetésükre itt is megtalálták a vulkánikus takaró alatt a metamorfikus alaphegységet. Észak-délnek 70—80 fok keleti hajlással gyakran tűntek fel a hegyhasadókban gnájszretegek. A Stefánia tó medencéje is úgylátszik, sülyedés következtében jött létre.

Négy nap múlva régi tanyájukon voltak a resiátoknál és holmijukat teljes épségben találták. Hanem most megint más baj adódott: az öreg resiát főnök sehogy sem akart beleegyezni abba, hogy visszatértükben a Rudolf tavat az ellenkező oldalon kerüljék meg. Kijelentette, hogy e tervüket fegyverrel meg nem akadályozza, de vezetőt nem ad e célra.

Már élelmet sem tudtak elegendő mértékben szolgáltatni, ezért Höhnel felkerekedett Duallával és kisebb csapattal felkereste a nem messze lakó buma törzset, hogy durrhát szerezzon az útra, Nagyon barátságos fogadtatás után több tonnát sikerült összevásárolnia.

Teleki nagyon örült az eredménynek és elhatározta, hogy minél hamarább felkerekedik és a tó keleti partján tér vissza. Május 14-ére tüzték ki az indulást. Előző délután pedig a resiátokkal nagy búcsúünnepélyt rendeztek. Meg kellett ígérniök, hogy még egyszer visszatérnek a barátságos néphez.

Visszafelé a Baringo tóhoz.

Máj. 14-én reggel megkezdték útjukat visszafelé, ugyanazon az oldalon, amelyet idejövet már alkalmuk volt nagyjából megismerniük. Mindenkit túl kellett terhelniök. Ötven-hetven kilós terhek alatt nyögtek az emberek, még a vezetők is.

Még indulás előtt kitört Telekin is a napok óta lapangó mocsárláz, ennek ellenére is a gróf gyalog indult útnak. Egy napi menetet ki is állott vasszervezete, de másnap ágynak dőlt, harmadnapra azonban sikerült azt legyőznie.

Ekkor derült ki, hogy egyik szolgájuk megszökött és a resiátok önkéntes rabszolgája lett, míg egy burkenedzsi asszony pedig resiát férjétől szökött meg s úgy csatlakozott Telekiek csapatához.

Négy nap alatt márc. 27-iki táborhelyükhöz jutottak. Most — az esős évszakban — a vidék sokkal barátságosabbnak tetszett a friss és buja növényzet miatt. Viszont a víziszárnyasok serege megcsappant.

Egyik tanyahelyen egészen sajátos kígyóval ismerkedtek meg. Az állat egy reggelen edényládájuk egyik szögletében karikába csavarodva lepte meg őket. 65—70 cm hosszú, meglehetősen vékony és egyformán szürkés rózsaszínű volt. Szomáli legényük, Mohammed Szeif, mikor éppen a kávé csészéket akarta elrakni, megpillantotta és egy hosszú vadászéssel föl akarta szúrni. Alig hajolt azonban le hozzá, hirtelen mindkét kezével szemeihez kapott és keserves jajgatásban tört ki. A kígyó maró nedvet freccsentett szemébe, ami égő fájdalmat okozott neki. Mérget fecskendő kígyóról még soha sem hallottak, ezért a szomáli jajgatását túlzottnak tartották. Hogy a dolognak végére járjanak, Höhnel maga ment oda az állathoz, óvatosságból azonban úgy közeledett hozzá, hogy a heves szél az esetleges méregszugarat félrefújja. A kígyó még mindig ott feküdt a láda szögletében és Höhnel mintegy 2 méternyire engedte magához közel. Ekkor azonban már látta, amint kis fekete szemei elkezdtek fényleni, fejét fölemelte és abban a percben érezte Höhnel, hogy valami a nyakát érte. Egy pár csepp fekete folyadék volt ez, amelyet azonban a bőrön nem lehetett érezni. Időközben, amint az kényes esetekben történni szokott, elősietett Mote Mohammed — félelem nélküli félvér arab — és örülvén annak, hogy valamit tehet, amire senki sem mer vállalkozni, jobb karjára

csavarta turbánját és odament a ládához, hogy megfogja a kígyót. De abban a percben ő is félig megvakulva vissza tántorgott és miként Szeif Mohammed, elkezdett jajgatni. Ezen tapasztalatok után végre fölfordították a ládát és amint a kígyó kibujt, botokkal agyonverték; ezzel azonban sajnos, a tudomány számára elveszett az állat. Teleki hígított szalmiákdattal kimosta mindkét ember szemét, amelyek nagyon érzékenyek voltak a világosság iránt és erősen meggyulladtak, ez úgy látszik, enyhítette is a bajt. Az égető fájdalom érzése 24 óráig tartott el, egyéb káros következménye nem volt a dolognak.

Az út alatt Teleki szép eredménnyel vadászott, ami a konyhának is változatosságot jelentett, de ezen felül az élelmékészletben jelentős megtakarításra is alkalmat adott.

Máj. 26-án Macsako nevű emberükön kiütött a himlő, mire az önként kivált a karavánból. Teleki rendelkezésére minden táborhelyen tüzet és ételmezt hagytak hátra a szerencsétlennek, akit a biztos halál rohamléptekkel kísért.

Másnap, mára 12-iki táborhelyüket érték el, ahol a korábban lakatlan kis sziklaszigeteken néhány bennszülött ütött tanyát.: Egy köztük élő burkenedzsi asszonytól tudták meg, hogy a közeli Turkáná ország lakói jelenleg szükségét szenvednek az esők elmaradása miatt, de marháik felesleges számban vannak, így ezt lehet tőlük vásárolni. Ezért úgy határoztak, hogy felkeresik a turkánákat.

Midőn másnap reggel tovább indultak, soraik közt két burkenedzsi asszony is volt, akik az elmoloktól szöktek meg. Az idősebbik két kedves, 7—9 éves leánykát vitt magával, a fiatalabbik egyedül volt. Mindketten Nyemszbe akartak eljutni.

Mivel a vidék az esős évszak miatt termékenyebbé lett, útjuk is könnyebbé vált. 90 óra alatt tettek meg akkora utat, amelyikhez előzőleg 28 keserves nap kellett.

Útjuk elhagyta a partot és délnyugati irányban mindinkább az ismeretlenbe vezetett. Először homokon, majd mindinkább sziklás talajon jártak. A mezítlábas teherhordók lába csupa seb volt az éles sziklák miatt. Egyik délután nagyon szép, kúpalakú tűzhányóra tettek érdekes és tanulságos kirándulást.

Tőszomszédságukban, balra, egy sötétfekete kúphegyből állandóan hatalmas füstoszlop szállott föl. Tőlük jobbra, az az alacsony, kerek kráter állott a maga meredek, sárga, zöld és vörös színű lejtőivel, amelyet tulajdonképpen látni akartak. Néhány lépéssel előttük, a legújabb időkből való

törmelékes lávafolyam 5—10 m magas széle állott. E vulkáni tömegek olyan frisseknek látszottak, hogy csak lassan közeledtek feléjük. A már egészen kihűlt tömegek a füstölgő vulkántól a tó partjáig nyúltak, a kráterhez tehát rajtuk keresztül vezetett az út. Ezt azonban nem volt könnyű dolog megtenni. A szénfekete lávafolyamban, amely olyan kanyargós vonalakat írt le, mint a folyós lekvár, mindenféle nagyságú, 4—5 m átmérőjű, keskeny falú üregek útvesztője rejtőzködött. Ezen üregek fedele több helyen betörtött, itt azután belsejüknek kés-élességű, stalagmitokhoz hasonlóan égnek meredő hegyei és élei szabadon állottak. Ha valaki az ilyen üregbe beleesik, végzetessé válhatott volna számára, ezért már néhány lépés megtétele után jobbnak látták, ha visszatérnek. Kharso, a szomáli legény alatt abban a percben tört be egy ilyen üreg fedele, mikor a lávafolyam széléről, 3 méter magasból a homokra leugrott. A tó melléki kráterhez ilyen körülmények közt nem lehetett eljutniok, lemondtak tehát szándékukról és beérték azzal, hogy a vulkáni működés színhelyén ide-oda bolyongtak. Közben egy magányos akácfára bukkantak, amely a lávafolyó tözsomszédságában állott és amelyet ez 2 méter magasságban felperzselt. A földön heverő koronáján még láthatók voltak a finom kis ágacskák és tövisek is és az egész, a hiányzó lombtól eltekintve, olyan külsőt nyújtott, mintha most vágták volna le, mert az ilyen száraz vidékeken a korhadás csak évek múlva kezdődik meg. A keskeny ösvények, amelyek egykor a tó körül vezettek el és amelyek most a láva alatt eltűntek, azt a hatást tették, mintha egy nap előtt még jártak volna rajtuk. A fekete lávából borzasztó hőség sugárzott ki.

Útjuk további folyamán jódarabig ezen a kényelmetlen lávafolyamon jártak. Egy pompás, működő vulkán állott előttük, ahol egyik szomáli legény állítólag fortyogó s vörösen izzó magmát látott egy kis mellékráterben, vagy hasadékon át. Höhnel azonnal nekiindult, hogy megmássza, de olyan nehézségek, mély szakadékok, az oldalakon a rengeteg hamu, stb. állották útját, hogy el kellett állania tervétől. Így is jól szemügyre vette a vulkánt, amelyet — minthogy a bennszülöttek nyelvén nem volt még neve — Teleki grófról nevezett el.

Ugyanezen a napon arra a kellemetlen meglepetésre ébredt, hogy iránytűje a rengeteg vulkánikus közet hatására nem mutat helyesen. Ilyesféle zavarokat, mágneses rendellenességeket nálunk is mindig észlelhetünk pl. a Ba-

latonfelvidék bazaltvidéken. Az iránytű a normális deklinációtól 20—25 fokkal is eltér. Ilyen vidéken aztán valóban keserves dolog a térképezés, de nem megoldhatatlan, ha a Nap állásából meg tudom határozni a meridián síkját és ezzel támaszpontot teremtek magamnak.

Lassacskán kiérték a vulkánikus vidékből és újra a kristályos palákon jártak, amelyek a vulkáni takaró alól bukkantak fel.

Nemsokára találkoztak az első turkána bennszülöttel, akit vezetőjük véletlenül ismert is valahonnét. Hamarosan felfogadták vezetőnek. Nem kellett sokat várnok arra, hogy több is kerüljön elő. Egy hegyoldalról három bőszturkána harcos rontott nekik, de támadásuk Teleki embe-reinek hahotájába fulladt.

Most már hol itt, hol ott bukkantak fel bennszülöttek, majd egy gazdátlan tevecsorda, végül a turkána telep nyomorúságos kunyhói, amelyek lakói azonban jöttükre eltűntek előlük. Estére kelve azonban lett annyi bátorságuk, hogy visszatérjenek.

Az ország feltűnően emlékeztetett a Karsztvidék erősen denudált részére. A talajt sűrűn fedik hegyesélű szikladarabok, a kőzet vulkánikus, durva, porózus és szürkésbarna színű. Kétségtelenül a legterméketlenebb vidék, amelyet útjuk alatt lakottnak találtak.

A bennszülöttektől csak néhány szamarat és kecskét sikerült venniük.

938 m-nyi magasan fekvő tanyájukról messzire beláttak Telekiek a turkánák földjére. Egyenletes, körülbelül felében északról délre húzódó hegyláncokkal takart róna feküdt előttük. Gyönyörűnek tűnt fel a Kório folyó széles völgye, világoszöld, frissen lombos fáival és bozótjaival. Magasabb hegységek csak távolabb, dél-délnyugat, illetve nyugat felé látszottak. Térképezni a mágneses zavarok miatt nem tudott Höhnel.

Másnap elérték a Kério folyó völgyét. A zöld erdők csupa Acaciából állottak, ami elég bosszantó volt, de vizük volt legalább. Alig ütötték fel sátraikat, tanyájuk hamar megtelt turkánákkal: Az élénk népjellemnek megfelelő volt az az üdvözet, amellyel egy tucat katona tisztelte meg őket és amelyet inkább támadásnak gondolna az ember, mint üdvözetnek.

Mivel vásárra volt kilátás, hosszasan letáboroztak.

A turkánák, vagyis elgumók, miként ők magukat nevezik, külsejükben lényegesen különböznek mindazon néptör-

zsektől, amelyeket eddig láttak. Külsejük négerszerűbb, közép-termetűek, azonban csodálatosan szélesek és zömökek, gyakran igazán herkulési testalkatúak, karjaik aránytalanul hosszúak. Bőrük színe sötétebb, mint a csokoládébarna, az asszonyok még sötétebb színűek és arckifejezésük négerszerűbb. Nincsenek körülmetélve. Ruházatuk mindössze egy lágyéköv. Ékszerük vasból készülnek. Az öregebb emberek hajukat nagyon sajátságos alakban, 50—70 cm hosszú és 30—40 cm széles, a hátra lelógó zacskóként viselik. Ez a hajzacskó kizárólag az illető egyénnek hajából áll, semmi más hozzá nem járul.

A turkánák állattenyésztők és szűkebb határok közt nomádok is. Szarvasmarhát, kecskét, juhot, szamarat és tevéket tenyésztenek. A tevékhez kb. 40 éve jutottak csak rablás útján, amikor is Szamburu-földről szereztek azokat.

Durrhát állítólag csakis a Kério és a Trrguell torkolatánál természetnek. Egyébként a Rudolf tóban szorgalmasan halásznak.

A vásárral baj volt, mert a turkánák csak dohányért akartak állatot adni, Telekinek pedig kevés dohányja volt. Inkább emberei kötöttek saját szakállukra, egyéni üzleteket,

Mielőtt továbbmentek volna, eddigi vezetőjük, Lembasszo, elbúcsúzott tőlük. Teleki ajándéka faluja leggazdagabb emberévé tette, ami arra ösztökelte a két leánnyal rendelkező burkenedzsi asszonyt, hogy mint feleség kövesse. Lembasszo szemmel láthatólag boldog volt, de nemkülönben az asszony is!

Három óra alatt egy száraz folyómederhez jutottak, túl a Kério folyó völgyén. Mivel itt sok volt az állat, különösen a teve, vásár reményében megállottak. 60 juhot és kecskét sikerült is vásárolniok, de tevét csak dohányért kaphattak volna.

A folyómedrek továbbra is szárazok, de vizet kevés ásással mindenütt kaphattak. Nem úgy állatot. A nagy kárálván rengeteg húst fogyasztott s most gondoskodniuk kellett mindenkép 8 napi élelemről, mielőtt a szukok földjére jutottak volna. Ezért Höhnelt Duallával egy kis karaván élén a Trrguell vidékére küldte Teleki, hogy állatokat vásároljanak. Egy derék bennszülött volt a vezetőjük. ! Idegenszerű vidéken át a Longendoti közelébe jutottak. Hihetetlenül szegény nép lakja a környéket, akik a lerágott csontokon kapnak hajba egymás között. A vidék kétségbeejtően kopár és lakatlan volt, néhány tehénatilop, Gazella Grantu és mezei nyúl azonban mégis akadt. A

bennszülöttek kis sárga kutyái valamely vad megpillantásánál azonnal elkezdtek rá vadászni.

Néhány nap múlva a Lasszágám hegy lakott vidékén jártak. A lakott telepektől mintegy két óra járásnyira ütöttek táborot egy árnyas pálmaerdőben, víz közelében. Ide hordták a közeli telepek lakosai eladó állataikat, kecskéket, juhokat és szamarakat. Az üzletet az asszonyok és leányok bonyolították le a karavánnal s ment is minden a maga rendjén, míg egy szép napon megjelentek a férfiak és ok nélkül harcos és követelő magatartást tanúsítottak Höhnellel szemben. Höhnel azonnal a régi módszerhez folyamodott: sortűzzel szitává lövett néhány pajzsot, 200 m távolságból leterített egy juhot s ezek után felszólította őket, ha akarnak, kezdjenek háborúba. Persze a látottaktól elpárolgott a feketék harcias kedve is.

Jún. 13-án befejezték a vásárlást és visszatértek a fő-táborba. Telekit a vásár nem nagyon elégítette ki, ezért már 15-én reggelre kitérték az indulást.

Útjuk egy darabig a száraz és csakhamar szűk folyammeder mentén vezetett el, azután pedig a Dönye Erők gerince és dombjai között kanyarodott odább. Menetközben háromszor akadtak egyes sziklaüregekben jó vízre, egyes területeket fű is takart. A hegyes vidéken senki sem lakott. Ennél, is jobban meglepte őket azonban az, hogy a csendes völgyekben és zugokban sem vadállatokat, sem madarakat sehol sem láttak.

A hegylánc azt a hatást tette, mintha vulkáni természetű volna, a 200—400 m magas csúcsok határozott kúpformákat mutattak, helyenként hamut is lehetett találni nagy mennyiségben, krátert azonban egyetlen egyet sem láttak. Egyes, mély szakadékokban régi kristályos kőzetek bukantak ki.

Este a tanyájukon egy csomó bennszülött jelent meg, de alig-alig akadt állat, hogy vásárt csapjanak. De íme, Dualla egy csomag dohányt talál, mire rögtön előkerült egy csomó teve, amelyek közül a legpompásabbat kapták meg egy pakli dohányért!

Másnap hasonló körülmények közt meneteltek s ha 3 ökrüket el nem lopják, eseménytelen lett volna az egész napjuk! Szerencsére Lémagori kikutatta, hová vitték az állatokat s így mégis visszakaphattak kettőt belőlük. A harmadikért már csak elefántagyarral tudtak fizetni a rablók, mert közben felfalták azt.

A helyzet kritikus volt. Turkána száraz, homokos, fű-

ben és állatban szegény. Ugyanilyen vidék Karamojonak ország is, amelynek határát innét 3—4 nap alatt elérhetnék, nincsen sok értelme. Ha a Trrguell folyó völgyét elérik, megmenekültek, mert ott annyi a bivaly, orrszarvú és elefánt, mint a turkánák földjén a homok. Ezért Teleki úgy döntött, hogy nem hatol tovább nyugatnak.

Másnap fel is kerekedtek. A vidék egyelőre változatlan jellegű volt. Zsiráfnyomokat ugyan találtak menet közben, de zsiráfot nem. Teleki minden vadászigyekezete eredménytelen volt. Állataik veszedelmesen fogytak. Hiába ment ismét. Bualla kisebb, újabb bevásárló kirándulásra, alig hozott haza valamit. És itt volt 200 emberük: 200 korgó gyomor! És mégsem akartak a szamarakhoz nyúlni.

Egymás közt beszéltek, hogy egyszer egy karaván kényyszerűségből megette a szamarait és hogy a szamárhús-evés folytán a karaván tagjai egytől-egyig elpusztultak. Ez a mese a legnagyobb valószínűség szerint valami ravasz kereskedőnek köszönheti keletkezését, a karavánok tagjai közt azért is híresztelik folytonosan, mert meg akarják akadályozni, hogy a teherhordó állatokat megegyék.

Másnapi útjukban a talajt olyanfajta fű takarta, amelynek magvai finom, viszketést okozó szőreikkel az emberek meztelen lábain rövid idő alatt olyan fájdalokat okoztak, hogy néhányon közülük szinte őrzöngeni kezdtek. Hamarosan meg is kellett állapodniok egy kis fűgésnél. Az emberek az érett fűgét nyersen ették meg, a zöldeket pedig kásává főzték.

Igy ment ez nap-nap után. Végre az ötödik napon Telekinek sikerült egy vaddisznót és egy krokodilust elejtenie: mindkettőt felfalták a szamárhústól irtózó feketék, sőt még a gyomrukban talált, félig megemésztett ételt is bekebelezték.

A nyolcadik napon elérték a Trrguell termékeny völgyét. A feketék, mint a gyermekek, máris feledték az eddigi fáradalokat és nélkülözéseket és a ma a kezükben levő durra örömeinek éltek. Az első falu mellett, gabonaföldek szomszédságában ütöttek tanyát. Mindjárt e napon sikerült annyi gabonát venniök, amennyi egy napra elegendő volt, azaz öt zsákkal. Ez meghozta a reményt, hogy nem kell többé éhezniök.

Másnap egy kis kereskedelmi karaván kereste föl őket Ngaboto déli részéből. Ezek főcsapata, amely 120 főt számlált, mintegy öt óra járásnyira táborozott tőlük. Elmondták, hogy rengeteget éheztek, úgyhogy kilenc emberük éhen is

halt. Mivel ez a karaván a vásár lehetőségeket rontotta, Telekieket illetőleg, a gróf már másnap kiadta a parancsot az indulásra.

További útjukban a megáradt Trrguellen való átkelés nem kis nehézséget okozott. A folyómentét megszabó hegység 1000—1500 m magas, meredek lejtőjű, s alig hagy jártányi utat a folyó partján. A hegységben állítólag sátoros szúk törzsek tanyáznak.

Itt a hegyes vidéken ismét gyakoriak lettek az esők. Dörgött s villámlott állandóan. A hőmérséklet -J-16 és -f- 28 C fok között ingadozott.

A Trrguell melléki bennszülöttek struccmadarak és elefántok fogásával is foglalkoznak, amit egy útjukba akadt elefántcsapda bizonyíthatott. A hurokcsapda nyers bivalybőrből készült, egyik végén nagy fatörzs-kolonc volt, hogy az áldozatot szabad mozgásában meggátolja.

Július 7-én, rendkívül fárasztó menet után, rohanó hegyi pataknál, a Szekérénél ütötték fel tanyájukat. A környék lakatlan. Elhagyott durrha ültetvények tanúskodtak arról a szükségről és nyomorról, amely itt a múlt évben az eső elmaradása miatt bekövetkezett és a bennszülötteket kivándorlásra kényszerítette.

Következő tanyahelyükön, Maricsiben ismét teljesen kolodus telepre akadtak, így éhesen indultak tovább a nedves bozót és gyom sűrűjében. Helyzetük a szó szoros értelmében a legnagyobb fokban kétségbeejtő volt. Csak az az egy reményük volt meg, hogy a szukok földjén vége lesz nélkülözéseiknek.

A szukok földje a Szúk hegységtől keletre terül el. A szúk nép jelenleg állandóan egy helyen lakó földművelőkre és vándorló állattenyésztőkre oszlik. Azelőtt alkalmasint mindnyájan állattenyésztők voltak és az állandóan egy helyen lakó részt csak a marhavészek kényszerítették arra, hogy a földet művelje. Ez utóbbiak kizárólag a főhegység keleti lejtőjén laknak. Kunyhóik kicsinyek, kerekék, faragott fatörzsekből igen csinosan épültek, durrha-szalmából készült kúpalakú fedéllel. Falvakat nem látni. A sátoros (vándor) szukok szemtelen marharablók, a környék rémei és még a masszáik is félnek tőlük. A vándor szukok gályából és fonadékból épült jó kunyhókban laknak, a kerítésük pedig tövissövény.

A szukok külsőre nagyon hasonlítanak a masszáikhoz. Ruházatuk szőrtelen kecskebőr. A férfiakat körülmetélik. Mindkét nembeliek alsó ajkukat átfűrják és egy rézpálcács-

kát vagy lapocskát szúrnak belé. Egyéb ékszert feltűnően keveset viselnek. Fegyverzetüket rossz dárdák, íjjak és nyilak, bivalybőr-pajzsok és a kar csuklóján viselt hasító kések alkotják. A nyílhegyeket nagyobbára csak a tűzben megkeményített fából készítik.

A Kerio folyó mentén találtak egy szúk falura, de élelmet itt is csak lopni tudtak, mert a szemes növényekben mindenféle nagy hiány volt. Most már 22 napja bogyókon, füveken, félig éretlen fügén, akácmézgán, madárfiakon, gombákon és éretlen durrhán élt a karaván. Elhatározták, hogy az erőszakhoz nyúlnak.

Szerencsére július 22-én Teleki leterített három zebrát, ezeken néhány napig elragódott a társaság. Dualla 30 emberrel nekiindult, hogy valahol marhát kérjen, vegyen, szerezzon, lopjon, ahogy lehet! A fickó két nap múlva itért vissza egy csomó marha, juh és kecske kíséretében. Kora hajnalban rabolták az állatokat, mikor gazdáik még aludtak. A nagy ordítóztásra a szukok is felébredtek, de «elmenekültek. Csak néhány óra múlva tértek vissza vagy kétszázan, akiket Dualla 20 embere (tíz a marhákat terelte), óriási fölényrel vert vissza.

Itt már vulkáni természetű vidék kellős közepén voltak. A Kérioival párhuzamosan haladó völgyek alján dél felé vándorolva, másnap egy kis patak partjára érkeztek, amely Kamassziában ered és a Szukuta sós pusztán ér véget. Legközelebbi útjuk az Erre hegység északi lábáig vezetett. Itt pillantották meg először a Baringo tó csillámló felületét.

Vissza a tengerpartra!

Kis Nyemszben kilenc gondtalan napot töltött a karaván. Teleki erőszakos és vajkmerő fellépése jó hatással volt a szukokra, mert az utánuk oda igyekvő kereskedelmi karavánt már bántatlanul engedték át és enivalóval is ellátták.

1888. aug. 9-én szedték fel sátorfájukat, hogy végleg meginduljanak a tengerpart felé. Pontosan a már egyszer megtett útvonalon haladtak, a melegforrások és a Hannington tó mellett, főleg azért, mert erről tudták, hogy vadban nagyon is bőséges terület. Itt kárpótolták magukat minden korábbi koplalásért.

A Miviruni patak közelében ismét 2000 m körüli magasságban jártak. Az emberek a hidegtől sokat szenvedtek.

Telekit és társát a gyönyörű kilátás a szenvedésekért ugyan kárpótolta, mégis örültek, mikor továbbhaladhattak dél felé.

Másnap már masszái földre értek. Hírük megelőzte őket és nagy volt a becsület, mert látták a feketék, hogy ha az urak rabolnak, kiadósan tudnak rabolni. Táborhelyükről a Nakairo tavat láthatták. Vize annyira keserűsős, hogy ivásra egyáltalán nem alkalmas.

Amikor a tó felé haladtak, egy másik, eddig ismeretlen keserűsős tavat is fedeztek fel. A Nairoгна keserűsős tó vidéke volt útjuk legnehezebb szakasza. A meredek Buru hegyet kellett megmászniok, majd a megáradt patakok gördíteitek sok akadályt útjukba.

A Najvasa tó a legszebb és legnagyobb azon tavak közül, amelyek a Rudolf tótól délre, a Najvasa ároknak nevezett tektonikus árokban foglalnak helyet. Höhnel pontosan térképezte a tavat, mert az eddigi térképek hiányosan, vagy rosszul ábrázolták.

A Najvasa tó 1860 m t. sz. f. magasságban fekszik és a legmagasabban fekvő medence a tóláncolatban. Lefolyása nincs, vize édes és jóízű. Partjai keleten laposak és homokosak, északkeleten és északon, ahol a Murentát és G-ilgilt veszi fel, náddal benőttek és mocsarasak, délen és nyugaton pedig aránylag miagasak és sziklásak. A nagyjában kör alakú tó tükreéből egy nagyobb és két kisebb zátonyszerű sziget áll ki, amelyek olyan hatást tesznek, mintha összehörött és elsülyedt krátergyűrűnek maradványai volnának.

A tó környéke most lakatlan volt, de a sok marhai-csapa a vidék lakottságára engedett következtetni. További útjuk során sok vulkánikus hegyre és posztvulkánikus jelenségekre, nevesen hévforrásokra találtak.

A fennsíkon kellemetlenül vizes minden. Erdők, bozótok, bokrok, minden csepeg a víztől s a karaván csupa víz, mire átvág rajtuk. Mégis megtették ezt az utat, mert csak így juthattak el rövidesen Kikuju ország földjére.

Ez jelentette a megváltást, a mindenben bőséget, amire nagy szükségük volt. Maga Teleki is, aki 108 kilójával indult útnak, most mindössze 64 kiló volt!

A bennszülöttek nagyon barátságosan fogadták ezúttal és két pihenőnapjuk alatt elhalmozták minden elképzelhető jóval. Jókedvűen indulhattak az Ulu hegyvidékre. Előttük ragyogott a Kilimandzsáró jól ismert jégsapkájával, mintegy 200 km messzeségből.

Másnap elérték a Kaja folyót, majd lakatlan szavannákon keltek át. A határon öt határőr, fekete harcos tar-

tóztatta fel őket s csak alapos felvilágosítások után mehet-
tek tovább. Ukambani ország lakói nagyon félnek szomszéd-
daiktól, ezért őrzik olyan nagyon a határaikat. Teleki
karavánját feltűnő szívélyességgel fogadták a jó üzlet re-
ményében (minden áron elefántagyarakhoz akartak jutni),
s nagy készségükben odáig mentek, hogy Telekinek fegy-
verrel kellett őket mérsékletre inteni. Erre meghunyász-
kodtak és elkotródtak.

Hóhnelnek is meggyűlt a baja a bennszülöttekkel, mert
busszolásában kis ördögöt sejtettek s féltek, hogy térképe-
zései során megbabonázza országukat. Csak midőn meg-
magyarázta Höhn el, hogy ellenkezőleg: hegyeiket teszi ala-
acsonyabbakká, nyugodtak meg.

Ukambani ország földjét kristályos palák építik fel, míg
ezen túl ismét fiatal vulkánikus tömegek, hamu, lapilli,
hólyagos láva Vannak a felszínen, Sikerült megtalálniuk
azokat a krátereket, amelyekből e rengeteg vulkánikus ter-
mék származott.

Kikumbuliu vaka mba lakosai a legkoldusabb törzs a
környéken. Ismét bajba jutott volna a karaván, ha a vidék
nem volna vadban oly bő, mint ahogy találták. Teleki itt
lőtte 99-ik orrszarvúját. Ez volt egyúttal utolsó nagyemlős
áldozata is.

Szept. 29-én bevonult a karaván Tavétába, ahol tábo-
rukat a réginek a helyén ütötték fel. A vadonban töltött
majdnem három év után mindkét utazót magas láz dön-
tötte ágyba.

1889. januárjának elején Adenben voltak, innét még
felkeresték Harrart, a régi híres, etiópiai várost, majd gyö-
nyörű és nagy tudományos értékű eredményeik büszke tu-
datával visszatértek hazájukba.



TORDAY EMIL,
az afrikai néplélek legkitűnőbb ismerője
s a nagy békeközvetítő.
1875—1932.

Megjegyzés. Torday Emil munkáit magyar nyelvre Halász Gyula dolgozta át. Ezek eddig a »Hat világ-rész« c. sorozatban jelentek meg »Bolyongások Afrikában« és »Afrikai emlékek« címmel. Ezek a kötetek már jórészt kifogytak a könyvpiacon, ezért a kitűnő író most dolgozik Torday részletes élettörténetének és útleírásainak feldolgozásán. Erre való tekintettel részemről csak épen néhány oldalon foglaltam össze a nagy kutató utazásainak történetét. B. Z.

Az afrikajáró etnográfusok között két magyar szakférfiút is ért az a tisztesség, hogy a legnagyobbak között emlegetik nevüket. Az egyik Magyar László, a másik Torday Emil. Fél évszázad választja el kettőjük munkásságának korszakát, de éppen az az ötven esztendő, amely Afrika megismerésének történetében legalább ötszázat jelentett.

Aki bele tudta élni magát e munkába, feltétlenül meglátta, milyen hihetetlen fanatizmus kellett ahhoz, hogy ember annyi szenvedést vállaljon magára, amennyi Magyar-nak kijutott. (És éppen azért, mert árva, koldus magyar volt!) Ám az is bebizonyult Magyar úttörő munkássága nyomán, hogy komolyan csak az tudja megismerni a bennszülött feketék lelkét, a néplelket, aki hosszú éveket tölt jóban-rosszban közöttük.

Torday Magyar példája után indult. Hosszú esztendőket szánt az afrikai leletre és őt sem riasztotta vissza semmi. Szendvedéseken és csapásokon ment keresztül, de nem tört meg. Haladt egyenesen a cél felé!

Aza igazi kutató, mint Torday is, nem pályázik semmi babérra. Szép címek, megtisztelő állások nem tántorítják el élethivatásától. Torday mintaképe lehet az igazi kutatónak.

Már első útjáról a belga koronarenddel ékesítve tér haza. Később sorra kapja a szebbnél-szebb és ritka kitüntetésekét. Az Angol Királyi Antropológiai Intézet választmányi tagjává és tiszteletbeli könyvtárosává, a Folklore Társaság választmányi tagjává, a londoni egyetem Antropológiai Társasága alelnökévé, a British Association for the Advancement of Science etnográfiai osztálya elnökévé, a Magyar Földrajzi Társaság levelező tagjává választja. Az osztrák kormány 1910-ben a nagy, állami aranyéremmel

tünteteti ti. A pennsylvaniai egyetem 1912-ben előadások tartására« hívja meg.

Gyűjteményeinek legjavát a British Museum őrzi, de szép kollekcziót küldött a Magyar Nemzeti Múzeumnak is harmadik útjának eredményeiből ezzel az ajánlással: Magyar László emlékének.

A háború befejezése óta nagy propagandát fejtett ki részben Angliában, részben a Népszövetségben a magyarság mellett. Alapos felkészültségű előadásai nagyban hozzájárultak szomorú és igazságtalanságszülte helyzetünk széles körökben való megismeréséhez.

Torday Emil 1875-ben született Budapesten. 25 éves korában lépett először Afrika földjére és kilenc esztendőt szentelt a legkomolyabb, tudományos kutatómunkának. 57 éves korában, 1932. tavaszán Londonban halt meg. Angol származású özvegye és kis leánykája, Orsolya árván maradtak utána.

»Torday munkássága az afrikai bennszülöttek művelődéstörténetének új fejezeteit tárja elénk.« Ez a megállapítás a londoni Eoy. Geogr. Soc. szakülésén hangzott el és méltán! Tordayt nagy tudása, hidegvére és nem utolsó sorban nagyszerű humora mindig átsegítette minden bajon. Meg tudott látni olyan dolgokat, be tudott tekinteni olyan kulisszák mögé is, ahová másnak nem adatott meg. Ő az az ideális utazó, ahogy angol kartársai írják róla, akinek jelenlétéből a fehérre is, feketére is egyaránt csak jó háramlott.

Adná az Isten, hogy minél több ilyen ideális utazóval, kutatóval dicsekedhessünk.

Torday első utazása.

A Kongo torkolatának vidékén.

Nem valami bizalmat keltő eseményt tartogatott Torday sorsa az ifjú afrikai utazó számára. 1900. márciusában, midőn először lépett Bomában, az akkoriban még önálló Kongó állam fővárosában, Afrika földjére, az első észrevétele szörnyű csalódás volt. Az elképzelt, európai értelemben vett város helyett halált rejtegető és -osztó mocsárra talált, amely szinte biztos pusztulást jelent az európaira.

Alig talált szállást. Végre, nagynehezen, a Hotel Leopoldban sikerült egy ágyat kapnia. (Elképzelhetjük, mi-



Európai telep a Kongo mentén. (Fénykép után,
Torday könyvéből.)

lyen lehetett az a szálloda, amelyet üres ládából tákoltak így-úgy össze.) Szomszédja egy svéd kivándorló volt, mindössze 27 éves. Beesett arcára, vértelen ajkára, a végletekig lesoványodott emberre tekintve, mindenki azonnal tisztában lehetett, hogy a szerencsétlent már nem sok választja el a biztos haláltól. Egy éve élt csak Afrikában és másnapra tényleg holtan találták.

Torday egy nappal később már elhagyta Bomát, Matadiba hajózott és onnét beljebb hatolt Kinsaszába.

Itt rövidesen megkapta a maláriát, ezért félesztendőt vesztegelnie kellett, míg kilábalt belőle. Akkoriban nyomorúságos volt az élet Kinsaszában. Konzerv, víziló, csirke, tojás. Egyhangúan és egyformán a csömörödésig. Víziló-vadászatra az európaiak Stanley Poolba jártak át.

Ami hiány volt az ételben, sörrel pótolták. Sör volt elég, csak két hibája volt mindössze: rossz és drága volt.

Egyik reggel kellemetlen hírral ugrasztották ki Tordayt az ágyból: kígyó jár a csirkeólban és sorra falja fel a szárnyasokat! Nosza, talpon volt a ház népe s fáklyákkal, baltákkal estek a karikába csavarodott, ötméteres hullőnek. A dolog nem volt nagyon veszedelmes, mert a zsvány az ól egyik sarkában éppen aludt a finom lakoma után. Szerencsésen megölték a bestiát.

A malária és a vérszegénység nagyon megviselte Tordayt Kinsaszában. Lépten-nyomon elaludt s olyan fáradtságot érzett egész testében, hogy alig tudta szemét nyitvartartani. Ideje volt, hogy valami egészségesebb vidékre kerüljön.

Szinte megváltásként jött, amikor 1900. szeptemberében a belga kormány kiküldötte Kongo állam túlsó végére, hogy a Meru tó közelében legyen a képviselője. Szept. 13-án kelt útra Kinsaszából s óriási kerülővel igyekezett célja felé, mivel a Kaszai vidéken életveszélyes zavargások lehetlenné tették számára, hogy a közvetlen utat válassza.

A Kongón felfelé.

A hajóút kerek húsz napig tartott. Nem unták meg, mert a partot buja erdők szegélyezték s a tájkép változatosága, idegenszerűsége és a bennszülöttek megfigyelése teljes mértékben lekötötték az utasok figyelmét. Stanley Pool az utolsó hely, ahol még nyomja van az európai civilizációnak. Kissé távolabb már a bennszülöttek élnek év-

ezredes hagyományaik és szokásaik szerint. Ruhájuk majdnem semmi, a nők pedig egészen meztelenül járnak. Az egyetlen, de jellegzetes különbség, ami a sokféle rajzú vágott sebek forradásaiban mutatkozik.

Az egyenlítő környékén lakó bangaiák ékességét az ujjnyi vastagon kiemelkedő, kakastaréjszerű forradások képezik. Ezek többszörösen barázdálják homlokukat. A hajó legénysége is főleg bangaiákból került ki.

Bumához közel majdnem végzetes szerencsétlenség érte a hajót. Itt a folyó 40 km széles, sekély és igen erősen zátonyos. Itt történt, hogy messze minden kikötésre alkalmas öböltől, kigyulladt a löporos kamra. Már-már attól kellett tartaniok, hogy mindannyian ottvesznek, amikor egy bátor bangala legény, aki egyébként fűtő volt a hajón, vállalkozott arra, hogy behatol a tűzzel és füsttel teli kamrába és eloltja a tüzet. Kézről-kézre járt a vödör s időről-időre ki-kitámolygott a levegőre a bátor fűtő. Végül is istenáldás kísérte vállalkozását és a hajó utasai megmenekültek a különben feltétlen robbanással együttjáró biztos pusztulástól. Csekély holmijukból 15 m vásznat adtak össze a hős fűtő jutalmazására.

A folyammenti erdők lakói az ország belsejében élő bennszülötteket ngombe néven emlegetik. A szó »bozót-lakót« jelent. Sebhelyekkel elcsúfított, emberevő népség. Hét évvel Torday ezen útja után (1907-ben) a Bruxellesville nevű gőzös ugyanezen a tájon zátonyra jutott. A ngombe-ke valamennyi utasát felkoncolták és felfalták 1

Stanleyville lakossága erősen kevert. Arab, európai és néger elemekből áll. Az európai kevés. A legtöbb a néger, de az arab kultúra dominál. Igaz, hogy az arabok rettenetes kegyetlenkedéseket vittek véghez, százszámra hajtották el a bennszülötteket, hogy rabszolgákká tegyék őket, ezrek és ezrek pusztultak el fegyvereiktől, mégis el kell ismerünk, hogy magas kultúrárt hagytak itt cserébe. Az arabok meghonosították a rizst, a burgonyát, a babot stb. Bászoktatták a négereket a tisztaságra és mindenféle iskolákat állítottak fel. Torday ottjártakor még minden nagyobb helységben volt arab iskola.

Sajnos, Stanleyville nem az a hely, ahol kedvére vásárolhat az ember. Tordaynak 2 kg liszttel, kevés cukorral, teával, konzervvel és a bőségesen kapható sós hallal kellett beérnie. Sátorának, tábori ágynak errefelé hírét sem hallották. Ilyen felkészültséggel vágott hát neki a híres

Stanley Falls nevű vízesések alatt csónakokon további, vízi útjának.

Esetlen, vajt csónakját 40 evezős biztatta mozgásra. Az első két nap olyan sekély volt a víz, hogy rudakkal tisztították előbbre a nehéz alkotmányt. Csak a harmadik napon tértek át az evezőkre. Minden faluban új evezősöket kellett fogadnia. Ment is simán a dolog, csupán egy helység akadt, ahol a bátor férfinem elbújt előle, míg az asszonyokat vásár ürügyével sikerült a csónakra csalogatni. Mikor 40 asszony bennült a csónakban, ellökték a parttól. Nosza erre előkerültek a férfiak is és azonnal az asszonyszöktetők után vetették magukat. Ahány férfi beszállt a csónakba, annyi asszonyt engedtek szabadon. Félóra sem telt bele s nem volt már asszony a csónakban. Szinte sajnálták.

A vagenya evezősök vidám énekszóval, órákon át landatlan kitartással dolgoztak. Izmos karjuk a legvadabb sellők ön is diadalmasan vezérli át a csónakot. Torday is megszerezte magának azt az élményt, hogy Szendvében egy könnyű lélekvesztőn vitette át magát a sellőkön. Szerencséje, hogy e nagyon kockázatos vállalkozásból ép bőrrel került ki.

Két héten át folytonosan sűrű őserdőben haladtak, majd füves vidék következett. Torday ki-kiszállott a csónakból s mezítláb a sekély parti vízben gázolva, vízi szárnyasokra vadászott. A folyóban sok a krokodilus, így nem is volt olyan veszélytelen a szórakozás, de mi mást csinálhatott volna, hogy megszabaduljon a kénytelen tétlenségtől?

Pár héttel később Nyangve, régi arab város mellett haladtak el. Annakidején Livingstone is járt itt. Nem sokkal később megérkeztek Kaszongoba, vízi útjuk végpontjára. A belga erődben találkozott Torday a tartomány kormányzójával, akitől tábori ágyat, széket, élelmiszereket kapott ajándékba.

A Tanganyika és a Meru tavakhoz.

Néhány napi pihenő után máris felkerekedett Torday, hogy a Tanganyika érintésével a Meru tóhoz siessen. Teherhordói nem valami biztató szöveget dúdoltak:

Tudod-e te, emberfia,
Messze még a Tanganyika!

Bizony igazuk volt. Sokat kell még addig gyalogolniuk, sokszor meg kell még hálniok Isten szabad ege alatt, vagy a piszkos néger kunyhókban! Ez pedig nem kellemes dolog. Egyik este kellemetlen viszketegséget érzett. Gyertyát gyújt, hát mit lát?! Öt megtermett kimputu bogár lakmározik a testén! Erről azt tartják a bennszülöttek, hogy akit egyszer a kimputu megcsípett, annak hamarosan vége.

Torday nem hitt a babonában, de hamarosan észrevette, hogy egészsége rohamosan hanyatlik. Alig állt a lábán. Kabambaréban elbocsájtotta a teherhordókat. Valamikor sok háborúság folyt ezen a vidéken, ma már megbékélt a Manyema vidék népe.

Torday ereje e napokban rohamosan csökkent. Ha nincsen hű legénye, Makóba, aki újra és újra erőt önt lelkébe és kitartásra buzdítja, biztosan elpusztult volna a szörnyű út alatt. Neki köszönhető, hogy megérte azt a napot, amikor egy dombtetőről megpillantották a Tanganyikát

Az emberek boldog kiáltásban törtek ki. A messzeségben szürkés, homályos falként meredt előttük a tórol felszálló köd. Amikor pedig előtört a nap a felhők mögül, ezüst tükörként csillámlott előttük a tó.

Két napi menettel ott állottak a tó partján. A siker megacélozta Torday erejét és sikerült egészségét is jobb karba hoznia. A jó véletlen arra vetett egy angol gőzöst is, a »Cecil Rhodes«-t, ahol a sokat szenvedett utazót gondos ápolás alá vették.

Tanganyika... »Nap tükre«...! Tordayt is megbűvölte, mint mindenkit, aki egyszer életében láthatta. Szíve-lelke mindig visszahúzta a csodás tóhoz, élete egyik legnagyobb, legszebb élményéhez.

*

Két napi hajóút után Palába értek. Festői sziklabérc tetején a legrégebb missziós erőd emelkedik itt. A Fehér Atyák tulajdona. Iskola, munkatermek és kórház vannak benne. Itt ápolták sok szeretettel és odaadással Tordayt a jó barátok karácsony napjáig, amíg sikerült újra embert csinálniok belőle.

Újév táján, mikor egy kis erőre kapott, átcsónakázott St. Louisba, majd onnét Baudouinville-be utazott, ahol azonban újra ledöntötte lábáról a láz Tordayt. Makóba azonnal Luszakába szállította, ahol ismét a Fehér Atyák vették

gondjaikba. Csúnyán elbánt vele a betegség. Már-már azt hitte, igazuk lesz a négereknek a kimputu bogarat illetőleg, de júniusban sikerült mégis talpra állania. Újra kellett járni tanulnia. Vadászgatva, madárbőröket gyűjtve töltötte csendesen idejét, míg egy kissé meg nem erősödött.

A brit-belga határképeken még Livingstone feljegyzései nyomán szerepelt egy bizonyos Akalonga nevű fok. Torday elhatározta, hogy felkeresi azt, mivel a határ kitűzésére kiküldött bizottság innét akarta megkezdeni munkáját. Csak nagynehezen találtak rá a helyre. Egy öreg bennszülött mutatta meg, aki még személyesen ismerte Livingstonet.

Torday alig akart hinni szemének. Ez lenne az Akalonga fok? Hisz itt víznek semmi nyoma! Azaz csakis a nyomát találta meg a hajdani hegy lábánál az egykori abráziós szinlóben. A tó azóta visszahúzódott, de a hullámok által kimart, egyenes vonal élénken tanúsította Livingstone igazát. (Emlékezzünk: Teleki expedíciója hasonló viszonyokat említ a Rudolf tóval kapcsolatban.)

A Marungu hegység magasabb részeiben már hűvösek voltak az éjszakák. Torday teherhordói csak a környéken ólálkodó oroszlánok s vad elefántcsordák miatt nem mertek megszökni mellőle. Tordaynak többszörösen nyílt alkalma oroszlánvadászatra.

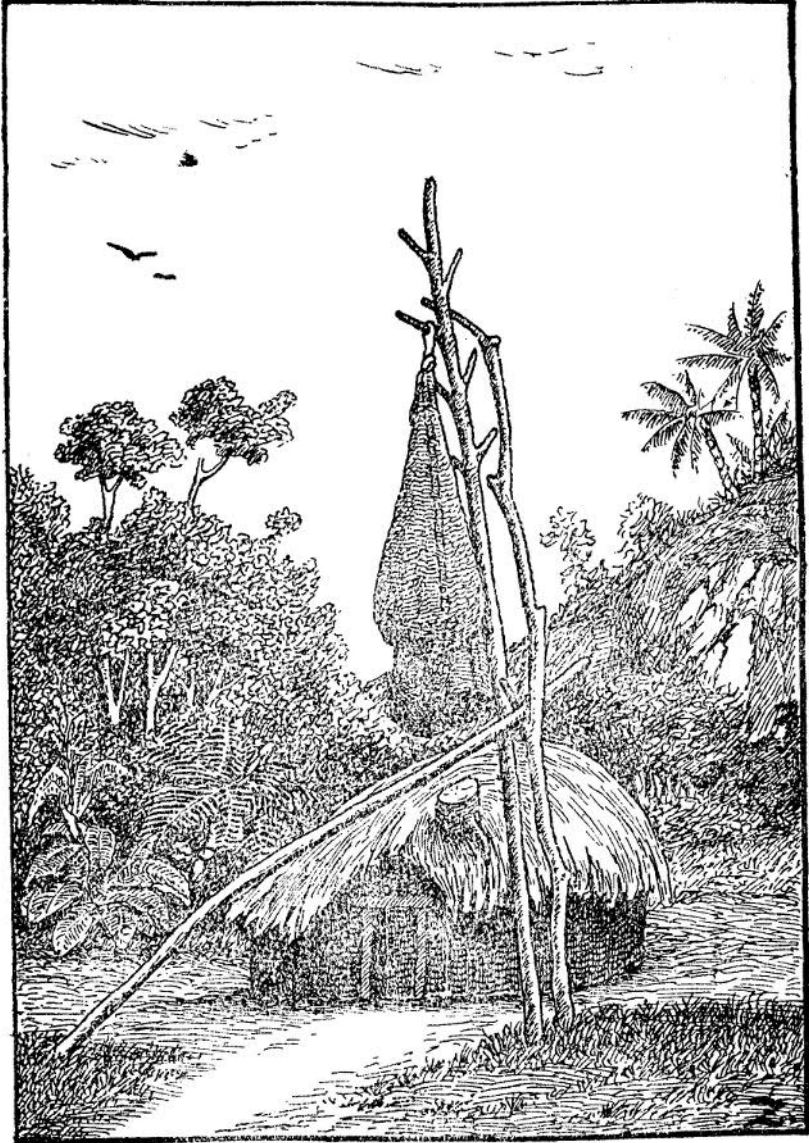
Visszamenet megállapodtak Kiszabiban. Kitűnő vadászterület a vidék. Torday két orrszarvút és egy varacskos disznót hozott terítékre. Éjjelenként oroszlánordítástól volt hangos a környék.

Pvetoban marhákat vásároltak a karaván élelmezésére. A jó falat reménye odacsalogatott egy árva hiénát, de az is megjárta. A karaván egyetlen szamarára támadt s az patájával agyonrúgta a ronda férget.

A Lukumbi folyó partján nyolc emberevő oroszlán tanyázott. Egyikük megtámadta őket, de Torday — a szürkület ellenére — egyetlen jól irányzott lövéssel leterítette.

Pvetoból északnak tartott a kis csapat, mindig a Meru tóból kifolyó Kongo mentén. A folyamot itt Lualabának nevezik. A környéken rengeteg a vad: antilop-, bölény-nádi antilop-, zebracsordák tarkítják a vidéket.

Nem maradt semmivel sem mögötte Mveka környéke sem. Itt a tulokantilópopok vannak nagy számmak. Ennek az állatnak, Torday szerint, nagy jövője van, mert nem árt neki a csecselég, míg az európai szarvasmarhaállományt teljesen kipusztítja.



Magtár a levegőben a Kongo vidékén.
(Fénykép után, Torday könyvéből.)

Visszafelé a Kongo mentén.

A Mem tó mellől a Banveulu (Banguelo) tóhoz vezetett Torday útja. Sajnos, nem ismerte még eléggé a környéket: eltévedt. Nagyon veszedelmes vidéken barangoltak, éppen abban a zónában, ahol a lázadó batetela törzsek visszavonuló csapatainak és az azokat üldöző katonai különítményeknek kellett átvonulniuk. Még tábortüzet sem mertek gyújtani, hogy magukra ne tereljék a lázadók figyelmét, mert akkor végük van! Szerencsére igen hű kísérői voltak Tordaynak, akiket még Katanga egykori királya, Mokande Bantu adott melléje. Nem is származott baj az egyébként kellemetlen kalandból, szerencsésen túljutottak a veszedelmes területen.

1904-ben Torday megbízatása lejárt. Vissza kellett volna térnie, de csepp kedvet sefti érzett erre. Ha rajta áll, talán sohasem tér vissza többé Európába, de az éppen akkor megnyílt, Kaszai menti útvonal érdekelte, ezért útrakelt.

A Lomani vidéken érdekes kalandjuk volt. Egyik faluban meglehetősen ferde szemmel fogadták őket. Már-már tovább akartak állni, mikor éjjel jön a főnök és arra kéri Tordayt, maradjon köztük még néhány napig. A dolog nyitja az volt, hogy a főnök támadást várt és a fehér ember tekintélye azidőben oly nagy volt, ha tudta az ellenség, hogy fehér ember van a faluban, nem mert támadni csupa — tiszteletből. Torday néhány napig valóban a faluban időzött t, de végül is tovább kellett mennie és sorsukra hagyta a feketéket. Luszamboba igyekezett, mert onnét Stanley Poolig gőzhajóval akarta megtenni az utat. Onnét vasúton ment tovább a tengerpartig és hamarosan visszahajókázott a vén, de biztos Európába.

Érdekes, hogy mint a legtöbb afrikajáró, egy-kettőre beleunt az európai civilizáció áldásaiba és visszasírta lelke a fekete világot. Ne m kellett sok hozzá s elhatározta, hogy visszatér az álmok, a szépségek és szenvedések hazájába: Afrikába.

Torday második utazása.

Belga Kongo szívében.

1905. február elején Torday ismét hajóra szállt, hogy Southamptonból a Kongo torkolatához utazzék. Hajóútja, miként a Matadiból Léopoldvilléig tartó vasúti utazása is.

a szokásos módon folyt le. A kisnyomtávú vasúti kocsikban összepréselve izzadnák a kiválasztottak s élvezik a kocsik istentelen rázásának minden gyönyörűségét.

Az éjjelt Tumbában töltötték a fáradt utasok. Tordaynak egyik összkomfortos szoba jutott. 3x3 méter, üres söröshordókból összetákolva. A vendégnek jogában áll az összes szúnyogot, pókot, svábbogarat és egyéb háziállatokat összefogdosni és véres mementóul a falra kenni. A fal a sok vértől már egész tűrhetően bordó színű volt. Könnyű elképzelnünk, hogy a kiszolgálás is ehhez mérten elsőrangú.

Másodnap érkezett a kisvasút Kinsaszába. Az ismerős hajó is ott horgonyzott a kikötőben. Annyi volt a városban a szúnyog és a mérges kígyó, hogy örült az ember, ha kihúzhatta lábát a szörnyű fészekből. Tordaynak a hajó indulásáig 2 teljes nap állt rendelkezésére. Ezen idő alatt ellátogatott Leopoldvillébe, ahol sok európai élt már. Főleg hajóépítő mérnökök és munkások. Előreláthatóan nagy jövője van a városnak.

A »Fumu-Tangu« 50 tonnás teherhajó volt hivatva Tordayt Kinsaszából Dimába szállítani. Dimábanakis, 12 tonna »Marie« gőzösre szálltak át s két óra múlva már teljutottak a Kaszai folyón a Kvangó torkolatáig. Innét meg csak 15—20 km a Kvilu folyó. Ez utóbbiban nagyon veszélyes a hajókázás. Örökös homokzátonyok veszélyeztetik a rendes forgalmat. Mégis nyugodt szívvel tették meg ezt az útszakaszt is, hisz a hajó állandóan ezen az úton jár, kapitánya úgy ismeri a folyót és a partmenti bennszülötteket, mint a tenyerét.

Az Inzia torkolatán túl elmélkednek a partok és Csimbanánál már 10 m magas partfalak között hömpölyög a tiszta vizű folyó. Csimbaná lakosai százával lesik a hajót, hogy áruikat kenderre cseréljék be. Nem kötelet fonnak belőle, hanem — elszívják, dohány helyett. Torday, hogy távoltartsa őket ettől az egészségre ártalmas élvezettől, megvásárolta és elégette az egész kenderkészletet. Majdnem meglincselték érte.

Csimbanában rövid időre megáll a hajó. Fát raknak be s közben folyik a csereüzlet. Igazában azonban csak akkor kap erőre a vásár, mikor a hajó már mozog. A bennszülöttek áruai, a szárnyas, banána, liszt, burgonya, kecske stb. özönlik a hajóra harmad-negyedáron s helyette kihajigálják az ellenértéket, sót, európai ócskaruhát, sárgarézrudakat, -huzalokat stb. A viláért sem csapná be egyik fél sem a másikat, mert ezzel a jövendő üzleti lehetőséget

rontaná. A felfelé haladó hajó legénysége még hitelbe is ad árut a bennszülötteknek s a legritkább eset, ha néni kapja meg érte a megfelelő ellenértéket.

További útjukon fás, cserjés vidéket értek. A jobbpart ellaposodik, s helyette a balpart mered 10—12 méteres falként a magasba. Luanon túl vizilovak, krokodilusok, sőt egy elefánt is mutatkoznak a líajó körül. Csak akkor inálnak el, mikor már közvetlen közelükbe ér a nekik hatalmas alkotmány.

Negyednapra, hogy a Kvilu folyó torkolatát elérték, megérkeztek Kongóba, ahol Torday partraszállott.

A kvilumentí nép élete.

Kongóban azidőben csak egyetlen fehér ember élt a Kvilu partján épült telepen. A bennszülöttek kevertvérű bajanzik és bahuanák, ezért embertani tanulmányozásuk nem hálás feladat.

Legelőször is megbízható szolgát keresett magának Torday. Nem volt valami könnyű feladat, mert a néger szakácsok általában nagyon piszkosak és fölötte gusztustalanul főznek. Torday szakácsa kivétel volt: szerette a tisztaságot és rendes, ehető ételeket készített gazdájának.

»A megfelelő táplálkozás fontosságát a trópusi éghajlat alatt az újdonsült utazók gyakran alábecsülik, — írja Torday. — Ismeretes, hogy a forró égöv nem kedvez az étváagnak. Márpedig ha az étvágy anélkül is gyenge, végzetes baj, ha az étel is étvágyrontó. Ezért satnyul el és válik gyakran vérszegénnyé az utazó. A vérszegénység csak fokozza még az étvágytalanságot s az európai egészsége egyre hanyatlik. Végre is választania kell: vagy visszatér Európába, vagy otthagyja a fogát az idegen világban. Annál is döntőbb fontosságú a jó konyha, mert kevés az élelmiszer és ha elpocsékolja az ember, avagy elfogy, nehezen pótolható.«

Kongóban nem áll fenn ez a veszély. Ott rengeteg a csirke, kecske, disznó, a burgonya, kenyérgyökér, banána, balb, pizáng, kukorica és sok minden más termény. S mivel mindezekből aránytalanul nagy a kínálat, mindent potom pénzért kaphat az ember.

Nem különös-e, hogy éppen ezen az áldott, termékeny és gazdag vidéken Torday ott jártakor erősen dívott az emberevés! Nemcsak a háborúban elesett, legyőzött ellen-

séget ették meg, hanem még egyenesen erre a célra felhizlalt rabszolgákat is leölték s elfogyasztották! Egy ízben Tordaynak is küldött egy főnöke egy »antilopcombot«, de élesszemű utazónk azonnal felismerte, hogy emberhús és visszaküldte azt. A belga kormány minden jószándéka mellett is igen nagy nehézségekbe ütközött ezen undok szokás kiirtása.

Alig egy hónapra, hogy megérkezett Torday Kongóba, békebírónak szólították fel egy vitás ügyben. Két falu állott szemben egymással. Az egyik faluból egy bennszülött megölt egy másik faluból való feketét abban a hiszemben, hogy az — egy harmadik faluból való. Mivel a tettes faluja nagyon erős volt és jó négy órányira isi feküdt a másiktól, a bosszúhadjáratnak nem lett volna sok értelme. Valójában az áldozat faluja kártérítést követelhetett volna a tettes falujától, csak az volt az egyetlen hiba, hogy amaz nagyon erős volt. Torday a kérdést az erősebbik fél javára döntötte el, amivel ugyan szerzett két kecskét magának, de sikerült is a kárvallott fél ellenszenvét teljes mértékben kivívnia.

A bambaláknál általános szokás, hogy európaiat kérnek fel békebíróul, feltéve, hogy az előzetesen megrendezett vita (milonga) nem vezet eredményre.

A Kongótól egy óra járás a bambalák országa. Torday volt az első ethnográfus, aki hosszabb időt töltött közöttük s így jó leírást adhatott szokásaikról. Leírja, hogy a bambalák a Kamba-vidéket 1830. táján vásárolták a banyanzi néptől, mivel helyre volt szükségük. Ugyanis őket a baluák kiszorították ősi otthonukból, a Kvengo mellől.

A bambalák sötétbarna bőrű, fekete hajú, zöldesfekete szemű, sárga szembogarú emberek. Arcvonásaik finomabbak az átlagnégekénél. A duzzadt ajak és a lapos orr egészen kivételes. Kezüik, lábuk kicsi és formás. Tenyerük és talpuk sárga, mint a színeseké általában. Lábujjaikkal oly ügyesen bánnak, hogy még a legapróbb tárgyakat is felveszik velük a földről.

Utazás délnek.

Csupán a legszükségesebb málnával indult el Torday húsz teherhordójával délnek vivő útjára. Kolokotótól egy órányira eléri az ember a fennsík felső peremét. A feketék libasorban haladnak s mindegyik szorgalmasan legyezi az

előtte haladót, hogy távortartsák a kellemetlen legyeket maguktól.

Sokat szenvedtek a szomjúságtól is, mert az a néger, akire Torday a vizeskorsót bízta, hogy a többiektől ne kelljen a drága kincset féltetnie, hamarjában kiitta az egész. Ideje volt, hogy délután elérték Punzát. A kis faluban azonnal lepihentek, de hiába. Sem élelem, sem víz nem volt bőviben. Két kecskét kénytelenek voltak leölni. Sátor híján néger kunyhóban háltak.

Punzától kezdve sokkal kellemesebb útjuk volt. Hol itt, hol ott bukkantak vízfolyásra. Ahogy távolodtak a Kongótól, a bennszülöttek színe is fokozatosan világosabb lett. Elevenebbek és fürgébbek is, mint a folyammentiek. Itt, az ország belsejében az emberevés is ritkább.

Három nap alatt érkeztek el Moszongéba, a három faluból álló faluszövetségbe. A főnöknek három felesége és három kunyhója van. Mindegyikben egy-egy asszony és a középsőben kovácsműhely is, mert a főnök úr egyúttal — amint az errefelé általános szokás — a »helység kalapácsa« is.

A két hónap alatt alig láttak húst. Egy-egy vadgalamb is csak nagyritkán akadt puska végre. Ha nem is volt mit enni, innivaló azért akadt. Pálmabor, vagy — ha más nem — ivóvíz.

A napok peregtek s Torday készletei veszedelmesen apadtak. Gondolkodnia kellett a továbbutazáson. Teherhordókat azonban nem kapott, ezért kénytelen volt harmadmagával indulni neki. A kis Mejej vitte a törülközőt, szappant és fogkefét, Bokale nevű másik szolgálja a sütőserpenyőt, a csekélyke csereárut és a konyhakést. Így vágott neki a három vándor az ismeretlen Délnek.

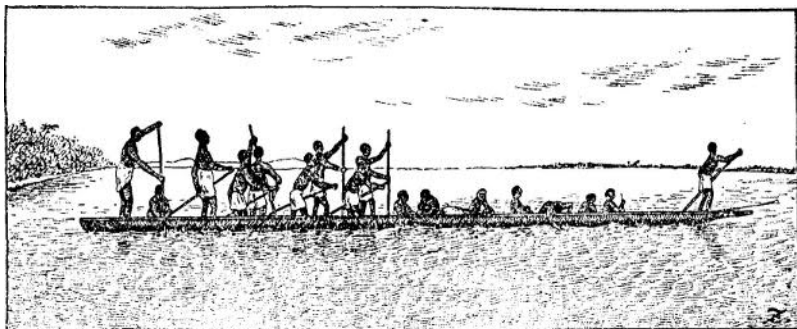
Első estéjüket Kiszaiiban töltötték. A falu lakossága az ősi baszamba néphez tartozik. Minden házat sövénykerítés övez olyan erősen, hogy mindegyik egy-egy kis várnak tűnik az ember előtt. Szomszédaikkal csak addig vannak jóban, míg azok falujuk közelébe nem merészkednek. Tordayt szerették, de nem voltak közlékenyek ősi szokásaikat illetőleg.

Kiszaiiból Torday az ellenséges bambala törzs egyik falujába tette át táborát. Itt nem sokáig időzött, mert a folyón túl már találkoztak a bajakák első képviselőivel.

Visszatérés Kolokotóba

A Ji folyó mentén van egy kis bajaka falu. Közönségesen ezt is Ji-nek nevezik, bár van másik neve is. Innét! rendezte a környékre kirándulásait Torday.

Később Ji faluból az öt órányira fekvő Zangeba költözött. Két keskeny, sebesvizű patakot is ért útjában. Mivel más tisztességes állat nem akadt puskavégre, halakra próbáltak lövöldözni. Mivel ez az igyekezetük siker-



Bennszülöttek vájt csónakja a Kongón. (Fénykép után, Torday könyvéből.)

télen maradt, horgokkal kísérelték meg a halászatot. Sok mulatságos kaland után fogtak is egy akkora halat, hogy Torday meg sem írja, hány kilós volt, mert — amint megjegyzi — úgy sem hinnénk el.

A faluban két rettenetes fétist őriztek egy külön erre a célra emelt kunyhóban. Tordaynak tekintélyes ajándékába került, hogy ezeket megtekinthesse. Kíváncsiságáért azonban még ezen felül is megfizetett. A fétisek kunyhója tele volt tetűvel, amelyek minden belépőt azonnal ellepnek, így Tordayt is.

Másnap reggel már tovább ballagtak a Luje folyó felé, amelyet öt órai gyaloglás után a festői vízeséseknél értek el. Innét nagy vargabetűvel tértek vissza Ji faluba, ahol Torday kifizetve hű kísérőit, elbúcsúzott a bátor kis fiúktól.

Pár nappal ezen eset után bajaka teherhordókra lett volna szükség, mert a bambalák nem mertek nekieredni a soron lévő útszakasznak, mivel az az ellenséges baszamba nép országán vezetett keresztül. Kalala és Mejej vállalkoztak a feladatra, hogy bajaka teherhordókat kerítsenek. Egy hét múlva elő is kerültek 30 teherhordóval. Szinte hihe-

tetlennek tetszik, hogy Jiból jövet át tudtak vágni a veszedelmes területen.

Most már nem állott semmi sem útjában annak, hogy visszatérjenek Kolokotóba. Az út vangongo falvakon át vezetett. A vangongok, a baszambák és baszongók a Kongo vidékének legősibb lakói.

A folyamat elérve, találkoztak a »Marie« gőzössel, ami persze nagy élmény volt Kalalának és a kis Mejejnek, mert ők még sohasem láttak gőzhajót!

Útbaigazítás Luano vidékén.

Luanóban Torday hosszú hónapokat szándékozott tölteni. Még az első nap kihirdette, hogy ő hákim, orvos, aki mindenféle betegséget meggyógyít. Persze, seregestől tódultak hozzá a valódi és képzelt betegek egyaránt.

A kis Mejej volt az orvosi asszisztens. Akire az rámondta, hogy a hasa, vagy gyomra fáj, abba irgalmatlanul beleöntötték a ricinust. Tordayt hamarosan megszerette a környék népe. Nemcsak a betegek, még az egészségesek is szívesen felkeresték. Órákon át elbeszélgettek a jóindulatú fehérrel, s nem is sejtették, milyen drága ajándékot szórnak jóttevőjük elébe primitív népmeséik és szokásaik közlésével.

A bizalomban odáig mentek, hogy békeközvetítésre kérték fel Tordayt. A bajanzik és a baimbalák, illetőleg a vangongok között már egy hónapja véres háború folyt. Ezt kellett Tordaynak bölcs ítéletével elsimítania. Mivel megvolt a reménye, hogy tisztességes békét köthet, elhatározta, hogy személyesen is felkeresi az ellenséget saját falvaiban.

Mielőtt elutazott volna, milongára hívta össze a bajanzi harcosokat, hogy mindenki tisztában legyen azzal, milyen alapon óhajt Torday az ellenféllel tárgyalni.

Luzubiból délkeletnek vitt útjuk. Egy óra sem kellett s nyílt térségre jutottak, a csataterre. Két folyó között terül el a széles mezőség. A második folyón átkelve, magas fűben kellett haladniok, hozzá még óvatosan, hogy valami csapdába, verembe ne essenek.

A falu közvetlen környékén a fűvet felégették, hogy hamarabb észrevehessék a közeledő ellenséget. Tordayékat is hamarosan felfedezték. Mintegy 100—150 főnyi bennszülött fogadta őket fölajzott nyilakkal, mire Torday bátor

teherhordói csomagjaikat, elhajigálva, egy szálig elinaltak mellőle. Csupán a kis Mejej és Bokale tartottak ki hűségesen.

Torday elhajtotta a puskáját s nyugodtan cigarettázva elérte, hogy a harcosok békésen közeledtek feléje, majd rövid tárgyalás után bevezették falujukba.

A falu főnöke, Csitutu, egyúttal a környék legnevezetesebb varázslója is volt. Torday a főnöknek járó ajándékokon kívül némi ajándékot adott a főnök fétisei számára is, ami a jelenlevőkben kellemes meglepetést keltett.

Torday elmagyarázta jövedele célját. Az öreg főnök azonnal nagy hajlandóságot mutatott a békülékenységre, különösen a bambalákkal szemben. A vangongók ellen már sokkal inkább tüzelt, mivel a haszontalan nép csak a haszon, a zsákmány reményében szövetkezett ellenük a bambalákkal. Ne m is volt ám vangongó hadifoglya egy sem! Aki csak kezeik közé került, rövidesen megfőzték s megették, míg a Luzubi vidékről származó hadifoglyokkal elég jól bántak.

A béketárgyalások megkezdődtek. Kisvártatva megérkeztek a vanguli törzs harcosai. Ezek elkéstek már a tanácskozásról, amiért is Csitutu elmagyarázta nekik a dolgok állapotát. A jó »miniszterelnök« el akarta szédíteni Tordayt hatalmuk nagyságának fitogtatásával, ezért parancsszavára több, mint 2000 fegyveres vonult el előttük példás harci rendben, teljes hadi díszben. Hát nem ugyanez a jelenet ismétlődik ma is Parisban, Londonban az ú. n. béke ünnepén? Ott, a fekete országban azonban sikerült békét teremtenie Tordaynak, míg itt?...

Élet Luanoban.

A missziósok panaszkodtak, hogy egy közeli faluban közülük többeket legyilkoltak a bennszülöttek. Danniels hadnagynak, akire a büntető expedíció vezetését bízta, nem volt ajánlatos kimerészkednie személyesen a faluba, hanem Torday közbenjárását vette igényibe. Így sikerült is a főnököt rávenni arra, hogy egy-két napon belül a tettesedet megbilincselve elővezesse és átadja; a hadnagynak.

A tárgyalásokon Torday volt a hites tolmács. Egy jó hónapokig elhúzódott s végül is fel kellett a vádlottakat menteni, mivel beigazolódott, hogy nemcsak a bajanzi vádlottak, hanem maguk a vádlók is ludasak a dologban, mert ők meg raboltak, fosztogattak, asszonyokat s kecskéket hajtottak el Mataniból.

Eközben történt« hogy a közeli Kika nevű faluban főnökválasztásra került sor és Torday 15 éves Szakácsát, akit mi már jól ismerünk, Bokalót választották főnökül. Előbbi gazdájával is messze földet bejárt már, így honfitársai körében igen nagy tekintélyre tett szert.

Nemkülönben Torday is igen nagy tekintélynek és közmegebecsülésnek örvendett. Szavára évek óta dúló háborúk értek véget és ahova munkaerő kellett, egy szavára seregestül jelentkeztek az egyébként visszahúzódó s gyanakvó természetű feketék.

*

Torday teljes hat hónapot töltött Luanoban. Úgy rendezkedett be a telepen, mintha örökké ott akart volna maradni. Minden európaira nézve kötelező irányelv ez a kolóniákon. Ennek köszönhető, hogy a belga gyarmatok oly gyorsan megerősödtek.

Hat hónap után Tordayt váratlanul kiküldöttek egy 60—80 kilométerre fekvő faluba éppen akkor, amikor kertje védelmére a folyó felől árvédelmi gátat akart emelni. Milyen nagy volt a meglepetése, mikor néhány hét múlva, visszatérve, a kész árvédelmi gátat ott látta kertje tövében! Jellemző, hogy a feketék nem fogadtak el érte munkabér fejében egy garast sem.

Boldog, békés életben volt itt része kiváló hazánkfiának.

Fehérek és feketék élete Kongóban.

Mikor legközelebb megjelent a kis »Marie« Luanoban, Torday ismét hajóra szállt, hogy Kikvitbe utazzék. Madibi mellett elhaladva, örömmel tapasztalta, hogy az általa létrehozott béke tartóssá vált. Innét kezdve a partok emelkednek s a bennszülött falvak mind magasabban jelennek meg.

Micsakilán túl sziklás a meder s ez a hajózást írendkívül veszedelmessé teszi. Ilyen a part Kikvit előtt is.

Kikvitben szintén bambaiák élnek, akiket Torday — megkülönböztetésül a kongóiaktól — déli bambaláknak nevez.

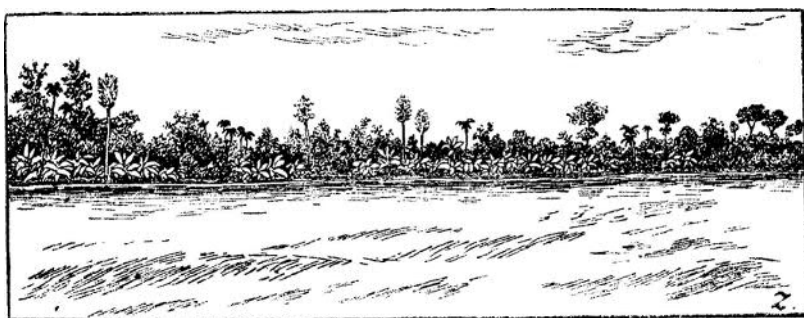
Bármerre is járt Torday, jóhíre mindig megelőzte jöttét. Mivel a déli bambalák nyelve az északlakóval azonos, e tekintetben sem volt semmi nehézség sem.

Pár napja volt csak Kikvitben Torday, amikor Babában lázadás tört ki, a bakvézek földjén. Bár e nép rettenetesen szegény és éppen ezért minden idegennel szemben

ellenséges indulatú is, a hűséges bambala teherhordók sző nélkül vállalkoztak az útra.

Ismét egy európai telepessel volt baj. Durva bánási módjával maga ellen ingerelte a bennszülötteket. Torday azonnal ítélkezett: a teleszesnek haladéktalanul vissza kellett térnie Európába.

Babából visszatérőben másik két európai útitárs kíséretében tette meg Torday az utat mintegy 100 főnyi karavánnal. A Jambezi folyón, mindjárt az első napon, függőhídon kellett átkelniük. A hidat póznákra erősített szőlőindafonás alkotta. A folyó közepe fölött 3—4 méterrel ma-



A Kongo balpartja. (Fénykép után).

gasabb volt, mint a két végén, amint az ilyen hidaknál az általában szokásos.

Ezen az útján másodszor esett meg Tordayval, hogy antilopverembe zuhant. Szerencsére mindkét alkalommal hiányzott a verem fenekéről a biztos halált jelentő nyárs.

Négy nap múltán megérkeztek Muzikikambába, ahol két napos pihenőt tartottak, hogy Torday rendbeszedhesse jegyzeteit. Ezen a vidéken a baluák laknak, akik valószínűleg a bodzsok-ok elől menekülve kerültek jelenlegi lakóhelyükre. Afrikában a népek vándorlása a mai napig is tart, de sohasem lesz olyan nagyarányú, amilyen a belső-ázsiai népeké volt.

Muzikikambában elhatározta Torday, hogy a még ki nem kutatott Jambézi mentén hatol föl észak felé. A falutól 30 kim-re sikeresen átkelt a folyón és úgy érte el Moszongo községet, ahol a bennszülöttek fölötté harcisan fogadták. A bambala teherhordók érdeme, hogy elcsitult

a harci láz, sőt a főnök három felesége lakomát készített Torday tiszteletére.

Moszongóból a Luesima folyóhoz vezetett útjuk. Elsőbb a Dzsari folyón kellett átkelniök, de azon nem volt híd. A teherhordók nem tudtak úszni, úgy mondták. Torday a kis Mejejjel átúsztatta a folyót és a túlsó parton elkezdett ebédelni, míg teherhordóit hídverésre utasította. Mikor azok látták, hogy uruk túl van a folyón, előbbi állításuk ellenére sorra vízbeugráltak és nagy könnyedséggel átúsztak a folyón.

Kalala, az örökké jókedvű fickó, vidám haditáncot járt örömeiben s versikéket rögtönzött arról, milyen gyorsan megtanította a bambalákat Torday úszni azzal, hogy fadóntögetésre utasította őket.

Másnap már a Luesima folyó partján álltak. Jó száz lépés széles, sebesvízű folyó.

Legközelebbi céljuk Kingongo, bakvéze falu volt. Az európaiak — tisztára önkényesen — Lucsimának nevezik. Útjuk erdőségen át vezetett. Az erdőség közepén hús tavat találtak, amelyet az odavalók Janzának neveztek. Valószínű, hogy a szó egyszerűen »tavat« jelent.

A faluban két napi pihenőt tartottak, hogy erőt gyűjtsenek az előttük álló nagyobb útra.

Utazás Kikvitibe.

A veszedelmes utazás igazi célját Torday mindezideig elhallgatta emberei előtt. Most, hogy az út nagyobb részét már maguk mögött tudták, nem volt oka a további titkolódzásra. Elárulta hát nekik, hogy tulajdonképpen a bakvamoszingák főnökéhez, Jongóhoz szándékozik menni. Kijelentése nagy csodálkozást váltott ki a teherhordókból, de végül is úgy döntöttek, hogy követik urukat ezen az útján is.

A bakvézek népe a XIX. század derekán foglalta el a bapindiktól és a babundáktól mai lakóhelyét. Attól kezdve örökös harc az életük. A babundák a hódítók rabszolgáivá lettek. Ezek közül a rabszolgák közül emelkedett ki egy Jongo nevű fiatal fiú, aki rátermettségével pár év alatt megszerezte magának a főnöki méltóságot.

A Kvilu jobbpartján lakó bakvézek, hogy megszabaduljanak az örökös háborúságtól, Jongo vezérletével új hazát kerestek maguknak és véres csatározások után mai lakóhelyükön telepedtek meg.

Lucsimától meredek lejtőn ereszkedtek le a sziklás medrű, sebesvizű Biere völgyébe. Kezdetleges hídon kellett átkelniük a folyón, majd a túloldalon egy fennsíkra kapaszkodtak fel. A plató a Biere és Lufuku folyók völgyét választja el egymástól. Ez utóbbin túl feküdt Jongo faluja.

A közbeeső falvak lakossága nagyon csodálkozott Torday bátorságán, hogy úgyszólván fegyvertelenül merészkedik Jongo közelébe, akiről csak borzalmakat tudtak mesélni. De Tordayt ezek a regék, sőt a látott rettenetes sebek sem tudták visszatartani.

Hírnököt küldött előre és megizente Jongónak, hogy nagyobb csapattal, de fegyvertelenül érkezik baráti látogatására, reméli, nem történik sem neki, sem embereinek bántódása.

Jongo hasonló nevű faluja mocsárral övezett, védett helyen épült, természetes erősség volt. Tordayt az üdvözlétere eléje sietett fegyveresek csoportja a tanácssterembe kíserte. Ezen pajtaszerű épületben várta őket a nagy főnök, amint Torday nevezi, az afrikai Napoleon. Trónuson ült, díszesen faragott széken, körötte tanácsadói, mögötte hegyes karók a földbe verve, mindegyiken egy-egy, emberi koponya.

Bármilyen félelmetes is a híre, Tordayval kitüntetően bánt és mint barátok váltak el egymástól.

Az utolsó békeküldetésen.

Kikvit — nem sokkal alapítása után — a környék legjelentékenyebb kereskedelmi gócpontjává fejlődött. Mészze vidékről idesereglenek a karavánok és nem egyszer 600—800 idegen teherhordó biztatgatja állatait a szűk utcákon. A közelben fekszik egy gazdag, bennszülött község, Zimba. Lakosai az európaiak szolgái. Ahol nagy a sokadalom, oda kenyér is kell. Kikvitnek a zimbai aszszonyok az élelmiszerszállítói. Mivel a vásárra igyekvő zimbai »kofákat« nem egyszer kirabolták, Torday bennszülött rendőrséget létesített s ezzel a tisztos kereskedelmet és a kereskedők biztonságát erősen emelte.

Úgy látszik, Tordayt mindig oda vetette sorsa, ahol valami baj volt. Így történt Kikvitben is. Alig élt ott néhány Jjete. két falu között olyan szenvedélyesen lángolt fel a háborús gyűlölködés, hogy azonnal közbe kellett lépnie.

Moangi és Bumba falvak lakossága már régóta harag-

ban volt egymással, sőt jóideje tartott már a hadiállapot is. Egy ízben Torday t két moangi-i ember is elkísérte útjára. Este csendesen üldögélnek a tábortűznél, amikor hirtelen a két ember hangos jajszóval felbukik. A bambalák nyilai itt is utólérték őket!

Torday tehát legelőbb Moangi falut kereste fel. Mindkét falu nagyjában egyforma erős volt. 1500—1500 harcos nézett farkasszemet egymással, azaz csak nézett volna, ha nem guerilla-harcot folytattak volna. A háborúskodás úgy kezdődött, hogy a bambalák felgyújtották Moangi falu erdejét és ezáltal elűzték onnét a legjobb hús vadat — a patkányokat. Hát van-e csak egy is olvasóim közül, aki ne látná be azt, hogy ez eléggé komoly ok a háborúra!

Két nap alatt Moangiban voltak. A főnök azonnal késznek nyilatkozott a béketárgyalásokra. Miután megállapodtak abban, hogy a tárgyalásokat a két falu között, semleges területen, fegyvertelenül folytatják le, Torday elindult Bumbába. Ott sikerült is a főnököt erre rábeszélnie, Ennek ellenére mindkét fél teljes fegyverzetben jelent meg a béketárgyalások színhelyén.

Kétszáz lépés távolságot sikerült biztosítani a két csapat között. Rettenetes kényes, veszélyes volt a helyzet. Ha egyetlen nyíl elröppen, borzasztó öldöklés kezdődik. Szerencsére ez nem történt meg, de akkora már mégsem volt a bizalom, hogy a két főnök elvált volna csapatától. Ezért Torday volt kénytelen ide-oda szaladgálni a két tábor között és így közvetítette a tárgyalásokat.

Jó félnapos ide-oda járás után a főnökök a kisszit, a fétist kérték, hogy megpecsételjék a békét. Mivel pedig más kisszi nem volt kéznél, a kis Mejej Torday podgyászából egy púderosdobozt kerített elő s annak tartalmával pamacsolták be a két főnököt rettenetes átkok között.

A fehér kisszinek meg is volt a jó hatása, mert azontúl békében élt egymással a két nép.

Másnap már Jongo falujába igyekeztek. Jongo is megtartotta a szavát. A békekötés óta nem háborgatta a bakvaszaimbákat.

Megnyugodva vándorolt tovább a nagy békecsináló. Muri Kongót, a nagy bakvéze főnököt kereste fel ezúttal. Érdekes, hogy az öreg Muri Kongo tulajdonképpen csak a bakvandaiák uralkodója. Népe békés és munkaszerető. Maga a főnök kedves, bölcs, öreg úr. Fiatalabb éveiben messze földet bejárta, látta még a tengert is!

Innét a bakvasza mbák főnökéhez mentek, akit Jongoval



Óserdő a Kongo vidékén. Az Amerikai Földrajzi Társ. Afrika-expedíciójának felvétele. (Cholnoky könyvéből).

békített ki Torday. Nehezen találtak rá, mert időközben faluját nehezebben hozzáférhető helyre helyezte át. A főnök kissé nehezen került elő, amint később kiderült azért, mert Torday tiszteletére teljes parádéba vágta mágiát. Volt rajta egy vörös szövetsapka, két oldalán dróttal megerősített, méteres szárnyakkal. Főekessége valami tábornoki kabát volt. Valamikor bizonyára egy természetes brazíliai generális viselte. Ezen alul egy lágyékkötő tette teljessé a királyi díszet.

Gyors menetben igyekeztek vissza Kikvitbe. A környékbeli falusiak mind összegyülekeztek fogadtatására és lelkes ünneplésben részesítették, amelyre Torday méltán büszke lehetett.

*

1907. elején oly híreket kapott Torday Európából, amelyek azonnali hazautazásra készítették. Hű feketéi megtudták a szomorú hírt és azonnal tudomást szerzett róla az egész környék. Seregestől jöttek kérlelni, hogy ne menjen el. Főnökök, rabszolgák, nők, gyermekek. Azt hitték, valamivel megbántották. Amikor az ellenkezőjéről biztosította őket, szigorúan megígértették vele, hogy visszatér hozzájuk, amit Torday szívesen meg is tett.

Torday harmadik utazása.

A Kaszai medence népei között.

1907. október végén már ismét Afrikában találjuk Tordayt. A British Museum számára dolgozott jelenleg is és a munka érdekében két angol útitársat vitt magával: M. W. Hilton-Simpson és Norman H. Hardy urakat. Hardy, a művész, csak félévig maradt velük, míg Hilton-Simpson érdekes munkában számolt be a nagyszerű expedícióról. Torday ezen útja ismét jelentékeny területeket tárt fel és sok eddig ismeretlen népről hozott hírt számunkra.

Hajójuk a Kongo torkolatánál kötött ki. Matadiból Leopoldvilleig az utat vasúton tették meg. Ott három hetet töltöttek az előkészületekkel s közben embertani méréseket végeztek. Még novemberben felhajóztak Dimába. Ez jelentős európai telep a Kaszai mellett, a Kvangó torkolata fölött. Lakosai a baboma törzshöz tartoznak s európai ruhában járnak.

Útjukat gőzhajón folytatták felfelé a Kaszai folyón.

A huszonegyedik napon érték el Batempát, ahol teherhordókat toboroztak szárazföldi barangolóaikhoz.

December 27-én elhagyták Batempát. A Szankuru galériaerdein átvergődve, hullámos vidékre jutottak. Tanyák és erdők elszórtan váltakoztak egymással. A tanyák körül hatalmas kölestáblák teljes virágpompában.

Mindenütt barátságos fogadtatásra találtak. Zeneszóval vonultak be a falvakba. Az élelmiszereket fölötte olcsón vásárolhatták. Elérték az »állami utat« és ötödnapp megérkeztek Mokundzsi fővárosba. Itt lakik a szungu néptörzs főnöke. Ezt a törzset is a batetelákhöz sorolják, akik ihlatalmas területet népesítenek be a Labefu mindkét partján. Tordayék igen részletes néprajzi és embertani tanulmányokat folytattak közöttük.

Mokundzsiban hat eredményes hetet töltöttek, majd visszatértek Luszamboba, a kerület székvárosába. Lusz&mbó nagy város. Abban az időben kb. 40.000 lakosa lehetett.. Vasárnapi vásárai messze földön híresek és rendkívül festőiek. Sajnos, mindenféle gyülevész: népség ácl találkát egymásnak a város falai között.

Az ilyen hely, ahol annyiféle népség van, nem¹ alkalmas a néprajzi megfigyelésekre, ezért hamarosan tovább utaztak. Hajójukat és a Szankuru folyót a kis Gandu állomáson hagyták el s innét gyalogosan igyekeztek. Miszum-bába, a búsongó királyság fővárosába.

Miszumbában alig akadt teherhordójuk, mire Torday a babendék titkos társaságához fordult, ugyanis ezek két fiatal tagjával igen jó viszonyban volt. Másnapra az igényelt száz teherhordó helyett majdnem a háromszorosa jelentkezett.

Április 12-én elhagyták Miszumbát. Ganduban bevárták a kis folyami gőzöst. Mikor ez megérkezett, elbúcsúztak művész kísérőjüktől, Hardy tói, mert annak vissza kellett térnie Európába. Torday és Hilton-Simpson pedig tovább folytatták vándorútjukat a Szankuru jobbparti vidékére, Lipót belga király koronauradalmába.

*

Béna Dibebe állami telep körül igen sok törzset figyelhetek meg részletesen.

Május 20-án a Szankuru folyón Pokoba faluba eveztek, ahonnét egy sűrű erdőségen át Tvipoloba törtek előre a bankutu törzs lakóterületére.

Immár az egyenlítőjáji őserdővidék legdélibb részén jártak. Fojtó, párás, forró éghajlat. Torday útitársa majdnem elpusztult a trópusi lázban. Őt magát már megedzette az a sok, hosszú esztendő, amit már Afrikában töltött. Puskaák 24 óra alatt teljesen megrozsdásodtak.— Május 25-én elérték a Luken yet, ezt a jellegzetes trópusi, őserdei folyót.

Ismeretlen népek között.

A búsongok országában tett utazás mindkettőjüket anynyira megviselte, hogy feltétlenül hosszabb pihenőre volt szükségük. Tordaynak kellett döntenie, hogy hol akar pihenni. Nem csodálhatjuk, hogy választása a Kvilu folyó mentére esett, hisz itt jóbarátai várták, a bambaiák. Igyekeztek is hát Kikvitbe, ahol határtalan lelkesedéssel üdvözölték régi gazdájukat négy hosszú esztendő után a hűséges bambaiák.

Megható ragaszkodással csüggték Tordayn és mikor nesztét vették, milyen veszedelmes útra készül, egyik falu a másik után kerekedett fel, kijelentvén, hogy ők is elkísérik ezen útján, mert nem engedhetik, hogy valami baja legyen, úgy kellett Tordaynak megszöknie hű barátai közül 28 teherhordó kísérelőjével. A legderekből módon viselkedtek az egész úton. Mintaképei voltak a hűségnek és áldozatkészségnek, az igazi, ideális afrikai kísérőnek.

A Kvilu folyón átkelve, a babundák országába jutottak. Délkelet felé tartva, az ország szívéig hatoltak előre és Alelában állapodtak meg. Innét intézték kirándulásait, legelőbb is délnek, a bapendék földjére. A sűrű népeségű vidéken Bondoig meneteltek, ahol a Kvilu gyönyörű zuhatagokat alkot. A bennszülöttek élénk cserekereskedést folytatnak: kecskét, csirkét, maniok-ot szállítanak délnek, amelyekért cserébe kaucsukot kapnak. Ezt a fehéreknek adják el.

Tanulmányaik befejeztével áttelepedtek Dumba bapende faluba. Itt van a Kaszai Társaság legkeletibb telepe.

Május 9-én elhagyták Dumbát (Molaszát), és pedig egy hegygerincen át. Míg a telep 650 méterrel feküdt a ifolyó vízszíne fölött, a gerinc 900 m magas volt ugyanahhoz viszonyítva. Harmadnap Kangalában voltak. Idáig terjed keletnek az európaiak befolyása.

A falu főnöke felajánlotta Tordaynak, hogy összeismerteti barátjával, aki a folyó túlsó partjai) főnök a iba-

kongók között. Előrenyomultak tehát a Loangéhez, Inssasi faluba. Onnét a bapende főnök átevezett barátjához, hogy előkészítse Torday jövetelére. A csónakok a túlsó parton voltak. Hosszas rábeszélésre átjöttek értük, de amint meglátták a rengeteg podgyászt, menten visszafordultak. Csak újabb, nagyon hosszadalmas rábeszélés után mutatnak hajlandóságot a visszatérésre, mire nagynehezen átvitték apránként a holmit. Elsőnek Torday kelt át. Mire Hilton-Simpson is átért — utolsónak, málhajukat az asszonyok bevitték a faluba.

A *Loan-ge folyó itt 200—250 m széles*. Medre sekély, de olyan erős a sodra, hogy a kis folyami gőzös nem tudott megbirkózni velük.

Karavánjukat, amelynek magva 24 főt számlált, itt 200 teherhordóval egészítették ki, főleg azért, mert a nélkülözhetetlen »aprópénzük« csupán 30 métermázsát tett ki. — Ugyanis apró, kb. 1 kg-os vasrudakból állott egész pénztárállományuk. Ez a pénzegység azidőben kb. 70 fillérnek felelt meg. Egy-egy teherhordóra 22—23 kg esett.

Hallották, hogy a Loange és a Kaszai között lakik¹ egy főnök, aki népével együtt még sohasem látott fehérebertl Elhatározták, hogy felkeresik, de nem volt sikerük. A főnök futott előlük s féleven lát hiába követték nyomon, nemi bírták beérni. Mindamellet igen sok értékes megfigyelésre tettek szert ezen útjuk alkalmával is.

Az első, útbaeső falvakban szívesen fogadták a karavánt, de már Bisvam Burában ellenséges indulatú bennszülöttekre találtak. Tüntetőleg fenyegetőztek íjjaikkal s nyilaikkal, úgyhogy tanácsos volt tanyájukon maradniok. Harmadnapra azonban váratlanul megszelídültek és készek voltak elszállítani őket a szomszédos faluig. Ennek neve: Kanenenke volt.

Mivel nem küldtek előre hírnököt, megjelenésük szinte riadalmat idézett elő. Tordayt, aki a karavánt jóval megelőzve, egyedül haladt, kísértetnek nézték. Meg is kérdezték tőle, miféle jótéltélek. Mikor azt felelte, hogy ő is csak ember, felszólították, azonnal forduljon vissza. Torday erre kérte, hadd várja be a többieket. Mire a karaván odaérkezett, szent volt a béke és négy napig maradhattak a faluban, ami elégséges is volt arra, hogy néprajzi megfigyeléseiket alvégezzék.

Innét már hírnök ment előre a legközelebbi faluba, Kengebe. A főnök szívesen fogadta őket, de amikor a lakosság meglátta, hogy fogytán a vasruduk, ellenségesen

kezdett viselkedni. A dőnök igyekezett a helyzetet kiélezni s ellopta csirkéiket, ami kész hadüzenetet jelentett. Mindamellet Torday ügyes trükkel kivágta magát és sikerült az összetűzést elkerülnie.

Nemsokára a badzsok-ok földjére jutottak. Főnökük Angolából vetődött ide, világlátott ember. Maga a badzsok nép pedig Afrika legüzletibb feketéi. Portugálus — elültető — puskáikkal még elefántra is vadásznak, és pedig szép sikerrel. Európai ruhában járnak. A nők keblüket eltakarják. A tetoválás előfordul, de nem általános szokás. Testüket szénnel kenik be. Sebforradásokkal csak a nők díszítik magukat. Szellemi életük a vagyonszerzésben merül ki.

A fehérek iránt eléggé barátságosak, de modoruk nem a legjobb. Erősen harcra vágyó nép. Ők épp úgy felforgatták Középfrika térképét, mint annakidején Napoleon Európáét.

*

A Kaszai folyót elérve, hazafelé vették útjukat. Nemsokára utoljára látta Torday Afrika partjait a távolodó hajó fedélzetéről.



ALMÁSY LÁSZLÓ EDE,
a kiváló autósportsman,
a homoksviatagok diadalmas hőse.

Az utóbbi években az afrikakutatás terén szép nevet vívott ki magának Almásy László Ede, az ázsiajáró Almásy György fia.

Az ősi, borostyánkői Almásy-kastélyban született 1895-ben. Itt, a vasmegyei Alpok legszebb, legfestőibb vidékén nevelkedett 10—12 éves koráig. Középiskolai tanulmányait még Kőszegen kezdte meg, majd szülei Londonba küldték. Ott szerezte meg érettségijét is.

Angliából a világháború előszele hajtotta haza. Mozgósításkor az első önként jelentkezők között volt s mint huszárönkéntes kezdte meg katonai pályafutását. Csakhamar azonban — saját kérelmére — áthelyezték a repülőkhöz. Hol nagy műszaki készségével, alapos tudásával és mindezt felülmúló rettenthetetlen bátorságával tűnt ki.

Almásy László az olasz és orosz frontok legismertebb és legvakmerőbb pilótája volt. A felsőbb katonai körök nem is maradtak adósai az elismeréssel: a legszebb hadi érdemrendekkel tüntették ki. Katonai szolgálatainak elismerésül megkapta a bronz Signum Laudist kardokkal, az I. és II. osztályú ezüst vitézségi érmet, a bronz vitézségi érmet, a Károly csapatkeresztet és a bolgár tiszti vitézségi érmet.

A háború utáni forradalmi időkben ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki, ezért akkoriban Borostyánkőre internálták bátyjával együtt. A kommunizmus után résztvett a Lehár-hadtest dunántúli szervezkedésében és tényleges katonai szolgálatra jelentkezett ugyanennél a hadtestnél. Mint autóreferens 1921-ig teljesített ismét katonai szolgálatot. Közben a család anyagi viszonyai megváltoztak, ezért Almásy Lászlónak is jövedelmező foglalkozás után kellett néznie. Amit eddig pusztán szórakozásból űzött, most hivatásának választotta: a Steyr-művek szolgálatába lépett és a cég gyártmányai számára Szombathelyen vezérképviselőt nyitott.

A Steyr-művekkel való kapcsolata szolgáltatta neki azt a gondolatot, hogy egy átlagos építésű Steyr-kocsivaj nagyobb, nehéz utat tegyen meg s ezzel bizonyítsa a márka versenyképességét. Választása Afrikára esett. Első útja Szudánba vezetett. Nehéz terepeken, sivatagokon, út-talan utakon hatolt előre a Dinder vidékéig s szerencséjével ért haza.

Legutóbb már hetedszer volt úton, mindannyiszor szép eredménnyel, amelyek méltán hívták fel reá a tudományos-, a sport- és a vadászörök figyelmét.

Almásy 1926. évi Núbiai expedíciója.*

Még élénken vissza tudunk emlékezni azokra a napokra, s arra az osztatlan lelkesedésre, amely elfogott mindnyájunkat annak hallatára, hogy Almásy expedíciója, a nehézkesnek mondott Steyr-kocsival sikeresen átszelte a Líbiai sivatagot. Annál meglepőbb és dicséretre méltóbb teljesítmény volt ez a kezdő afrikautazótól, mivel alig volt néhány napja az előkészületekre.

1926 február 8-án beszélgettek először Eszterházy Antal herceggel arról, hogy jó volna egy egyiptomi kirándulást csinálni s tizenegy nap múlva már behajóztak Triesztben.

Gépkocsijuk az osztrák Steyr-művek 6 hengeres, 12/50 lóerős, négyülékes túragépe volt. A kocsi nem volt új, sok ezer kilométert hagyott már maga mögött, sőt előzetes javításon sem ment keresztül, mert nem volt rá idő. Azonban a legszükségesebb pótalkatrészekkel ellátta a gyár Almásyt.

*

Almásy és társa február 19-én hagyták el Triesztet, a »Vienna« fedélzetén. Ugyanazon hajó szállította gépkocsijukat is. Három napi hajóút után, febr. 22-én feltűnt előttük Alexandria kikötőjének árbocerdeje.

Másnap a kora délutáni órákban elindultak Alexandriából azzal, hogy az éjjelt Kairóban töltsék. Egy arab soff őrt is vittek magukkal. A neve: Szaid Mohamed Baracat.

Buja szántóföldek, sudár pálmafák, csatornák és zsilipek és töltések között vezet útjuk. Az országúton zsidók

* Almásy: Autóval Szudánba. Budapest, e. n. (Magy. Földr. Társ. Könyvtára.) c. nagyszerű munkája, erről az útról részletesen számol be. Franklin kiadás. 240 oldal, 83 képpel és 1 térképpel.

élet. Esteledett már, amikor elérték Tanta városát, majd egészen besötétedett.

Előttük távolról nagy, piros folt dereng. Minden másodperccel nagyobb és élesebb: Kairó.

Kairóban hat napot töltöttek. Ezen idő alatt előkészítették autóújtjukat és az április havára a Dinder folyó mentén tervezett vadászkirándulásukat egyaránt.

A Dinder a Kék Nílus mellékfolyója. Északnyugati Abesszinia hegyvidékén ered s alsó folyásának vidéke vadban nagyon dús terület. Első, e vidékre vonatkozó adataink még a múlt század német utazóitól erednek.

A legfontosabb lépést az üzemanyagpótlás zavartalanságának biztosítása képezte. Almásynak sikerült elérnie, hogy az angol hatóságok biztosították a benzin utánpótlását.

Majd a kocsit felszerelését egészítették ki lapáttal, víztartó kulacsokkal és két tekeres szűkfonású acéldróthálóval.

*

Március 1-én hagyták el Kairót. Kora reggel. Úttestül többnyire a töltések szolgáltak.

Tíz órai menetidő alatt 375 km utat tettek meg és estére Assziut városában voltak.

Innét kezdve már lényegesen rosszabb úton haladtak. A legnagyobb nehézséget a szűk hidak okozták. Azért minden baj nélkül érték el Kéne, majd Luxor városát. Két nap alatt 715 km utat futottak be, ami óriási nagy szó, hisz egyetlen elődjük volt, a híres Kajmal Edin herceg, aki hat nap alatt tette meg ugyanezt az utat.

*

Pár napi pihenő után, kemény sárrögökkel teli dűlőutakon indultak tovább. Kínosan érik el Eszna vasúti állomást, majd El Deil nevű falvat, ahonnét már csak örökös kérdezősködésekkel, tapogatózásokkal, próbálgatásokkal haladhatnak tovább.

Az úttest leírhatatlanul rossz. Csupa lyuk és gödör, vastag porlepel alatt. Ehhez még újabb nehézség is járult: elérte őket a számum. Szerencsére alig félóra múlva vége volt a fergetegnek, de így is igen megviselten festettek, amikor berobogtak az edfui mamuria udvarába.

Újabb sivatagi kalauz vezette el őket el Sella repülőtéréig, ahonnét a kocsit vasúton továbbították a kikötőbe,

ott behajózták és a Nílus-gőzösön tették meg az utat Vádi Halfáig. Itt épült a Nílusmedence öntözését szolgáló, óriási asszuáni gát, amely egész Egyiptom termését biztosítja.

Az egyiptomi és szudáni öntözéseket most még az asszuáni csodagátnál is gyökeresebben óhajtják megoldani. A Kék Nílus, vagy Abai folyó az Abesszíniai fennsík szívében fekvő Tana tóból fakadt. Ez a tó 1731 m magasságban, mint valami tengerszem húzódik meg a körülötte tornyosuló, a 3000—4000 métert kerülgető, sőt meghaladó hegycsúcsok között. Területe 3100 négyzetkilométer, tehát ötszöröse a Balatonnak. A tavat közvetlenül nagyobbára lapos part környékezi, csupán a déli csücskén, ahol az Abai — mintegy 20—25 pompás vízeséssel — folyik ki belőle, vannak meredek partok. Itt az Abai hátravágta magát és lecsapolta a tavat mai szintjéig.

Az angolok azt tervezik, hogy az Abai kitorkolásánál a tavat három, nagy gáttal elzárják, a tó vízszínét 8 méterrel felemelik, ami által a rendelkezésükre álló vízmennyiséget a mai nyolcszorosára növelik.

Ez a terv — sajnos — ma Abesszinia ellenállásán még megtörik, de remélhetőleg mielőbb megvalósul s vele együtt kielégítő elintézés nyer ezáltal a szudáni öntözések kérdése is. Mert a, Tana és az Abai nemcsak a vizet, hanem a kitűnő termőiszapot, a bazalt vörös málladékát is szállítja Szudánnak s ezzel a munkával, ezzel az ajándékával évről-évre új területekkel ajándékozza meg a koldus, bennszülött lakosságot.

*

A Szudán-vasút sivatagszakasza Vádi Halfától Abu Hamedig mintegy négyszázötven kilométer. Ezen a távolságon a teljesen kopár, minden vegetáció nélküli homok-sivatagban tíz kiterő állomás van, egymástól átlag 40 kilométernyire.

A vágányok teljesen egy szintben fekszenek a homok felületével. A talpfák között jó keményre fújta a szél a homokot, így az egyik sínt közrefogva, kitűnően haladhattak a pályatesten. Magától értetődő, hogy ezen a módon kísérelték meg a Núbiai sivatag átszelését.

Május 9-én reggel 6 órakor: indulás! Ez az első sivatagi autót, valljuk be, rendkívül próbára tette Almásyt, de útját dicsőséggel járta meg. A sok küzdelem mindig újabb s újabb eszméket sugallt a lelkes magyarnak s büszkén mondhatjuk el, hogy 1933. tavaszi útján sikerült

Almásynak a sivatagot; is legyőznie. Ekkor olyan pneumatikot sikerült alkalmaznia, amely minden terepakadályon simán vitte a korábban még nehézkes, drótozással, deszkázással vesződő túrakocsit.

De ezúttal még csak az első sivatagi utat tették meg. Az első ember, magyar ember a sivatagban, közönséges túrakocsival!

Sokáig szótlanul haladtak. A végtelen sivatag lenyűgözte őket. Egyenletes, negyven kilométeres sebességgel rohantak előre. A vezetés nem okozott különös nehézséget.

Elérik az egyes számú állomást. Rövid helyzetjelentés után azonnal indulnak tovább. A homok elég keménynek látszott, ezért elhagyták a pályát, Igazuk volt, a sima homokfelületen teljes sebességgel haladt a pálya mellett a gép.

A »Station No. 2.« mellett megállás nélkül robogtak el. Nagy fatáblán a szám, két-három betonkunyhó, néhány integető alak, s ismét a perzselő nap hevében égő, végtelen sivatag.

Később megint elhagyják a vasútvonalat s csupán az iránytűre támaszkodva, egyenesen délnek vágnak, a III. sz. állomás felé. A vasút itt nagyot kanyarodik s ők meg akarják takarítani a nagy és fölösleges kitérőt. Rohan az autó s repülnek a percek. Délibáb játszik a sivatag felett.

Négy órai út és 150 km után elérik a »Station No. 3.«-at. Rövid pihenő. A négyesig még eljutnak valahogy, de azon túl már nem mondhat senki sem sok biztatót. A pálya jelenleg is átépítés alatt van. Sziklás terepen halad helyenkint, nagy kanyarokat kerít. A helyzet nem nagyon biztató.

Fél tizenegy óra. Tovább indulnak. A terep változni kezd. Itt-ott kőbálványok ágaskodnak ki a homokból.

Már túl voltak az esedékes útszakasz felén, midőn valami szegényes kórok Almásyt egy sárgásán csillogó, sima homokfelületre csalták s abban a percben a gép fara mélyen besüppedt a homokba. Beletelt az egész délután, amíg kiásták és visszavitték a gépet a pályatestre. Az alkonypírral indultak tovább.

Mivel a vasút nyomtáva 1.30 m, a Steyr-kocsié pedig 1.35 m volt, egyrészt a gummiabroncsok belső felülete rendkívüli módon kopott, másrészt a kerekek hol ki, hol beugráltak a vágányok között. Rendkívül fáradtságos volt a gépkocsi vezetése, mindamelllett még az éj folyamán el-

érték az 5-öt számú állomást, ahol Mr. Carver, távírószaki műszaki felügyelővel találkoztak össze-

Másnap, a kedvező terepet teljes mérteikben kihasználva, még a délelőtti órákban befutottak a »Station No. 6.«-ra.

Dél felé elérik a hetes számú állomást, 32 perc múlva és 36 km hátrahagyásával pedig már a 8-asnál szól a dudájuk.

Az állomások szorgalmasan adták le jelentéseiket az autós expedíció megérkezéséről, illetve továbbhaladásáról, hogy azonnal intézkedhesek a kormányzóság központja, ha útközben valami baj, vagy szerencsétlenség érné a két derék utazót.

A kilences állomás meglehetősen messze, 50 km távolságban van a nyolcastól. Ez a legnagyobb távolság az egyes állomások között.

Elhagyták a vasútvonalat, mert a pályatest mellett mindenfelé friss futóhomoknyelvek kellemetlenkedtek. A gép állandóan 80—95 km-es sebességgel rohant. Háromnegyed óra múlva befutottak a kilences állomásra.

Pár percnyi időzés után teljes sebességgel nekivágtak a következő, 40 km-es útszakasznak. Már túl voltak a felén, amikor a kocsi előtt váratlanul — veszedelmes voltárol már ismert — perjés homokfelület tűnt fel. Mielőtt felocsúdhattak volna, a hágódeszkáig mind a négy kerék bele-süppedt a homokba. Délután négy óra.

Esterházy és Szaid a kocsit próbálták kiszabadítani, Almásy járható utat, azaz kavicszátonyokat keresett. Nehezen boldogultak. Eljött az alkony, majd hirtelen rájuk esteledett. Szerencsájukra jött egy éjjeli vonat s annak a munkásai kiemelték a kocsit a gyilkos homokból.

Innét 20 perc alatt befutottak a »Station No. 10.«-re.

Másnap korán reggel indulás! Mintegy 10 km után a terep ismét lényegesen nehezebb lett. Kőbálványok, jardangok nehezítették előrejutásukat. Ezek miatt a pálya vonalvezetése is szeszélyesebbé vált és helyenként töltésekbe ment át. Az egyetlen vigasztaló, hogy a láthatáron dombok és a Nílust szegélyező galériaerdők körvonalaik sötét foltjai jelentek meg.

Az emelkedő hangulatot mérsékelte a ventilátorszíj elszakadása, amit annak túlságos kiszáradása okozott. Pár perc veszteséggel robognak tovább.

Megjelentek a váltók, a vágánypárok szétágaznak: itt van Abu Hamed állomás, amely a Núbiai sivatag végét

jelenti, örömmel robognak a felvételi épület elé, ahol nagy rivalgással, éljenzéssel fogadják a Núbiai sivatag első autós turistáit az állomás személyzete és munkásai.

Abu Hamedtől a hatodik állomásig, Gananitáig, lehetetlen a vasútvonal használata. A pálya itt, a szűk, sziklás Nilus-völgyben olyan természetű, mint bármely svájci hegyi-pálya, átvágásokkal, kisebb alagutakkal és számtalan híddal. Több, mint 120 csak Gananitáig!

Ezért Almásyék lemondtak arról, hogy továbbra is a pályatestet kövessék nyomon, hanem elhatározták, hogy egy régi karavánút mentén kísérlik meg Berber elérését.

Másnap korán reggel indultak. A háromtagú kis karavánt Szál ah Abeddel egészítették ki. A városból kijutva, megállapíthatták, hogy sokkal nehezebb terep áll előttük az eddigieknél. 14 órai menetidő alatt mindössze 12 km-rel jutottak előbbre.

Este egy szikladomb tövében pihentek le. Hajnalban ismét útának eredtek. Amennyire tőlük telt, kerülték a vádikat, de ezzel szemben többet kellett gyalogolniuk, hogy utat keressenek.

Szerencsére a kitűnő Reithoffer-pneumatikok kiválóan tartottak. Annak ellenére, hogy egész nap a nehéz, köves talajon s éles, szinte izzó palatáblákon kellett haladniuk, a legkisebb karcolás nyoma sem látszott rajtuk.

Délben Almásy megtalálta a Court Treatt-féle expedíció duplakerekű autójának nyomait. Ezzel minden bajtól, aggodalomtól megmenekültek!

Három órán át követték a nyomokat s közben csak egyetlen egyszer sülyedtek el. Így érték el Nádi állomást, ahol örömmel adták le jelentésüket. Nádi vasúton 109 km-re fekszik Abu Hamedtől, az ötödik állomás, az ő távolságjelző készülékük pedig 231 km megtett útról számolt be.

A kartumi angol hatóságok előzékenységéből rövidesen kipótolva benzinkészletüket, 14-én reggel tovább folytatták útjukat. A pálya innét kezdve már nem olyan veszélyes, ezért nem tértek le róla. Mégsem volt oly sima útjuk, mint eddig, mert a talpfák a köves talaj miatt távolabb voltak egymástól.

Náditól 29 km-re elérték az első állomást, Karrabát, átlagos 4 km óránkénti sebességgel. A délelőtt folyamán eljutottak a harmadik állomásig, Abidiáig. Ez úton közel

80 hídon kellett áthaladniuk, köztük négy nagy rácsos hídon is, amelyek különösen veszedelmesek voltak rájuk nézve. Néha-néha csak pillanatok s hajszálnyi terek mentették meg Almásyt és gépét a mélységbezuhanástól.

Az utolsó hídon érte őket útjuk egyetlen pneumatik-defektusa.

Abidia után végre elhagyhatták a pályát és szelíden hullámos terepen, nagyobb sebességgel haladhattak tova. Itt-ott egypár kunyhó, közelükben tipikus koromfekete szudáni kecskék és őrzőik. Almásyék teljes sebességgel robognak be Berberbe, a Nilus partján 9 km hosszúságban húzódó városba. Itt elbúcsúztak a melléjük adott vasúti munkástól.

A város végén ismét autónyomokat találtak. Ezeket követve, koromsötétben érték el berber tartomány fővárosát, Atbarát, ahol meleg ünneplésben volt része a derék magyar utazóknak.

Innét kezdve alig volt sivatagi útszakaszban részük, ezt inkább a bozót (Busch) váltotta fel. Ennek talaja már kötöttebb. Berber tartomány kormányzója sajátkezűleg le-gépelt útmutatót adott át Almásynak a további útszakaszra vonatkozólag.

Délután elbúcsúztak az őket vendégül látó kormányzótól és elindultak az 51 km-re fekvő Aliab falu felé. Utazásuk jellege egy csapásra megváltozott: tipikus afrikai szavannán, a bozótban jártak. Itt-ott egy csoport magas pálma, sűrű tüske-bokrok, helyenkint néhány száz méter homokos terület, a sivatag utolsó nyúlványai, de mindenütt meglehetősen kemény talaj.

Helyenkint a régi, elhagyott folyómedrek okoztak egy kis nehézséget.

Még jóval napnyugta előtt elérték Ahab állomást és azonnal tovább is robogtak, úgy hogy e délután a tervbevett 50 km helyett 86 km-t tettek meg, minden baj és fennakadás nélkül.

Hajnalhasadtával már ismét indulnak. Ezúttal kis kitérővel Meroe piramisait keresik fel. Meroe valaha Etiópia fővárosa volt, azonban akkor Etiópia nem a mai Abesszinia területét jelentette, hanem inkább keleti Szudánt foglalta magában.

Kellemes és változatos út után érték el Sendi állomást.

Innét kezdve megint a Court Treatt-expedíció nyomait követték Vadi-Ben-Naga állomásig, amivel sok bosszúságot és hiábavaló fáradságot takarítottak meg. Csakhamar elérték a nilusmenti vasútvonalat.

Már sötét este volt, amikor egy európaias telephez értek. Görög kereskedő volt, aki oly kellemes estét szerzett utazóinknak, hogy másnap elaludtak a hajnalt, így indulásuk délelőttre maradt.

A Nílus közelében, a Sabluka hegycsoport vidékén jártak. A terep a Berber sivataghoz hasonlóan nehezen járható.

Éppen dél volt, amikor pár száz lépésnyire egy tipikus Ford-kocsit pillantottak meg. A kocsi utasai hírét vették Almásyék közeledtének Kartumban, ezért eléjük jöttek. Most együttesen vonultak hát a Ford által kitaposott nyomokon Kartum felé.

Geili állomásnál, Kartumtól 16 km-re, elérik a vasútvonalat, ahol ismét teljes sebességgel haladhatnak tova. A sebességet 100 km-re fokozva, rohantak Kartum felé, ahova március 17-én délután 2 órakor érkeztek be.

A Kairó—Kartumi útszakaszt (a luxori tartózkodást és a hajóutat leszámítva) 12 úton töltött nap alatt tették meg. A Steyr-kocsi ezen az úton összesen 2480 km-t futott, ebből 1400 km-t olyan terepen, ahol előttük még túrakocsi nem járt. Mindössze Court Treatt expedíciója járta meg tipikus sivatagi felszereléssel ezt az utat háromszorannyi idő alatt.

Ahol utak nincsenek, ott a lakott területek is ritkák. Az olvasó a röviden előadottlaktól is megítélheti, hogy milyen nagy nehézségeket kellett legyőzniök Almásyéknek s mindezt úgyszólván előkészületek nélkül, idegen segítség teljes kikapcsolásával, saját erejükből és a kitűnő Steyr-gép megbízhatóságából teheték meg.

Almásyék teljesítményét alz alábbiakban összegezhetjük:

Február	Alexandria—Kairó	245 km
Március	Kairó—Assziut	380 km
»	Assziut—Luxor	340 km
»	és 6. Luxor—Asszuán	250 km
»	Vádi-Half a—5. sz. állomás	220 km
»	5. sz. állomás—10. sz. állomás	180 km
»	10. sz. állomás—Abu-Hamed	30 km
»	Abu-Hamed—Berber sivatag-tábor	120 km
»	Tábor—Nádi	110 km
»	Nádi—Atbara	130 km
»	Atbara—Dzsebel-üm-Ali ,	85 km
	Dzsebel-Um-Ali—Meidini	240 km
	Meidini—Kartum	<u>150 km</u>
	összesen	2480 km

Ezen az úton Almásy naplójegyzetei szerint elhasználtak 608 liter benzint és 11 kg olajat, ami 100 km-kint átlag 24.5 l benzinnel és 0.45 kg olajnak felel meg.

Bátran elmondhatjuk, hogy Almásy expedíciója úttörő munkát végzett a sivatagi autóforgalom terén!

Néhány napi kartumi tartózkodás után tovább indultak a Steyrrel. Céljuk az volt, hogy amíg csak lehet, autóval hatolnak fel a Dinder mentén. Ez Jenka faluig isikerült: nekik, ami kb. az Abu-Hamed—Kartumi útszakasznak felel meg.

Az út kezdetén először sivatagszerűen homokos a talaj a itt eléggé terméketlen. Az út többnyire a vasúti töltés mellett vezet. Tulajdonképpen nem is út, csak nagyon sok automobil által kitiport csapás. Az esős időszak alatt még a nyoma is eltűnik.

Tíz óra tájt Vád-Medaniban, Kartumtól 200 kilométernyire voltak.

Vád-El-Hadd ad állomás közelében elágazott az út s természetesen eltévedtek. Csak sok bosszankodás árán találtak rá ismét a helyes útra. A vízárkok mellett sok vízi madarat riasztottak fel.

Útjuk célja e napon Makvar volt, ahol óriási töltések, gátak épültek a Nilus szabályozására.

Mivel másnap csak 9 órakor indulhattak a töltéseken uralkodó rend miatt, alkalmuk volt a duzzasztóművekkel közelebbről is megismerkedniök.

Fél tízkor átrobogtak az óriási Makvar-gáton s a túloldalt elérve, nekivágtak a Kék Nilus menti vadonnak.

Aránylag kevés veszéllyel délben már Szingában voltak. Kormányzósági város a Kék Nilus mentén.

Innét Abu Hasim már csak 60 km, de közben még három másik bennszülött falu van. Jól kitaposott utak vezetnek a sűrű dzsungelen át. A kocsni minden nehézség nélkül halad. Apró szamaraikon bennszülöttek igyekeznek hazafelé. Mindegyikük kezében lándzsa és a nyereg mellé még két-három hajítódárdát is akasztottak!

A dzsungel errefelé már sokkal elevenebb. Vöröstörzsű akácfák, sűrű mimóza- és csipkebokrok, itt-ott egy-egy pálma vad összevisszaságban váltakoznak. A folyó közelében csakúgy zsibonganak a legkülönbözőbb madarak százezrei. Különösen sok a kis, szürke örvösgalamb. Most gyülekez-

nek, hogy az esős időszak beállta előtt óriási rajokban elvándoroljanak észak felé.

Itt akadtak az első majmokra. A fákon himbálóznak, kergetőznek, vidám, kedves állatok.

Most útjuk helyenkint nagy tisztásokon vezet át, ahol a talajt a hőség össze-vissza repesztgette. A fekete földön a kocsi csak üggyel-bajjal jut előbbre. Félő, hogy rugótörés akaszthatja meg őket útjukban.

Késő délután szokatlan, új élményben volt részük az Abu Hasim előtti utolsó falunál. Erdőtűzbe kerültek, amelyen hihetetlen bátorsággal vágtak át, de minden baj nélkül érték el a tábort, amely gyönyörű helyen feküdt, a Dinder magas partján s alatta mélyen ezüstösen csillant meg a víztükör.

Kellemetlen meglepetésben volt itt része Almásynak. Kairóban ő egy 9.5-es Schönauert választott ki magának vadászkirándulására s most a ládában egy 9.5-es Mauser-puskát és hozzá Schönauer-töltényeket talál! Nem volt mit tenni, be az autóba s vissza Abu Hasimba. 112 perc alatt megtették Szaiddal most ezt az utat. Az angol tiszték előzékenysége folytán kaptak megfelelő fegyvert s azzal vissza! Este ismét együtt voltak Esterházyval. Útközben még arra is maradt Almásynak ideje, hogy három eleven kis papagályt fogjon és egy nagy hím páviánt lőj jön.

Minden nevezetes esemény nélkül jutottak el Kukáig, egészen az abesszíniai határ közelébe. Egy kis pihenő s Szaid visszaindult a Steyrrel, ők pedig megkezdték háromhetes vadászkirándulásukat.

Almásy líbiai expedíciói.

Almásy azóta már hetedik útjáról tért vissza. Közlekedési eszköze hol gépkocsi, hol repülőgép, hisz mindkettőben kiváló szakember.

Útjai közül különösen az 1932. és 1933. években a Líbiai sivatagban folytatott kutatásai keltettek feltűnést.

1932. évi útjának legjelentősebb eredménye a Zarzura oázis felfedezése. Erről az oázisról először Wilkinson adott hírt, aki 1812-ben járt Afrikában. Ő írja le, hogy a Dakhla oázisban lakó arabok azt mesélték neki, hogy a hagyomány szerint az akkor még csak részben ismert Baharia—Farafra-irányú karavánúttól nyugatra, hat napi járásra (hat napi teveút kb. 240 kim), egy nagy oázis terül

el, dús növényzettel, sok lakóval és jelentős kultúrával, amiről azonban bővebb felvilágosítással már nem tudtak szolgálni.

A Dakhla-oázis lakóit a múlt században gyakran megtámadták a tibu-k, ez a vöröshajú, kékszemű, mégis négerkinézésű népfaj, amely valószínűleg az északi származású vandálok ivadéka. Róluk csak annyit tudtak a megtámadottak, hogy a távoli Kufra-oázis táján tanyáznak. Dakhla és Kufra között a távolság kb. 700 km: megmagyarázhatatlan volt az arabok előtt, hogy ekkora távolságra hogyan tudják magukat a tibuk ivóvízzel ellátni.

Vége 1842-ben világhírű derült a rejtélyre. Ebben az évben ugyanis a dakhlaiak nem elégedtek meg a tibutámadás visszaverésével, hanem üldözőbe is vették a menekülőket. A kitartó üldözés közben, körülbelül 200 km-re Dakhlától — a térképen ma Abu Ballas (Pottery Hill) névvel jelzett helyen — »szenzációs« leletre bukkantak. 500 kőkorsót találtak, hatalmas víztartályokat: itt volt a tibuk hadműveleteinek ivóvíz-bázisa. Persze, a dakhlai arabok azonnal összetörték a víztartályokat.

A szerencsétlen kimenetelű hadjárat után a tibuk többé nem mutatkoztak. Lehúzódtak a Tibeszi hegység vidékére. Hogy a 700 km-es kufra—dakhlai útnak miért éppen egyharmadában, vagyis kb. 200 km-re Dakhlától állították fel a tibuk víz-depójukat, azt Almásy a következőképp fejtette meg: vízdepót nem szokás úgy felállítani, hogy mire odaérne az ember, már végszükséget szenvedjen. Az ilyen depók helye félúton van. Ha a tibuk víztartályaikat mégis Abu Ballasnál helyezték el, vagyis 500 km-re Kufrától és 200 km-re Dakhlától, valószínű, hogy Abu Ballas és Kufra között nem fenyegette őket a szomjanhalás veszélye, ennek a távolságnak a feleútján alighanem volt még egy víz-bázisuk.

Wilkinsonnak a dakhlaiak hat, abban az időben már feledésbe merült oázisról beszéltek. Ezeknek irányát is meg tudták jelölni... A hat közül a megadott irányokban ötre később rá is akadtak a kutatók, csak a hatodikat, a Zarzurát nem tudták felfedezni, melyről a bennszülöttek is csak annyit tudtak, hogy alighanem valahol Kufra felé található.

Almásynak Dakhlától kiindulva, Kufra irányában kellett a Zarzurát keresnie. Az irányt sejtette, a távolságra támpontot adott következtetése a tibuk víz-ellátásából: Abu Ballas és Kufra között, mindkettőtől kb. 250 km-re jelölte



Almásy László Ede 1932—33. évi expedíciójának útvonalai. A teljes vonal az 1932. évi, a pontozott az 1933. évi expedíció útvonalai. (Pesti Hírlap 1932-33. évf.)

meg azt a körzetet, ahol szerinte legvalószínűbb volt a legendás oázis fellelése.

A Gilf el Kebir hegység keleti oldaláig már eljutottak a kutatók. Így már tudták, hogy ez a meredek oldalú hegy keletről útjukat állná. Nyugatról, Kufra felől nem közelíthették meg nemcsak azért, mert ebben az irányban nem ismertek eddig járható utat, hanem, mert Kufra környéke tilos terület, a pacifikálás miatt, amit az olasz gyarmati csapatok csak egy éve hajtottak végre, büntető hadjáratot indítva a renitenskedő kufraiak ellen. Északról a nagy dűnelánc, az Erg el Kebir állta volna útjukat. Nem maradt más hátra, mint hogy dél felől induljanak kutató útjukra. A cél: a Zarzura oázis megtalálása!

Viszontagságok után jut el az expedíció Khargából Bir Messaháig. Az első 500 km után következik a tulajdonképeni kutató-út a Líbiai sivatag szívében: a nemrég felfedezett Uvenat oázisra, mint víz-bázisra támaszkodva a nyugaton és északon még fel nem térképezett, a tudományos világ előtt még csak részben ismert Gilf el Kebir hegység felé veszi útját az expedíció, Almásy ebben a régióban sejtje az »elveszett« Zarzura oázist. Valósággal lépésről-lépésre haladnak előre, miközben gondosan mérnek, térképeznek, kijavítják a sejtésekre utalt »hivatalos« térképek hibáit, fehér foltjaikból el-eltüntetnek egy-egy darabot.

Akkor elfogy a vizük. Vízért menni a messze Uvenatba egyet jelent a benzinkészlet kifogyásával.

A jóval közelebbi Kufra oázis? Nem jöhet számításba. Oda csak Uvenatból vezet út, a Gilf irányából, egyenes keleti-nyugati vonalban megközelíthetetlennek hiszi a szakvilág, a feltételezett dűne-lánc miatt.

Almásy vállalkozik a vízszerezésre: autóra ül és szerencsésen eléri az olasz birtokban levő híres oázist. Ott nem akarják elhinni, hogy autóval tette meg az utat: az első fehér emberemlékezet óta, aki kerülő nélkül ezzel a sivatagot átszelő jelentős rövidítéssel jutott el Kufrába. A bennszülöttek között is régen feledésbe ment már ez az út, talán évszázadok óta nem járt arra színes ember sem.

Visszatérve társaihoz, örömhír várja Almásyt: egy felderítő repülés, míg ő Kufrában járt, távoli szakiadékot fedezett fel a hegységben. Mintha fákat, növényeket láttak volna benne.

Egyesült erővel most autóval és repülőgéppel a szakadék felé! Gépkocsival nem sikerül megközelíteni. De

május 1-én a repülőgép elszáll felette. A mélyben: oázis! Fák, tamariszkuszok, növényzet! Meg egy jellegzetes bennszülött sátor látszik, közelében néhány teve. Heuréka! Nem lehet más: megvan a Zarzura oázis, melyet olyan régóta, annyi expedíció keres hiába!

A benzin elfogyott. Az oázisba nem lehet leszállni. Nem lényeges! Fontos, hogy fellelték. Most már majd jöhet a tudományos részlet-munka!

A visszatérő expedíciót óriási ovációval fogadják Egyiptomban. Almásyt hosszú kihallgatáson fogadja Fuad király. »Köszönöm — mondja neki — Egyiptom nevében merész teljesítményét, melyre büszke lehet a magyar pilóta-gárda.«

* * *

Almásy 1933. évi útjairól a M. Földrajzi Társaság ezévi közgyűlésén a főtitkári jelentés is megemlékezett.

A március-május havában vezetett líbiai expedícióval a Gilf-Kebir plató ismeretlen területének feltárását folytatta Almásy, amit már 1932-ben megkezdett Sir P. Clay tonái, az expedíció három külföldi tagján kívül résztvett azon Kádár László dr. egyet. asszisztens is, mint az expedíció geográfusa. Négy kis Ford kocsival 8000 km utat tettek meí a sivatagban, és 500 km-nyi teljesen ismeretlen területet rajzoltak be a térképre. Almásynak sikerült eljutnia az előző évben repülőgépről felfedezett, növényzettel bíró Abd el Melik vádiba, valamint az újonnan ismertté lett Vádi Talhá-ba. Hírt szerzett egy harmadik vádi létéről is (Vádi Hámra).

Út közben megkeresték azt a helyet, amely Kharga oázistól 400 km-re fekszik nyugatra és a térképen »Pottery Hill« elnevezéssel van jelölve. A »cserepek dombja« onnan vette nevét, mert itt, a szinte járhatatlan sivatag belsejében, két magányosan álló sziklacsúcs tövében hatalmas cserépkorsó-raktárt talált a tudós dr. J. Ball egyik felfedező útján (1917.). Vagy 500 amforaformájú ősrégi korsót valamikor az egyik domb tövében leraktak és ott felejtettek.

Az egyiptomi oázisokat régente gyakran érte ismeretlen, vad fekete törzsek támadása, akik valahonnan nyugat felől, a sivatag járhatatlan belsejéből jöttek és a »razzia« után ismét nyomtalanul eltűntek abba az irányba, melyről az oázislakók csak azt tudták, hogy arra nincsen se oázis, se forrás, se kút, sokkal több napi járásnyira, mint amennyit a teve elbírna itatás nélkül.

Régi arab történeteim írók feljegyzik az ilyen támadásokat és Siwa oázis krónikása még a XII. században elbeszéli, hogy az oázisban élő szent imám imájába Allah végre kiszárította az idegen támadók titokzatos kútjait, úgy hogy többé nem érhatték el Siwát.

Hasonló feljegyzést találunk Dachla oázisban is, ahol azonban még a múlt században is szerepelnek a kafírok (hitetlenek) támadásai, míg a dachlaiak egyszer üldözőbe nem vették őket, mely alkalommal elpusztították a »kútjait«, úgyhogy megszűntek a támadások. Egy ilyen titkos »Kút« lehetett Abu Ballas, a korszok dombja. Valamikor tehéthon hordották ide a harcias beduinok ezeket a korszokat, hogy minden tervbevett rablóhadjárat előtt először vízzel megrakott karavánt küldjenek a titkos depóhoz, melyet azután a harcosok használtak kiindulási pontnak.

Nagyon valószínű, hogy a múlt században aztán tényleg megsemmisítette valami ellenséges törzs ezt a mesterséges vízbázist, mert a több mint 500 darab öblös cserép-korszó az utolsó szálig össze van törve.

Abu Ballastól továbbhaladva, felkeresték Almásyék azt a helyet, ahol 1874-ben a nagy német sivatagkutató, Gerhardt Rohlfs, a líbiai Szahara egyik legritkább és legcsodálatosabb természeti tüneményét tapasztalta: kétnapos esőt!

A Szaharának ezen a részén bizony sohasem esik az eső és Rohlfs nem kis büszkeséggel nevezte el ezt a táborhelyét »Regenfeld«-nek, amelyen ezt a csodaszámba menő tüneményt megélte. A kiváló német utazó annak idején felszerelése egy részét is hátrahagyta ezen a helyen, amelynek földrajzi fekvését pontosan megállapította. Almásy remélte, hogy megtalálja Rohlfs hátrahagyott víztartályait, amelyeket a kivételes szaharai eső vizével töltött meg 58 évvel ezelőtt.

Regenfeld-től délnyugatnak fordultak a Gilf Kebir hegyplató lábához. Ameddig csak bírtak, előrehatoltak a hegységben és folytatták (az elődeik által megkezdett térképezést.

Egyiptom, Szudán és az olasz Cirenaika határán emelkedő Uvenat hegység Én Dua nevű forrása mellett, Almásy több ezer éves, igen jól megmaradt, embereket és állatokat ábrázoló sziklafestményekre bukkant. A festmények az egymásra omlott gránittömbök közt levő barlangok falát s főleg mennyezetét díszítik, s arról tanúskodnak, hogy keletkezésük idején itt élénk állattenyésztés folyt. Kádár az expedíción számottevő geológiai, botanikai és zoológiai gyűjtést végzett, anyagát Budapestre hozta, míg az ar-

cheológiai gyűjtemény Kairóban maradt és ott került fel dolgozásra. Morfológiai, tektonikai és meteorológiai megfigyeléseiről Kádár a Magy. Földr. Társ. 1933. okt. 12-én tartott szakülésén számolt be. Az expedíció eredményei a Kairói Kir. Földr. Társ. Évkönyvében és a Geographical Journalban jelennek meg.

1933. október-novemberében Almásy újabb expedíciót tervezett Uvenatba, az újonnan felfedezett képek feldolgozására, Leo Frobenius professzor megbízásából és részvételével. Ez az expedíció az uvenati képek számát újabb leletekkel szaporította. A homokkőbe vésett rajzok nem háziállatokat ábrázolnak, hanem vadon élő állatokat: antilopot, bivalyt, struccot, zsiráfot. Ezek a sziklavésetek hat különböző ponton vannak. Magasan fenn, ahol autóval már járhatatlan a völgy, kora hajnalban két arab kíséreléssel gyalog indult neki Almásy az útnak. A sziklák és görgetegek között egyre feljebb és feljebb kapaszkodtak. Mély szakadékok állták el útjukat, vizük alig volt a kulacs fenekén, pedig még visszafelé is meg kellett járniuk a keserves utat, még hozzá déli hőségben.

Hatóság fáradtságos kapaszkodás után végre feljutottak a hegytetőre, az orom tövébe, ahol azonban a jutalom nem maradt el. Lépten-nyomon újabb festményekre és sziklavésetekre bukkantak a meredek orom tövében. Szinte tele van velük az egész Uvenat hegy.

Kutatásai közben egy ismeretlen oázisra is talált Almásy a már többször térképezett Uvenat hegységben.

Az expedíció munkáját Frobenius tanár Budapesten két előadásával és régebbi afrikai anyagával bővített képműkiállításán mutatta be.

1934. februárban Almásy az egyiptomi kormány megbízásából újra a Gilf Kebir környékén kutatott. Útjáról vissza is érkezett, az eredményekről azonban még nem számolt be.

* * *

Almásy líbiai expedíciói ma már teljesen a földrajz- és történelemtudomány szolgálatában állnak. Hogy a kiváló kutató ilyen szép eredményeket ér el, ahhoz tudunk kell azt is, hogy Almásy tervezte meg az első superballo-

nokat azzal a céllal, hogy azokkal a sivatag gyilkos homokját legyőzze.

Neki olyan gumiabroncsokra volt szüksége, amelyek felületi nyomása legfeljebb akkora, de inkább kevesebb, mint az a felületi nyomás, amelyet a teve talpa gyakorol a homokra. Hosszas számítások, tervezetések után született meg a »teve-pneu« mérete. Az első 30 darabot egy amerikai gyárnál rendelte meg Almásy. A gyár mérregdrágán el is készítette és azzal a megjegyzéssel szállította le azokat, hogy használhatóságukért nem vállal felelősséget. Mivel pedig kitűnően beváltak, egy-két év alatt az egész világon elterjedtek, de úgy vagyunk vele — sajnos — mint a gyufával. Igen kevesen tudják, hogy magyar ember agyában született meg a superbarton gondolata és terve!

Méltán írhatta Almásy, hogy ezentúl — superbartonok használata esetén — a homoksivatag nem a Halál, hanem a Felszabadulás birodalma, ahol a legnagyobb könnyedséggel »lép át« a gépkocsi az emeletnyi magas dűneláncokon is!

